

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

3

КРАСАВІКА
1992 г.
№ 14 (3632)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

КЛОПАТ ПРА КНІГУ— ГАЛОЎНЫ КЛОПАТ

Выдавецтву «Мастацкая літаратура» —
20 гадоў. Гутарка з галоўным рэдактарам
выдавецтва Серафімам АНДРАЮКОМ.

СТАРОНКА 4

«СПРАВА НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І ДЗЯРЖАЎНАЯ БЕЛАРУСІ ПАСТАЎЛЕНА ВА ЎСЕЙ ШЫРЫНІ...»

А. ЦІХАМІРАЎ: «Сама беларуская неза-
лежнасць была абвешчана ва ўмовах акуп-
пацыі. І фактычным гаспадаром на зямлі
беларускай быў не беларус, што адвеч-
на працаваў на ёй, а нямецкі афіцэр, які
праз свой манокль у вачніцы глядзеў з
пагардаю на гэты незнаёмы яму народ,
не разумеючы, адкуль узяліся гэтыя «бе-
лыя рускія», чаго яны хочуць».

СТАРОНКІ 5, 14—15

УЦЁКІ НАСУСТРАЧ

Нататкі пра паэзію Уладзіміра АРЛОВА
і прозу Леаніда ДРАНЬКО-МАЙСЮКА.

СТАРОНКІ 6—7

«А ВЫ ЗІРНІЦЕ НА ЖЫВОЕ...»

Максім ГАРЭЦКІ і дзеці.

СТАРОНКІ 6—7

ПАРТЫЗАНЫ ПРАВАКАВАЛІ АКУПАНТАЎ...

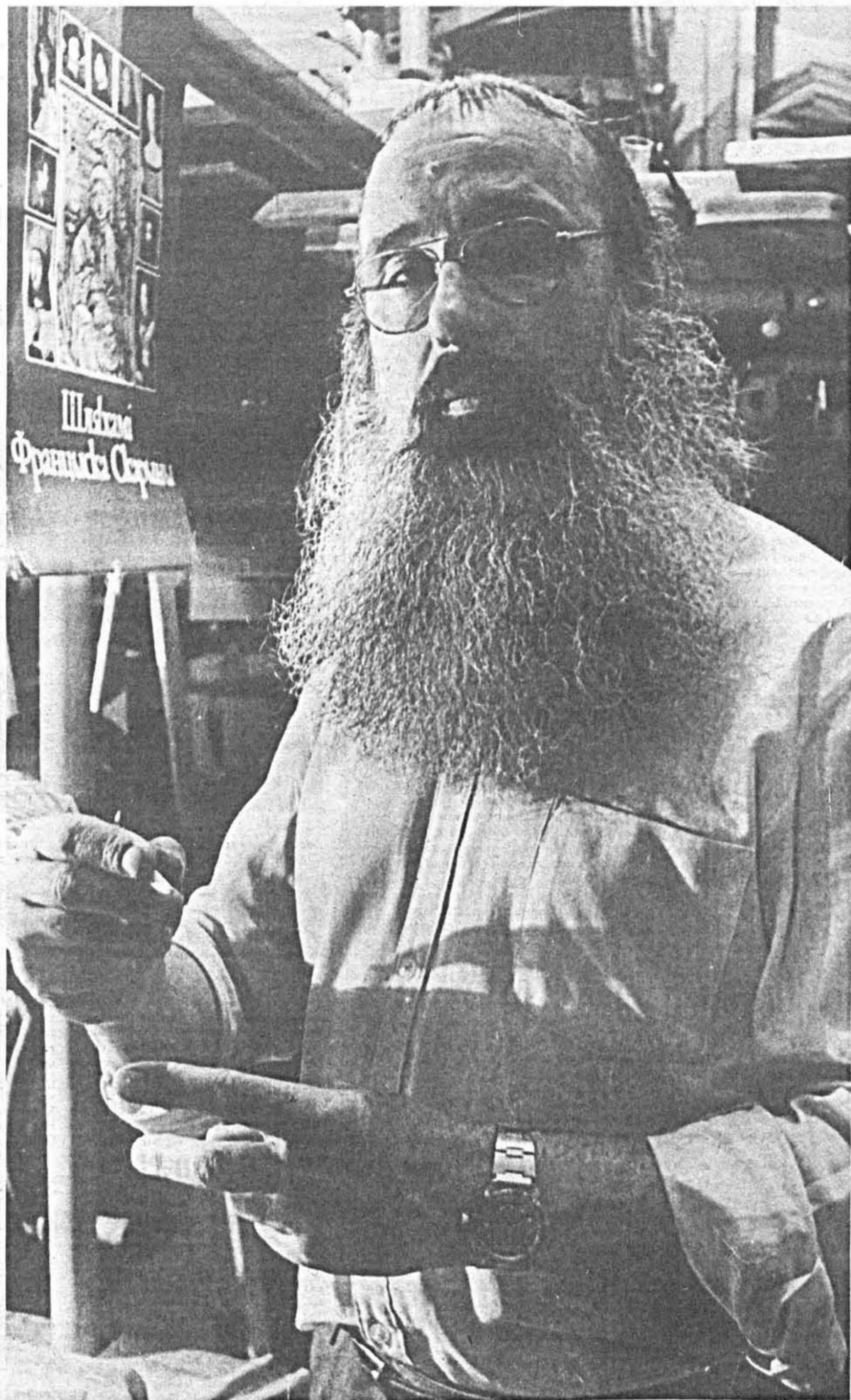
Ліст прафесара Яўгена ШЫРАЕВА з ка-
ментарыем пісьменніка Нічыпара ПАШКЕ-
ВІЧА.

СТАРОНКІ 10—12

«НЕ ЗАГІНУЛІ МЫ І НЕ ЗГІНЕМ...»

Гутарка з Міхасём БЕЛЯМУКОМ.

СТАРОНКА 16

Напачатку было Слова... Можна, яно і так, але, пазнаёміўшыся з творчасцю Паўла Апанасавіча Сямчанкі,
прыходзіш да высновы, што, магчыма, усё ж напачатку была Літара...

Літара, як знак быцця.

Павел Сямчанка—выкладчык Беларускай акадэміі мастацтваў, акрамя таго, адзіны на Беларусі тэарэтык
шрыфтавага мастацтва. Высокая графічная культура выхаванцаў акадэміі не ў малой ступені—ягонае заслу-
га.

В. БОГУШ.

Фота У. ПАНАДЫ.

Кола Дзён

26
САКАВІКА

Па ініцыятыве Саюза прадпрымальнікаў Беларусі ў Мінску прайшла першая сустрэча прадпрымальнікаў краін СНД. Пра нейкія канкрэтныя вынікі перамоваў гаварыць пакуль рана — меркаваць пра іх можна будзе, відаць, толькі на падставе практыкі дзелавога партнёрства. Але сустрэчы на ўзроўні неўрадавых структур сёння, бадай, больш перспектыўныя, чым афіцыйныя перамовы на вышэйшым узроўні, пра вынікі якіх часам проста нічога невядома...

27
САКАВІКА

На кансультацыйнай нарадзе кіраўнікоў парламентаў Садружнасці ў Алма-Аце было прынята рашэнне аб стварэнні міжпарламенцкай асаблеі. Пры гэтым усе ўдзельнікі падкрэслівалі, што яна не будзе з'яўляцца наддзяржаўнай арганізацыяй. Але дзеля чаго гэты орган патрэбны, якімі будуць ягоныя функцыі — засталася няясным. Украінская дэлегацыя наогул падпісаць дакумент адмовілася. І такую пазіцыю можна зразумець: у парламента незалежнай дзяржавы ёсць свае неадкладныя і важныя задачы ўнутры ўласнай краіны. Справаваць жа вырашыць усе праблемы ўсіх дзяржаў разам, ды яшчэ з дапамогай нейкага штучнага ўтварэння — задача невырашальная...

28
САКАВІКА

Адна з важнейшых праблем, якая паўстала сёння перад беларускай дзяржавай і якую ніхто не зможа вырашыць, апрача яе самой, — гэта праблема нацыянальнай адукацыі, беларусізацыі школы. Канферэнцыя на тэму: «Беларуская школа» адбылася ў Мінску. Аднак ні дзяржаўныя органы кіравання, ні дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі не праявілі амаль ніякай цікавасці да яе. Не да таго зараз?..

29
САКАВІКА

У нядзелю Беларусь перайшла на летні час. Летні час — новы расклад пасажырскага руху, новыя рэйсы... У гэты дзень афіцыйна адкрыліся новы авіярэісы: Мінск — Франкфурт-на-Майне (ФРГ). Палёты на «Боінгах-737» забяспечвае сусветна вядомая кампанія «Люфтганза». Інфармацыя гэтая, аднак, можа зацікавіць толькі тых, у каго ёсць СКВ або неабмежаваная колькасць рублёў. Для многіх і палёты ў суседнія краіны СНД будуць праблемай, бо ў красавіку «Аэрафлот» яшчэ раз узняў цэны на білеты...

30
САКАВІКА

Лічыць і асабліва дзяліць грошы, як усім вядома, — задача не з простых. Асабліва, калі гэтым займаюцца дзяржавы. Кіраўнікі нацыянальных банкаў СНД, аднак, паспрабавалі дамовіцца па фінансавых пытаннях у Заслаўі, ва ўрадавай рэзідэнцыі. Вырашылі, у прыватнасці, стварыць міжбанкаўскі каардынацыйны савет. (Як і можна было чакаць, Украіна прынятыя дакументы падпісаць адмовілася — у яе прадстаўніка не было для гэтага паўнамоцтваў). На прэс-канферэнцыі па выніках нарады старшыня Нацыянальнага банка Беларусі С. Багданкевіч зрабіў сенсацыйнае паведамленне: першая партыя беларускіх талераў ужо аддрукавана і дастаўлена ў рэспубліку з-за мяжы. Але, паводле яго слоў, сёлета свая валюта на Беларусі ўведзена не будзе. Было абвергнута і паведамленне аб увядзенні з мая шматразавых купонаў. Так што, відаць, паранейшаму застаёмся ў «рублёвай зоне» разам з сябрамі... па Садружнасці. У той жа дзень, і таксама ў Заслаўі, праходзіла сустрэча міністраў аховы здароўя і галоўных санітарных урачоў СНД. А Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч сустракаўся з дэпутатамі мясцовых Саветаў. У ходзе сустрэчы ён зноў адстойваў неабходнасць СНД. Праўда, аб яго перспектывах Старшыня ВС гаварыў без асаблівага аптымізму. (Што і кажаць, падзеі ў Малдове і Нагорным Карабаху месца для аптымізму не пакідаюць...).

31
САКАВІКА

Кіраўніцтву Расіі ўдалося здзейсніць тое, пра што марыў М. Гарбачоў. У Маскве быў падпісаны Федэратыўны дагавор паміж суб'ектамі, якія ўваходзілі раней у РСФСР. Падпісаць дагавор адмовіліся пакуль Татарстан і Чачня, але гэта не перашкодзіла адзначыць падзею святочным салютам у сталіцы Расійскай Федэрацыі...

1
КРАСАВІКА

П. Чавус, які выконвае абавязкі міністра абароны Беларусі, прыбыў у Брусель — на першую ў гісторыі сустрэчу міністраў абароны краін НАТА, Усходняй Еўропы і СНД. Заходніх калег найбольш цікаваць, вядома, пытанні, звязаныя з ядзернай зброяй на тэрыторыі былых савецкіх рэспублік.

Не разбураць, а ствараць

У мінулыя выхадныя ў Мінску прайшла навукова-практычная канферэнцыя «Беларуская школа», наладжаная Беларуска-гуманітарным адукацыйна-культурным цэнтрам. Вызначальнымі тэмамі канферэнцыі былі «Выхаванне нацыянальнай свядомасці й роднай мова» і «Нацыянальнае выхаванне як неад'емная частка гарманічнага выхавання».

У рабоце канферэнцыі ўзялі ўдзел такія вядомыя дзеячы навукі і культуры, як Л. Баршчэўскі, А. Белакоз, А. Грыцкевіч, М. Ермаловіч, У. Конан, А. Мальдзіс, М. Ткачоў, Ю. Хадыка і іншыя. На канферэнцыю прыехалі не толькі навукоўцы і настаўнікі з розных мясцін Беларусі, але і прадстаўнікі беларускіх сябрын з Беласточчыны, Вільні, Санкт-Пецярбурга. Не змог прыехаць у Мінск Л. Луцкевіч, але ягоны змястоўны даклад, прысвечаны гісторыі сла-

втай Віленскай Беларуска-гімназіі, быў прачытаны з трыбуны канферэнцыі. А вось з якой прычыны не адбылося ўключэнне ў праграму выступленне міністра народнай адукацыі Беларусі В. Гайсёнка, сказаць цяжка.

На адкрыцці канферэнцыі выступіў дырэктар Беларускага гуманітарнага цэнтра У. Колас. (Дарэчы, многія з тых, чые імяны названы вышэй, выкладаюць сёння ў ліцэі, з якога і пачынаўся гэты цэнтр.) Спасылваючыся на практыку некалькіх год работы ліцэя, дырэктар БГАКЦ падкрэсліў усю складанасць праблем ператварэння сістэмы народнай адукацыі на Беларусі. Сёння неабходна канцэпцыя беларускай нацыянальнай школы. (Над яе стварэннем працуе, у прыватнасці, Навукова-адукацыйны цэнтр імя Ф. Скарыны.) Было б недаравальнай памылкай, бяздумна разбурыць

старую савецкую сістэму навучання, не стварыўшы замест яе больш дасканалую новую, якая б спалучыла ў сабе ўсе лепшыя набыткі еўрапейскага школьніцтва з уласнымі нацыянальнымі традыцыямі і каштоўнасцямі.

Галоўная дыскусія разгарнулася на канферэнцыі пасля дакладаў у секцыях — «Бесперапыннасць нацыянальнай адукацыі», «Роля выкладання гісторыі і грамадазнаўчых дысцыплін у беларускай нацыянальнай школе», «Дысцыпліны прыродазнаўчага цыкла...» і «Філалагічны дысцыпліны...»

Робатай секцыі кіравалі Л. Баршчэўскі, П. Васючэнка, А. Трусаў і іншыя.

У час канферэнцыі быў паказаны кінафільм кінастудыі БГАКЦ — «Беларусь: лета-91», прысвечаны стварэнню скаўцкага лагера.

НАШ КАР.

Армія і пісьменнікі: пошукі адзінства

Рада Саюза пісьменнікаў Беларусі і Асацыяцыя пісьменнікаў баталістаў і марыністаў рэспублікі правялі «круглы стол» на тэму «Літаратура, гісторыя і сучасная армія». Удзел у яго рабоце прынялі не толькі літаратары, а і ваеннае начальства. Гэта, пэўна, і паспрыяла таму, што гаворка адбылася вострая, крытычная, і пытанні закраналіся ў ёй самыя розныя. Скажам, шмат гаварылася пра так званыя нестатутныя ўзаемаадносіны, «дзедаўшчыну». Хіба панацяз тут толькі ў фарміраванні пад-

васкоўцаў, на дэмакратаў і не дэмакратаў.

Горшае, што зніжаецца сам прэстыж воінскай службы. Ужо не толькі прызваныя з запасу па розных прычынах ухіляюцца ад яе, пішуць рапарты аб звальненні маладыя афіцэры; нядаўнія выпускнікі вучылішча лічаць за лепшае своечасова памяняць спецыяльнасць. І ў сувязі з гэтым прагучала крыўда вайскоўцаў на тое, што некаторыя газеты агулам ахайваюць армію, называюць усіх армейцаў «шэрай масай».

раздзяленняў па нацыянальным прызнаку? Канечне, нацыянальная армія неабходна і ў гэтым ніхто не сумняваецца. Але сказаць, што адразу з утварэннем яе знікнуць тыя ж нестатутныя ўзаемаадносіны, значыць пакрываць душой. Прыводзіўся на пасяджэнні красамойны прыклад. Ёсць ужо ў Мінску невялікае падраздзяленне, дзе служаць адны беларусы, чуткі аб ім пайшлі па акрузе, нямала ахвоцых трапіць служыць абавязкова сюды. А на справе? Да ідыліі, на жаль, далёка, бо і тут паміж салдатамі таксама няма адзінства: адбыўся своеасаблівы падзел на мінчукоў і не мінчукоў, на гарадскіх і

Закраналіся пытанні выхавання патрыятызму. Адзначалася, што неабходна выходзіць сённяшніх салдат на багатай нацыянальнай гісторыі.

На пасяджэнні «круглага стала» выступілі старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. Зубан, прэзідэнт Асацыяцыі пісьменнікаў баталістаў і марыністаў Беларусі А. Сулянаў, камандуючы арміяй супрацьпаветранай абароны ЧБВА генерал-лейтэнант В. Асмалоўскі, Т. Грамадчанка, старшыня Беларускага згуртавання вайскоўцаў М. Статкевіч, Н. Пашкевіч, І. Шамякін, І. Чыгрынаў, Г. Пашкоў, В. Дашкевіч. М. Ткачоў, А. Асіпенка і іншыя.

НАШ КАР.

Дбаў пра беларускую дзяржаву

Не забудземся 4 красавіка прыгадаць добрым словам чалавека, які належыць да самых выдатных нацыянальных дзеячаў. Менавіта ў гэты дзень спаўняецца 435 гадоў з дня нараджэння выдатнейшага палітычнага дзеяча сярэднявечнай Беларусі Льва Сяпегі.

Пісар вялікі літоўскі, падканцлер літоўскі, канцлер вялікі літоўскі... Менавіта ён, Л. Сяпега, чалавек надзіва адораны, пісьменнік-публіцыст, быў сярод тых, хто садзейнічаў стварэнню Статута 1588 года, напісаў да яго дзве прадмовы. Стату ж, як мы ведаем, дзейнічаў на тэрыторыі Беларусі да 1840 года. Гэта быў дакумент, які працаваў у імя беларускасці: «А пісар земскі мае па-ру-

ску, літарамі і словамі рускімі ўсе лісты, выписы і позы пісаць, а не якой іншаю моваю і словамі».

Тое, што ўжо разумее Л. Сяпега, не могуць, не жадаюць зразумець сёння многія «інтэрнацыяналісты». Ці не таму так доўга і замоўчвалася яго імя? Ці не таму, калі часам і згадвалася, дык з «класавых пазіцый»? Дзякуй Богу, справядлівасць вяртаецца і ў дачыненні да вялікага канцлера літоўскага. Менавіта ў гэтыя дні з'явілася чарговая кніга ў серыі «Нашы славытыя земляні» выдавецтва «Навука і тэхніка». Яна напісана І. Саверчанкам і называецца «Канцлер Вялікага княства».

А. А.

У ФІЛФАКА-НАВАСЕЛЛЕ

На мінулым тыдні канчаткова пераехаў у будынак колішняй Вышэйшай партыйнай школы філалагічны факультэт Беларускага ўніверсітэта. Пасля шматгадовых пакат у складаных навуковых умовах (знятыкі часам ішлі ледзь не на калідоры) другі п'ят колкасці студэнтаў факультэта БДУ нарэшце атрымаў больш-менш прыстойнае памяшканне на вул. К. Маркса, якой, магчыма, у хуткім часе вернуць старую назву — Падгорная. Але ж гаспадаром будынка факультэта беларускай філалогіі не стаў. Па-першае, адзін паверх заняў самы малады факультэт універсітэта — філасофска-эканамічны. Па-другое, пад адным дахам з намі працяваюць сядзець яшчэ і «студэнты» апошніх курсаў інстытута паліталогіі, створанага замест партшколы, ды некалькі малых прадпрыемстваў.

Але ж мы — аптымісты. Адразу ў новым будынку філалагічнага факультэта прайшоў вечар яго выпускнікоў. На ўрачыстасці дэкан, факультэта член-карэспандэнт АН Беларусі, прафесар Алег Антонавіч Лойка паведаміў аб канцэпцыі будучыні філалагічнага факультэта, аб мяркуемым стварэнні на яго аснове нацыянальнай школы філалогіі і беларусістыкі. Ад імя выпускнікоў выступілі доктар філасофскіх навук Вадзім Салееў, аспірант Мінскага педінстытута Ірына Рагуновіч, настаўнікі, філолагі, што закончылі факультэт 25 — 30 гадоў назад. Цяперашнія студэнты паказалі літаратурна-мастацкую кампазіцыю на матывах творчасці Вацлава Ластоўскага, у якую цудоўна ўпісаліся гістарычныя песні гурта «Камэлот», што нагадалі слухачам часы Вялікага княства Літоўскага. У канцэрце ўзялі ўдзел студэнт філфака Валерыі Пазнякевіч і фальклорная суполка «Ліцьвіны» Уладзіміра Берберова з галасіста-залівістай дудой-валынкай у цэнтры іх кампазіцый. Вышэйназваны гурт «Камэлот» у складзе З. Сідаровіча, А. Кішка, І. Войніча і В. Агеева праспяваў яшчэ некалькі мелодычных песень ужо часоў эпохі барока на Беларусі. І апошняю кропку паставіў бард Алег Атаманаў, таксама выпускнік філфака.

І. ЯНЧУК.

ПАДТРЫМАЦЬ ЗАКОН АРГАНІЗАЦЫЙНА

З нагоды другой гадавіны прыняцця Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь Камісія Вярхоўнага Савета па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны і Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны правялі «круглы стол», у якім удзельнічалі і адказныя работнікі органаў дзяржкіравання. Паводле матэрыялаў нарады ў камісіі падрыхтавана паведамленне для друку, якое даслаў у рэдакцыю сакратар камісіі, народны дэпутат Беларусі Яўген ЦУМАРАЎ.

Прааналізаваўшы інфармацыйныя матэрыялы, прадстаўленыя міністэрствамі, ведамствамі і ўстановамі, грунтоўчыся на паведамленнях грамадзян і публікацыях рэспубліканскага друку, камісія адзначае, што пры наяўнасці пэўных дэяўнасцяў маюць месца і негатывыя з'явы ў галіне моўна-культурнай палітыкі. Хаця прыняты канстытуцыйны Закон аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі, адказнасць службовых асоб за выкананне патрабаванняў заканадаўства Беларусі, накіраванага на зберажэнне і развіццё моўна-культурнай спадчыны рэспублікі, працягвае заставацца невыразнай. Палажэнні Закона аб мовах, Дзяржаўнай праграмы яго ажыццяўлення, якія вызначаюць у якасці прыярытэтаў адраджэнне беларускай мовы, нацыянальнай культуры і дзяржаўнасці, не сталі законам у службовай дзейнасці кожнага дзяржаўнага служачага — ад міністра да дырэктара школы, інжынера, работніка ніжэйшага звяна дзяржаўнага і гаспадарчага кіравання.

З боку органаў пракуратуры Рэспублікі Беларусь адсутнічае пракурорскі нагляд, органы Дзяржкамстату не вядзецца статыстыка і сістэмны аналіз з'яў і праблем, звязаных з ходам ажыццяўлення Закона аб мовах. Некаторыя палажэнні Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых

нацыянальных моў, а таксама шэраг адпаведных рэгіянальных і ведамасных праграм носяць дэкларатыўны характар, не падмацаваны канкрэтнымі арганізацыйнымі мерамі. Правядзенне многіх мерапрыемстваў, якія павінны служыць выкананню Закона аб мовах, неапраўдана расцягнута па часе і ў шэрагу выпадкаў ажыццяўляецца неэфектыўна.

У сувязі з гэтым Камісія па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны лічыць мэтазгодным устанавіць адміністрацыйную і іншую адказнасць за невыкананне палажэнняў Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь, Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў. Органам дзяржаўнага кіравання рэспублікі трэба прыняць канкрэтныя меры па ажыццяўленні Закона аб мовах, прадугледзеўшы ў адпаведных рэгіянальных і ведамасных праграмах развіцця мовы сістэму неадкладных мер і мерапрыемстваў, устанавіўшы канкрэтную адказнасць за іх выкананне.

Варта прадугледзець, каб у органах дзяржаўнага кіравання, на прадпрыемствах, ва ўстановах і арганізацыях у межах існуючага штатнага раскладу вызначалася службовая асоба, адказная за каардынацыю дзейнасці, накіраваную на ажыццяўленне Закона аб мовах, і надзеленая правамі,

дастатковымі дзеля выканання гэтых абавязкаў.

Адным з важнейшых прыярытэтаў з'яўляецца пашырэнне беларускага слова ў сродках масавай інфармацыі рэспублікі і кнігадрукаванні. У адпаведнасці з гэтым лічыць задачай першаступеннай дзяржаўнай важнасці забеспячэнне фінансамі, паперай і іншымі матэрыяльна-тэхнічнымі рэсурсамі выданне газет, часопісаў, кніг і іншай друкаванай прадукцыі на беларускай мове. Мэтазгодна стварыць у рэспубліцы грамадска-дзяржаўны фонд абароны беларускага кнігадрукавання і сродкаў масавай інфармацыі, прадугледзеўшы адлічэнне ў яго як бюджэтных фінансавых сродкаў, так і сум падаткаў і плацяжоў, атрыманых непасрэдна ад ажыццяўлення выдавецкай дзейнасці на мовах іншых дзяржаў.

Паскорыць таксама распрацоўку і прыняцце праектаў нарматыўных актаў Рэспублікі Беларусь аб друку, аб выдавецкай дзейнасці, аб аўтарскім праве, аб ганарары, паслядоўна рэалізуючы ў іх прыцып прыярытэтнага забеспячэння беларускага кнігавыдання, а таксама дзейнасці беларускіх сродкаў масавай інфармацыі. Ажыццявіць рэарганізацыю Беларускага тэлеграфнага агенцтва, ператварыўшы яго ў нацыянальную інфармацыйную службу, заклікаючы забяспечваць сродкі масавай інфармацыі, органы дзяржаўнага кіравання, установы, арганізацыі і грамадзян Беларусі разнастайнай інфармацыяй з жыцця рэспублікі, у тым ліку моўна-культурнага характару.

Не «дзядзька» — беларусы ў Вільні!

С. Шушкевіч сярод глядачоў «Тутэйшых».

Дні беларускай культуры, што ладзіліся 25 — 27 сакавіка ў Вільні, прайшлі без помпы. У актавай зале Віленскага педінстытута, дзе перад спектаклем «Тутэйшыя» адбылася сустрэча артыстаў і кіраўнікоў тэатра імя Я. Купалы са студэнтамі, большасць месцаў засталіся незанятымі. Нехта можа павінавацца беларускую культуру ў неппулярнасці. Нам жа бачылася за гэтым звычайная нерастаропнасць віленскіх беларусаў, якія, зтраціўшы шмат намаганняў на здабыццё сродкаў у летувіскіх уладах і арганізацыю Свята, проста фізічна не здолелі падумаць яшчэ і пра масавасць, касавасць ды пампезнасць.

Але свята адбылося. Перш за ўсё таму, што святкавалі самі віленчукі-беларусы: за гэта сведчыць аншлаг у Летувіскім акадэмічным тэатры драмы, беларуская мова, якая панавала ў кулуарах падчас антракта. Зрэшты, добра прылучыліся да віленскіх мерапрыемстваў і менчукі, якія пачувалі сябе на віленскіх вулках і ў гарбатнях як дома...

У дні Свята Вільня вітала беларускую незалежнасць. І перадусім, бадай, — незалежнасць тэатральную. На цьмяным фоне засланы Летувіскага нацыянальнага тэатра ўрачыста ўздыхалі тры спадары. Першы з іх, летувіскі прэзідэнт, сцісла адзначыў, як прыгожа, што спатканне з падобнае нагоды адбываецца ў тэатральным доме; другі, Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі, крыху дэжэй казаў пра сваю ўсцешанасць летувіскім клопатам аб беларусах (так і

мы мусім клапаціцца пра летувісаў на Беларусі) ды пра шматпакутнае дваццаць пяце сакавіка, якое можна цяпер святкаваць шчыра і не хаваючыся, а дасць Бог, і афіцыйна... На правах чалавека, які пражыў у Вільні семдзесят гадоў, спадарства вітаў Лявон Луцкевіч: «Асабліва дорага, што свята распачынае тэатр Купалы п'есаў Купалы...»

«Надзвычайныя вы людзі, — казала ў той п'есе Гануля Зноскоўна Аленцы з Янкам, — калі ў такую скрутную часіну можаце падзяліцца сваёй радасцю...» Мы — шчыра дзяліліся сваёй найвялікшаю тэатральнаю радасцю. Скажаце пра надзвычайны поспех «Тутэйшых» у Вільні — гэта пайнфармаваць, што зала нацыянальнай акадэміі была перапоўнена, хоць тым самым вечарам Летувіскі маладзёжны тэатр даваў Гоголеў «Нос» у пастастаноўцы Э. Някроўска. Падчас спектакля застрэмілася думка, што толькі ў Вільні наш спектакль, узлюляны ды выпаставаны Менскам, мог бы жыць (ды жыць!)... І, усведамляючы, што рэцэнзаваць «Тутэйшых» не да месца, паддамся спакусе, заўважу, што менавіта ў Вільні, дзе, як і ў спектаклі, бажніцы розных канфесій толькі што не зазіраюць адна адной у вокны, вобразы, народжаныя Пінігіным ды Герлаванам, чытаюцца-перачытаюцца высока мастацкім «прыбыраннем» гісторыі: ці ж не яна, спадарыня-таварышка, між двума светамі-сімваламі, між іхнім бясконцым непрыхаваным супрацьстаяннем, уплішчыла...

(Працяг на стар. 14).

Дзень Волі ў Магілёве

25 сакавіка — Звеставанне, дзень, калі на Беларусі гукалі вясну, якая з'яўлялася ў выглядзе вольных птушак, Дзень Волі, дзень утварэння БНР.

У гэты дзень у Магілёве, у памяшканні Мастацкага музея, намаганямі сяброў культурна-асветніцкай суполкі «Машэка» быў наладжаны канцэрт, прысвечаны Дню Волі. Пра ўтва-

рэнне БНР раскажаў член Рады суполкі, сябра БСДГ, студэнт педінстытута С. Валяваты. А потым гучалі беларускія спевы ў выкананні сяброў суполкі з педагагічнага вучылішча, вучылішча культуры (кіраўнік Л. Кузьменка), музычнага вучылішча (кіраўнік Л. Зыкава); выконваў беларускія духоўныя

і народныя творы камерны хор г. Магілёва пад кіраўніцтвам С. Лішчанкі. «Магутны Божа» і «Лявоніха», вяснянкі і купальскія спевы, жартоўныя сцэнкі і ўрыўкі з твораў Я. Коласа, У. Караткевіча, аўтарская песня ў выкананні І. Мухіна — усё гэта добра стасоўвалася са святам.

І. ПУШКІН,
сябра суполкі «Машэка».

г. Магілёў.

«ПОГОНЯ» І ...НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГОНАР

Ці трэба нагадваць, што да нацыянальных сімвалаў неабходна ставіцца з павагай? Аказваецца, трэба. Як ні дзіўна, а ў нас з гэтымі самымі сімваламі робіцца нешта не тое. Даходзіць часам ці не да спекуляцый на іх.

Прайдзіце, скажам, па калідорах Дома друку ў Мінску. Абапал — дзверы шматлікіх рэдакцый. Да старых дадалася нямала і новых. Што ж, як кажуць, дай Бог. Ды вось штука: амаль усе новыя выданні выходзяць на расейскай мове. А хочацца паказаць, што і яны — за беларускасць, за нацыянальнае Адраджэнне. І робяць гэта вельмі проста. Напрыклад, у рэдакцыі газеты «Предприниматель» дамалявалі каля шыльды бел-чырвона-белы сцяжок...

У рэдакцыі ж «Советской Белоруссии» «адраджаюцца» іншым шляхам. На беларускую мову калегі-спадары пераходзіць не збіраюцца, назву газеты мяняць не хочуць, тлумачы чы гэта прывязанасць да «гістарычнай назвы» (хоць раней усё ж была «Савецкая Беларусь»). А вось сімвал адраджэнскі скарысталі. Якім чынам? У «Советской Белоруссии» па суботах з'явілася газета ў газеце «Погоня». На рускай мове, вя-

дома, але — з выявай верхніка на кані, далёкай, праўда ад нацыянальнага герба.

Ды найбольш здзіўляе іншае. Мо нават і абурэе. Падбор матэрыялаў для «газеты ў газеце». Не, гэта не публікацыі, якія раскажваюць пра нацыянальнае Адраджэнне на Беларусі, хоць логіка падказвае менавіта такую думку. Ды ў супрацоўнікаў «СБ» сваё логіка.

Якая яна? Пазнаёмся з апошнім выпускам «Погоні» ў нумары газеты ад 28 сакавіка. На першай старонцы — карэспандэнцыя «І тады гримнуў стрэл...»: пра тое, як п'яніца ў адной з вёсак страляў па людзях, забіў міліцыянера... На другой старонцы — «Маці, сын, бацька і... трагічны канец». Тут ужо бацька... забіў сына. Поруч допіс «Згаслі надзеі»: пра мінчаніна Б., якога затрымалі таможнікі ў Брэсце са 100 мініяцюрнымі будзільнікамі і 49 механічнымі нарочнымі гадзіннікамі. На трэцяй старонцы «Погоні» — ажно тры інфармацыі, пра ўсё тое ж — крадзёж, аварыя са смяротным зыходам...

Ёсць, аднак, у «газеце» і іншыя паведамленні: «Аванс будзе. Справа за палучкай...» (пра эканамічнае становішча Мінскага электрамеханічнага завода),

«Служба ёсць служба» (як адзін салдат вырашыў апошнія два месяцы служыць на Беларусі). «Навертыруемы спирт» (усім зразумела). А яшчэ расказваецца пра адну з выставак у Мінску («Прадстаўляе «Касмапаліт»), пра тое, што ў некаторых гарадах студэнтам робяць сідку пры наведванні кінатэатраў («Студэнт, пойдзем у кіно!»).

Вось і гадай, чытач, якой логікай усё гэтыя публікацыі аб'яднаны назвай «Погоня».

А пры чым тут гонар? Ды, па шчырасці, мы не напаміналі б пра яго, калі б ні надарылася прачытаць пра яго ў той жа самай «Советской Белоруссии». Адзін з яе чытачоў у нататцы «А талер дык нянасікі...», даказваючы, што такая грашовая адзінка зусім не нацыянальная, заяўляе: «І калі ў нас засталася хоць нейкае пачуццё славянскай гордасці, дык не трэба «разменьвацца» на чужыя нам талеры!» Не ведаем, ці падзяляюць такія развагі супрацоўнікі «СБ». І ўсё ж хочацца сказаць: панінем у спакое славян. І не славян — таксама. Хай яны самі за сябе вырашаюць. А вось у сваім нацыянальным доме хочацца, каб нацыянальны гонар прысутнічаў.

ЛІМАВЕЦ.

Выступаюць «Ліцвіны».

КЛОПАТ ПРА КНІГУ— ГАЛОЎНЫ КЛОПАТ

Споўнілася 20 гадоў выдавецтву «Мастацкая літаратура». З гэтай нагоды наш карэспандэнт гутарыць з галоўным рэдактарам выдавецтва, вядомым пісьменнікам, лаўрэатам Літаратурнай прэміі імя Івана Мележа Серафімам АНДРАЮКОМ.

— Серафім Антонавіч, каб гаварыць пра сённяшнія выдавецкія справы, ці не варта вярнуцца да вытокаў выдавецтва? Да таго дня, калі ў ЦК Кампартыі Беларусі з'явіўся дакумент аб стварэнні ў рэспубліцы новага выдавецтва?

— Так, пастанова Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Беларусі і Савета Міністраў БССР «Аб стварэнні выдавецтва «Мастацкая літаратура» была падпісана 6 сакавіка 1972 года. Новае выдавецтва заснавана было на базе рэдакцыі мастацкай і дзіцячай літаратуры выдавецтва «Беларусь», якое да 1963 года называлася Дзяржаўнае выдавецтва БССР (створана ў 1921 годзе). На «Мастацкую літаратуру» ўскладаўся, як зазначалася ў пастанове, «выпуск твораў беларускіх пісьменнікаў, у тым ліку для дзяцей і юнацтва, кніг па літаратуразнаўстве і крытыцы, а таксама твораў пісьменнікаў народаў СССР і замежных краін на беларускай мове». Заўважце, гаворка ідзе пра выданне твораў пісьменнікаў іншых народаў толькі на беларускай мове. Пастанова была падпісана П. М. Машэравым і Ц. Я. Кісялёвым.

— Пэўна, не абшлось без захадаў творчай інтэлігенцыі? Час жа быў, як мы цяпер любім гаварыць, застойны, а тут — новае нацыянальнае выдавецтва...

— На сённяшні дзень цяжка прыгадаць усе перыпетыі гэтай падзеі. Зразумела адно: тагачасны стан мастацкай літаратуры ў рэспубліцы, рост пісьменніцкай арганізацыі, ажыццеленне перакладчыцкай дзейнасці аб'ектыўна патрабавалі рэзкага павелічэння колькасці беларускамоўных выданняў. Тагачасныя кіраўнікі выдавецтва «Беларусь» усяго гэтага як бы і не заўважалі. Сітуацыя неаднаразова абмяркоўвалася ў Саюзе пісьменнікаў, было падрыхтавана ад імя сакратарыята СП пismo ў ЦК КПБ. Пismo рыхтаваў і падпісаў Іван Мележ, тады адзін з сакратароў рэспубліканскай пісьменніцкай арганізацыі. Была пасля гутарка «наверсе» з Мележам, потым з сакратарыятам. У выніку — пастанова і стварэнне новага выдавецтва. Як бачым, і ў тыя часы можна было рабіць і рабілася нямаля дзеля росквіту нацыянальнай культуры. Галоўнае — хоць нешта рабіць, у любых умовах.

— Вы, здаецца, другі па ліку галоўны рэдактар «Мастацкай літаратуры», але ж, мусіць, ведаеце, як становілася выдавецтва «на ногі»...

— Хацеў бы ўдакладніць: я не другі галоўны рэдактар, а трэці. Першым быў Анатоль Кудравец, потым — Аркадзь Марціновіч, а з 1981 года ўжо я. Асабліва добра я не ведаю, як становілася «на ногі» новае выдавецтва. Ёсць згадкі тых, хто тады пачынаў працаваць і працуе сёння ў

ім, ёсць дакументы тых часоў. Напэўна, усё адбывалася так, як гэта і заўсёды робіцца ў такіх выпадках. Найперш быў прызначаны дырэктар. Ім стаў Мікола Ткачоў. Дарэчы, водгукі пра яго, як чалавека і кіраўніка тых, хто з ім працаваў, да сённяшніх дзён самыя добрыя. Падбіраліся іншыя кіраўнікі, вядучыя спецыялісты, распрацоўвалася і зацвярджалася структура выдавецтва, «Палажэнне аб выдавецтве «Мастацкая літаратура». Зацвярджалася ўсё гэта ў Дзяржаўным камітэце па друку. Згодна структуры выдавецтва было вылучана сем рэдакцый: рэдакцыя прозы; рэдакцыя пэзіі; рэдакцыя драматургіі, крытыкі і літаратуразнаўства; рэдакцыя выбраных твораў і збору твораў; рэдакцыя перакладной літаратуры; рэдакцыя па выпуску літаратуры для дашкольнай і малодшых школьнай і рэдакцыя па выпуску літаратуры для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Зразумела ж, вялася і штотдзённая выдавецкая работа: ацэнка рукапісаў, мастацкае і графічнае афармленне, падрыхтоўка да друку, вычытка карэктур.

— Ці нельга нагадаць чытачам, якая першая кніга з'явілася з маркай «Мастацкай літаратуры»?

— Назваць канкрэтна якуюсьці кнігу, якая першая з'явілася пад грыфам «Мастацкая літаратура», сёння наўрад ці магчыма. Можна нагадаць шэраг кніг, што былі першыя і што годна прадставілі чытачу новае выдавецтва. Гэта — першыя тамы збораў твораў Я. Коласа (у 14 тамах) і К. Чорнага (у 8 тамах), паэма А. Куляшова «Далёка да акіяна», кніга прозы Я. Брыля «Вітраж», раманы І. Пташнікава «Мсціжы» і І. Чыгрынава «Плач перапёлкі», у серыі «Бібліятэка беларускай пэзіі» — зборнікі вершаў А. Гурло і А. Русака, першая кніга прозы А. Жука «Асеннія халоды»...

— Цяпер выдавецтву — дваццаць... Самы раз пагаварыць аб набытках...

— Так, дваццаць гадоў — для выдавецтва тэрмін немалы. Зроблена шмат. Дазволю некалькі лічбаў. За 1972—1991 гады выпушчана нашым выдавецтвам 3639 назваў кніг і брашур, з іх на беларускай мове 2.758, г. зн. 75,7 працэнта, па тыражы адпаведна 158,1 млн. экзэмпляраў і на беларускай мове 41,4, што складае 26,2 працэнта.

За прайшоўшыя гады выдавецтва ўдасканалыла структуру, больш выразна акрэсліваўся яго профіль, фармаваўся выдавецкі калектыў. У 1981 годзе на базе рэдакцыі дзіцячай літаратуры было створана выдавецтва «Юнацтва». «Мастацкай літаратуры» пашчасціла, што яе

ўзначальвалі, былі дырэктарамі такія людзі, як Мікола Ткачоў і Міхась Дубянецкі. Мне давалося працаваць з Дубянецкім, ведаць яго блізка. Гэта быў прыроджаны выдавец, чалавек шырокай эрудыцыі, высокага духоўнага і душэўнага ладу, працаўнік, бясконца ўлюбёны ў кнігу. Перакананы, што ўсё тое лепшае, што сёння вызначае аблічча выдавецтва, дапамагае яму выстаяць у нялёгкіх рыначных умовах, было закладзена гэтымі людзьмі ў тыя складаныя часы.

— На вашу думку, якія сёрыіныя выданні даюць падставы гаварыць, што «Мастацкая літаратура» з гонарам трымае марку?

— Пра тое, што «Мастацкая літаратура», як вы гаворыце, з гонарам трымае сваю выдавецкую марку, сведчаць не толькі серыі. Я асабіста, можа б, найперш звярнуў увагу на зборы твораў, асабліва тыя, што паводле сваёй тэксталагічнай падрыхтоўкі вызначаюцца, як навукова-масавыя. Назавём тут хаця б зборы твораў І. Мележа (у 10 тамах), М. Гарэцкага (у 4 тамах плюс вялікі дадатковы том). У. Караткевіча (у 8 тамах, у сваю чаргу восьмы том складаецца з дзвюх кніг), М. Зарэцкага (у 4 тамах). Тэксты навукова вывераныя, пракаменціраваныя. Кожнае выданне мае ґрунтоўны ўступны артыкул.

А выданні спадчыны? Спадчына — гэта фундамент, каранёвая сістэма нашай нацыянальнай культуры. Адносіны да мінулага вызначаюць духоўны стан грамадства, яго жыццёўстойлівасць. Сёння выданне спадчыны для нас — задача першаступеннай значнасці. Вызначана шырокая праграма. З гэтай найбольш планамернага і мэтанакіраванага ажыццяўлення гэтай праграмы распрацаваны серыі «Бібліятэка беларускай класікі», «Спадчына», «Помнікі беларускай літаратуры», «Схаваная» серыя творчай спадчыны тых, хто загінуў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Акрэслены перспектыўны план выдання літаратурна-крытычнай спадчыны. Упершыню ў практыцы беларускага кнігавядання «Мастацкая літаратура» асвоіла выпуск факсімільных выданняў і пераставіла першыя кнігі М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, М. Танка, К. Буילו, А. Гаруна — знакамітыя «Вянок», «Жалейка», «Песні-жалыбы», «На этапах», «Курганная кветка», «Матчын дар». У хуткім часе чытач зможа пазнаёміцца з факсімільным узналежнем пэтычных зборнікаў Я. Лучыны «Вязанка», Н. Арсеневай «Пад сінім небам», Я. Купалы «Спадчына».

Калі гаварыць пра выдавецкія серыі, то кожная з іх мае сваё прызначэнне і свой сэнс. Даўно цікавыя аматарам род-

нага слова выданні серыі «Бібліятэка беларускай прозы», «Бібліятэка беларускай пэзіі», «Пэзія народаў свету». Прывабнай і па адборы аўтараў і твораў, і па мастацкім афармленні з'яўляецца серыя «Бібліятэка замежнай прозы». А колькі маладых паэтаў і празаікаў прыйшло ў літаратуру праз выдавецкія серыі «Першая кніга празаіка?» Сёння найбольш ґрунтоўнымі мне ўяўляюцца серыі «Спадчына» і «Скарбы сусветнай літаратуры», бо менавіта ў іх відаць сапраўднае ўзровень выдавецкай культуры, шырыня погляду на выдавецкую справу.

— Кажуць, з выданнем «Скарбаў сусветнай літаратуры» ўзніклі вялікія цяжкасці?

— Не ведаю, што там хто кажа. Ніякіх асаблівых, тым больш вялікіх цяжкасцяў, якія ўзніклі з выданнем гэтай серыі, я не ведаю. Узнікла ў аднаго з супрацоўнікаў, настроенага на камерцыйны лад, думка прыпыніць выданне гэтай серыі як асабліва стратнае. Выказаў такую прапанову. На шчасце, ніякай падтрымкі ў выдавецтве прапанова гэтая не сустрэла. Наадварот, атрымала рашучае асуджэнне. Ні ў якой меры эпізод гэты не паўплываў на выданне серыі. Бачыцца іншае. Мы ўсе выхаваны сваім часам, мы развучыліся нармальна жыць, нармальна працаваць. Нам абавязкова патрэбна барацьба, прычым на нейкай ідэалагічнай аснове.

«Скарбы сусветнай літаратуры» выходзяць нармальна. Тут мы маем поўнае разуменне і падтрымку з боку Міністэрства інфармацыі. Па гэтай серыі ўжо выйшлі творы Апулея і Лонга, Буніна і Купрына, Вазэва, Гёте, Гогаля, Мана Т., Мерымэ, Хемінгуэя, Шаўчэнкі, Шэкспіра. Падрыхтаваны да выдання шэраг іншых аўтараў. Усе творы перакладаюцца з арыгінала. Мабілізавана, падключана да гэтай выдавецкай акцыі вялікая кагорта перакладчыцкіх сіл, асабліва маладых. Яны, перакладаючы «скарбы», сталеюць, удасканальваюць майстэрства, непасрэдна ўдзельнічаюць у стварэнні нацыянальнай культуры. Не будзем забываць, што выданне найвыдатнейшых твораў сусветнай літаратуры ў перакладзе на беларускую мову ў такім маштабе і на такім выдавецка-паліграфічным узроўні робіцца ў нас упершыню. Далучыць на шага чытача да скарбаў сусветнай літаратуры праз родную мову — на сённяшні дзень гэта задача вялікага культурнага значэння, калі хочаце, дзяржаўнага маштабу.

— А як наогул працуеца сёння?

— Няпроста і нялёгка. Папершае, матэрыяльнае забеспячэнне. Страшныя цэны. Тона паперы, якая раней каштавала 450 рублёў, сёння каштуе 18—22 тысячы. Няма кардону, пераплетных матэрыялаў, клею і г. д. Па-другое, друкарні. Самыя буйныя друкарскія прадпрыемствы абсталаваны на выданне шматтыражных кніг. Тыражы да 2 тысяч экзэмпляраў на паліграфічна-машына імя Я. Коласа практычна не прымаюцца. А па нашым выдавецтве гэта складае 30 працэнтаў колькасці назваў. Па-трэцяе, заказы на беларускую літаратуру, на падставе якіх вызначаецца тыраж кнігі, маюць выразную тэндэнцыю да зніжэння. Дастаткова сказаць, што з тэматычнага плана на 1992 год 22 працэнта назваў не набралі заказу нават па адной тысячы экзэмпляраў. Страшэнна нізкія заказы бібліятэк. Цяжкасцяў больш чым трэба.

— Калі ласка, колькі слоў пра вынікі мінулага года.

— Вынікі не дужа суцэльныя. Колькасць назваў усяго 118, з іх беларускамоўных — 98, тыраж агульна 2789 тысяч экзэмпляраў, на беларускай мове — 921 тысяча. Гэта самыя нізкія паказчыкі за ўсе апошнія гады. Хоць якасць (змест, характар) выпушчаных кніг, упэўнены, парадзе чытачоў, радуе нас. Якраз летась мы завяршылі выданне збораў твораў М. Гарэцкага, М. Зарэцкага, У. Караткевіча. Выйшлі цікавыя кнігі літаратуразнаўчай спадчыны: найбольш поўнае выданне твораў Ф. Багушэвіча, А. Гаруна, А. Абухавіча, кнігі М. Багдановіча, Б. Тарашкевіча. З. Асташенкі, М. Арла, С. Фаміна. Чытач атрымаў чатыры кнігі са «Скарбаў сусветнай літаратуры», актуальныя зборнікі «З гісторыяй на «Вы», «Матчына мова», «Скарбыніч»... Думаю, напрамак дзейнасці выдавецтва, творчы настрой адпавядае ўвогуле патрэбам часу, патрэбам духоўнай атмасферы.

— На які год прыпаў пік выданняў і пік тыражу?

— Пік колькасці выданняў прыпаў на 1988 год — 173, з іх на беларускай мове — 131, тыражом 1.246 тысяч. А цяпер параўнаем з паказчыкамі мінулага года. Гэта не можа не хваляваць, не заклапочваць. Саюз пісьменнікаў расце, распрацавана праграма інтэнсіўнага выдання спадчыны, пераклады таксама не могуць чакаць... Усялякія малыя і сумесныя выдавецкія прадпрыемствы беларускую кнігу практычна не выдаюць. Спадзяюцца на тое, што яны дапамогуць некалькім палепшыць справу выдання беларускай кнігі, у мяне сёння няма ніякіх падстаў. Іхні клопат вілаць вельмі добра...

— Нарэшце, апошнія пытанне. Як «Мастацкая літаратура» мяркуе выжыць?

— Я асабіста так не драматызаваў бы сітуацыю. Ці не занадта часта мы паўтараем гэтае слова «выжыць». Ці можам мы будаваць суверэнную дзяржаву, адраджаць нацыянальную культуру з такім настроем — выжыць? Гляджу на справу аптымістычна. Беларусь набыла суверэннітэт, незалежнасць. Стала дзяржавай роўнай сярод роўных у сусветнай супольнасці. Але фундамент нашай нацыянальнай незалежнасці вельмі ж няўстойлівы. І не так у плане эканамічным ці палітычным, як духоўным. Не рынак, не раздзяржаўліванне і прыватызацыя, не прызнанне нашай рэспублікі іншымі дзяржавамі, а глыбокая нацыянальная ідэя, нацыянальная свядомасць народа народзяць сапраўднае незалежнасць. У выхаванні ж нацыянальнай свядомасці, у фармаванні асноватворнай нацыянальнай ідэі кніга, думаецца, павінна адыгрываць і адыгрывае першаступенную ролю. Таму клопат пра кнігу, кнігу беларускую, сёння для дзяржавы павінен стаць, па сутнасці, галоўным. Дзяржава павінна забяспечваць выдавецтвы паперай, кардонам, пераплетнымі матэрыяламі (і непасрэдна, а не праз нейкія там асацыяцыі, якія думаюць толькі пра сябе); дзяржава павінна даваць заказ на беларускую літаратуру і патрабаваць строгага выканання гэтага заказу. Дзяржаўныя структуры павінны працаваць на дзяржаўную палітыку — і выдавецкія, і друкарскія, і гандлёвыя. Толькі так можна ў сённяшняй сітуацыі нешта зрабіць. Тым больш, што сёння працаваць вельмі цікава. А колькі працы!

Гутарыў
Алесь МАРЦІНОВІЧ.

НАШ КАЛЯНДАР

130 гадоў з дня нараджэння Адама Багдановіча (памёр 16 красавіка 1940 года) споўнілася 20 сакавіка. Беларускі педагог, этнограф, фалькларыст, бацька Максіма Багдановіча. Збіраў фальклорна-этнографічныя матэрыялы, фальклорныя запісы выкарыстаў у працах «Пра паншчыну», «Перажыткі старажытнага светасузірэння ў беларусаў», аўтар успамінаў пра М. Горкага, з якім

быў у сваяцкіх адносінах, і пра сына.

130 гадоў з дня нараджэння беларускага краязнаўца і археолага Францішка Вярэнькі (памёр 4 сакавіка 1892 года) споўнілася 15 сакавіка. Сілаў археалагічную карту родных Пучылавіч (цяпер ва Ушацкім раёне), на якой пазначыў 85 помнікаў старажытнасці. У Кракаўскім археалагічным музеі захоўваюцца рукапісы яго прац «Курганы ў

Пучылавічах». «Курганы і два дагістарычныя пасяленні ў Пучылавічах».

105 гадоў з дня нараджэння Алесь Гаруна споўнілася 11 сакавіка (памёр у 1920 годзе). Аўтар кнігі «Матчын дар». У 1991 годзе ў серыі «Спадчына» выйшла выбранае «Сэрцам пачуты зван».

65 гадоў з дня выхаду першага нумара часопіса

«Узвышша» (выходзіў да снежня 1931 года). Спачатку быў выданнем літаратурна-мастацкага аб'яднання «Узвышша», а ў 1931 годзе — Беларускага дзяржаўнага выдавецтва.

65 гадоў з дня выхаду ў Вільні першага нумара ілюстраванага часопіса для дзяцей «Заранка», які рэдагаваў Зоська Верас. Усяго выйшла 18 нумароў, апошні два ў 1931 годзе. З вершамі, апаля-

даннямі, абразкамі выступалі М. Машара, Г. Леўчык, С. Крывец, С. Новік-Пяюн і іншыя.

50 гадоў з дня выхаду першага нумара фронтавой газеты «За свабодную Беларусь», якую да лістапада 1942 года выдавала па-беларуску палітупраўленне Калінінскага фронту. Змяшчаліся творы Я. Купалы, Я. Коласа, П. Броўкі, П. Глебі, А. Куляшова, В. Віткі, М. Танка, М. Лужаніна і іншых. Пры ёй

на беларускай і рускай мовах выдаваўся лісток «Партызанская дубіна».

70 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Ільі Ілаза (памёр 22 снежня 1980 года) споўнілася 22 сакавіка. Пісаў па-беларуску і па-руску. Закранаў у сваёй творчасці гістарычную тэму, аб чым, у прыватнасці, сведчыць раман «Белая Русь» (1977).

18 СТУДЗЕНЯ 1919 г. у Парыжы адкрыўся міжнародны кангрэс па выпрацоўцы мірных умоў з Германіяй і яе саюзнікамі, умоў, якія павінны былі гарантаваць свет ад новай разбуральнай вайны навакі. Многія народы какалі справядлівасці пры вырашэнні сваёй будучыні, бо падчас вайны абрушыліся вялікія імперыі — Расійская, Германская, Аўстра-Венгерская, Асманская.

Чакала збаўлення ад расейскага іга і Беларусь. Амаль год мінуў з таго часу, калі ў ноч на 25 сакавіка 1918 г. у Менску было абвешчана на ўвесь свет аб стварэнні вольнай і незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі ў межах Магілёўшчыны, беларускіх частак Меншчыны, Гродзеншчыны, Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежных частак суседніх губерняў, заселеных беларусамі.

Вайна прынесла Беларусі пакуты, якіх край ужо даўно не ведаў. Менавіта тут адбыліся найбольш жорсткія баі паміж рускай і нямецкай арміямі. Шмат сыноў сваіх страціла Беларусь праз мабілізацыю ў царскае войска. Мільёны тутэйшых жыхароў — хто добраахвотна, хто пад прымусам рускай арміі — пакінулі родныя мясціны і рассяліліся па бяскрайніх абшарах Расіі.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

«Справа нацыянальная і дзяржаўная Беларусі пастаўлена ва ўсёй шырыні...»

Ды і сама беларуская незалежнасць была абвешчана ва ўмовах акупацыі. І фактычным гаспадаром на зямлі беларускай быў не беларус, што адвечна працаваў на ёй, а нямецкі афіцэр, які праз свой манокль у вачыніцы глядзеў з пагардаю на гэты незнаёмы яму народ, не разумеючы, адкуль узяліся гэтыя «белыя рускія» і чаго яны хочуць. І цягнуліся ў «фатэрлянд» эшалоны з харчамі і сыравінаю з Беларусі. І палалі беларускія вёскі, падпаленыя немцамі за тое, што супраціўляліся сялянне, даведзеныя гэтымі рабункамі да роспачы.

А з другога боку, на ўсходзе, існавала таксама сур'ёзная пагроза для справы беларусаў, бо стаяла там Чырвоная Армія. І яна несла не добро, а зло — харчразвёрстку і рэквізіцыі, прымутовую мабілізацыю, працоўныя камуны, закрыццё і рабункі цэркваў.

Паспрабавалі беларусы дамовіцца з летувісамі ды стварыць адзіную Літоўска-Беларускую дзяржаву, думка аб якой узнікла яшчэ ў 1915 годзе. 27 лістапада 1918 г. было заключана пагадненне з тамтэйшай Тарыбай, у адпаведнасці з якім урад летувіскі абавязваўся выдзеліць неабходныя сродкі на ўтрыманне 12 павеатаў Гродзеншчыны і Віленшчыны, што ў якасці аўтаноміі ўвайшлі ў склад дзяржавы. І ўжо здавалася, што чаканае гэтае дзяржаўнае ўтварэнне добрая будучыня, бо ўвайшлі ў склад Тарыбы шасцёра беларускіх дзеячаў (В. Ластоўскі, І. Луцкевіч, К. Фалькевіч, В. Талочка, Я. Станкевіч, Д. Сямашка), было створана нават асобнае Міністэрства па беларускіх справах, на чале якога стаў актыўны прыхільнік адраджэння нацыянальнага руху Я. Варонка. А беларускі генерал Кандратовіч нават атрымаў на нейкі час пасаду віцэ-міністра краёвай абароны Літвы. Аднак не паспела ўсталявацца новая дзяржава, як па ёй быў нанесены моцны ўдар.

Яшчэ на пачатку 1918 г., калі Савецкая Расія заключала з кайзераўскай Германіяй мір у Брэсце-Літоўскім, бальшавікі адмовіліся прызнаць «самавызначэнне» ва ўмовах нямецкай акупацыі. А калі выбухнула ў Германіі рэвалюцыя, яны адразу адракліся ад брэсцкіх пагадненняў ды пачалі наступ на Беларусь. Якраз у дзень, калі былі пачаты баявыя дзеянні — 17 лістапада 1918 г., — у газеце «Жизнь национальностей», што выдавалася ў Маскве, выступіў наркам па нацыянальных справах І. Сталін, ды, пасмяяўшыся з дзеячаў нацыянальнага руху («Они, эти заживо разлагающиеся тени уже свергнутых «великих» королей, эти карликовые «национальные» «правительства», оказавшиеся волею судеб между двух грандиозных костров революции Востока и Запада, мечтают теперь потушить общий революционный пожар в Европе, сохранить свое курьезное существование, повернуть назад колесо истории...»), выказаў упэўненасць, што «бли-

зок тот час, когда «корольки» этих областей пойдут по стопам своих бывших «державных» покровителей в России и Германии» (Соч., т. 4, с. 169).

Тое, што нічога добрага бальшавікі з сабою не прыносяць, стваральнікам БНР было зразумела ад пачатку. Выйсце было толькі адно — замест унутранай працы ў родным краі пачаць актыўную працу па-за межамі Бацькаўшчыны, азнаёміць сусветную грамадскасць з цяжкім становішчам, у якім апынулася Беларусь не па сваёй добрай волі. Праца гэтая пачалася з 3 снежня, калі ўрад БНР пераехаў у Вільню. Працягвалася яна і па заняцці Вільні 6 студзеня 1919 г. чырвоная армія, калі здолелі беларусы стварыць на Гродзеншчыне нават сапраўды незалежную рэспубліку (бо летувіскія дзеячы ў гэты час пераехалі ў Коўна). Як пісаў Я. Варонка: «У пачатку студзеня 1919 года на вуліцах Гродна ўжо можна было бачыць адкрыта беларускае войска. У кожным з павятовых месцаў былі ўжо беларускія павятовыя камісары. У Гродні першы раз пачалі выдавацца беларускія газеты... Пачалі расці беларускія гурткі, развівацца нацыянальны тэатр. Пачалася паступова беларусізацыя абшару, які на працягу цэлага веку нёс на сабе адначасна цяжар і польскага панавання і русіфікацыі».

зямлі, то на яго пачуцці ўвагі не звярталі, чаму зноў сведкаю з'яўляецца Кноры: «Партыя абмежавалася фармальным аглашэннем раўнапраўя нацыяў, але не парупілася аб тым, каб фактычна сапраўды прыцягнуць да працы мясцовы элемент. Яна не зразумела гэтаксама значэння перыядычнага друку на беларускай мове. Высунутае некаторымі таварышамі пытанне аб асігнаванні сродкаў на выданне газеты на беларускай мове было адхілена і заўважана, што народныя масы... амаль што не ўмеюць чытаць па-беларуску і ва ўсякім разе ўважаюць за лепшае рускія выданні, чым беларускія» (Беларусь: Нарысы гісторыі, эканомікі, культуры і рэвалюцыйнага руху. Пад рэд. А. Сташэўскага і інш. Менск, 1924, с. 219).

Вось так вырашылі за народ беларускі, якія газеты яму трэба чытаць — быццам не было ў яго «Нашай Доля», «Нашай Нівы», «Вольнай Беларусі» і іншых газет, друкаваных на роднай мове (пры неміцах выходзіла не менш як 10 перыядычных выданняў!). Гэтак жа абыходзіліся і з беларускай дзяржаўнасцю. Свет не паспеў яшчэ як след азнаёміцца з Савецкай Беларуссю ў яе снежаньскіх межах, а тут 16 студзеня ўжо новы загад ЦК РКП(б) — у сувязі са змяніўшымся знешнімі абставінамі» вылучыць са скла-

вецкай сістэмы кіравання «па прыказу з Масквы» і прымусавай злучанасці БССР з РСФСР. Канчалася пасланне наступнымі словамі: «З прычын незалежнасці ад яго варункаў Беларускай народнай меў магчымасці аружнай сілай абарніць сваю незалежнасць. Дзеля гэтага беларусы ўсе сваі надзеі ўскладаюць не на сілу, а на свае правы і зварачываюцца да Мірнай Канферэнцыі, заклікаючы яе паддзяжаць зусім законнае жаданне Беларускага народу здабыць дзяржаўную незалежнасць... Справа 12-мільённага Беларускага народу, зусім ясна выявіўшага сваё жаданне незалежнасці, не можа быць аддадзена на развязку Маскоўскаму ўраду, не можа лічыцца ўнутранай справай Расіі. Дзеля забяспечэння Беларускаму народу незалежнасці патрэбны міжнародныя гарантыі. З гэтае прычыны Беларускай ўраду у асобе Рэды Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі просіць развязаць на Мірнай Канферэнцыі беларускае пытанне ва ўсёй яго шырыні і даць Беларускаму народу помач у яго дзяржаўным будаўніцтве ў этнаграфічных і гістарычных межах, а такжэ дапусціць на канферэнцыю дэлегатаў Беларускай Народнай Рэспублікі дзеля абароны інтарэсаў Беларускага народу і дачы патрэбнай інфармацыі».

А каб кіраўнікі канферэнцыі лепш арыентаваліся ў беларускіх справах, складзена была карта з межамі краіны, вызначанымі на падставе этнічнага прыцыпу. Праходзілі гэтыя межы так: ад Дзвінска на поўнач ламаюць лініяй да станцыі пры чыгунцы Корсаўка, адтуль на ўсход да Ржэва на Волзе, ад Ржэва ў паўночна-заходнім кірунку на Бранск і далей па Дзісне, адтуль на захад лініяй на Грэмяч, Ноўгарад-Северскі, Гарадню, вусце Прыпяці і далей уздоўж прыпяцкіх балот, Буга і Нарэва да Беластока і Хорша, далей на поўнач да Аўгустава і ламаюць лініяй цераз Друскенікі, Эйшышкі, Новыя Трокі, Свянцаны — да Дзвінска.

Вось з такім палітычным скарбам паехалі першыя беларускія прадстаўнікі ў

ду БССР Смаленскую, Віцебскую і Магілёўскую губерні (нават пажаданнямі тутэйшага працоўнага насельніцтва не прыкрыліся, відаць, не да таго было!) А яшчэ праз некалькі дзён члены ЦК КП(б)Б, выкліканыя ў Маскву, даведліся ад Леніна аб аб'яднанні Беларусі з Літвой.

Зразумела, што ў гэтыя хітрыкі бальшавікоў не паверыў ні свет, ні беларусы, якія вялі сваю працу па абуджэнні годнасці народа ў Гродне. Ды толькі не давалася ім завяршыць сваю працу, цяпер ужо з-за пагрозы з Захаду, дзе ўзяліцаў у лістападзе 1918 г. белы арал Польскі і, распасцёршы свае крылы, марыў накрыць імі зямлі беларускія ажно да межаў 1772 года (бо бальшавікі далі дзеля таго падставу, адмяніўшы ў жніўні 1918 г. царскія дагаворы аб падзелах Рэчы Паспалітай). А разам з тым, прыкрываючыся барацьбой з бальшавізмам, душыў арал кіпцюрамі сваімі ўсё, што было звязана з пачуццямі беларусаў, ды яшчэ патрабаваў ад народа, які быў ім абрабаваны, удзячнасці за тое, што нясе «цывілізацыю». Добра запамнілі беларусы гэтую «цывілізацыю» ў выглядзе шомпалаў і бізую, што гулялі як карках мужыцкіх, калі адбіралі жаўнеры тое, што немцы з бальшавікамі не паспелі прыбраць.

Так апынулася Беларусь паміж двух агнёў. І не заставалася тым, хто дбаў аб лёсе Бацькаўшчыны, анічога іншага, як шукаць справядлівасці за яе межамі. Галоўным цэнтрам беларускага замежжа стаўся Берлін, куды пераехаў абраны ў лістападзе 1918 г. старшынёй урада БНР і міністрам замежных спраў рэспублікі Антон Луцкевіч. Праца беларусаў за мяжой зводзілася галоўным чынам да азнаямлення замежных дзяржаў са станам Беларусі і заваёвы ёю дзяржаўна-палітычных правоў у Еўропе.

І, зразумела, што беларускія дзеячы не маглі абмінуць такой значнай падзеі, якой стаўся міжнародны кангрэс у Парыжы. Яшчэ ў 1917 г., на I Усебеларускім кангрэсе была прынята пастанова аб абавязковым удзеле беларускіх прадстаўнікоў у будучай мірнай канферэнцыі дзеля таго, каб прымусіць тых, хто прынёс шкоду роднай зямлі, хопенсавець вайсковыя страты.

22 студзеня 1919 г. з'явіўся на свет Мемарандум Беларускага ўрада, які складзены быў А. Луцкевічам на падставе працы М. Доўнар-Запольскага «Асновы дзяржаўнасці Беларусі». Змяшчалася ў мемарандуме каротка выкладзеная гісторыя Беларусі ажно да падзеяў, якія адбыліся па абвясчэнні незалежнасці БНР. Прыводзіўся тут цалкам і тэкст 3-й Устаўнай Граматы БНР, у якой абвясцілі беларусы аб стварэнні вольнай і незалежнай рэспублікі. Нарэшце, не маглі не абмінуць дзеячы БНР і факта стварэння Савецкай Беларусі — змяшчаўся тут тэкст супраць увядзення на Беларусі са-

Фота У. ПАНАДЫ.

складзе адзінай літоўска-беларускай дэлегацыі пад кіраўніцтвам доктара Вальдэмараса. У прыватнасці, беларускія інтарэсы абараняў Д. Сямашка.

27 краін з ліку тых, што ўдзельнічалі ў вайне супраць Германіі, прыслалі сваіх прадстаўнікоў на канферэнцыю, але фактычна вырашалі ўсе пытанні толькі пяцёра — прэзідэнт Злучаных Штатаў Амерыкі Вільсан, прэм'ер-міністр Вялікабрытаніі Лойд-Джордж, прэм'ер-міністр Францыі Клемансо, прэм'ер-міністр Італіі Арланда і прадстаўнік Японіі барон Макіна (іх так і называлі — «вялікая пяцёрка»). Розныя гэта былі людзі, рознымі былі і іх інтарэсы. Што ж да прэзідэнта Вільсана, то з ім беларусы больш за ўсё звязвалі свае спадзяванні на справядлівае вырашэнне спрэчных пытанняў, бо менавіта з Амерыкі яшчэ на пачатку 1918 г. выйшла праграма ўладкавання свету пасля вайны — «14 пунктаў» — дзе прадугледжвалася магчымасць стварэння на руінах былой Расійскай імперыі новых вольных дзяржаў.

(Працяг на стар. 14).

Бога створаная проза,
Д'яблам высненныя вершы...
Л. ДРАНЬКО-МАЙСЮК.

Мы ідзем насустрач адзін
аднаму, і адлегласць між
намі ўсё большае.
У. АРЛОУ.

Хацелася б пачаць так: з'яўленне зборніка вершаў Уладзіміра Арлова, напэўна, здзівіла (узрадавала, засмуціла) прыхільнікаў таленту гэтага папулярнага празаіка. На жаль, такі пачатак не адпавядаў бы ісціне: добрая палова вершаў са зборніка «Там, за дзвярыма» («Мастацкая літаратура», 1991) прайшла праз старонкі рэспубліканскіх часопісаў і газет. Таму, калі чытачы і здзівіліся нечаканай метамарфозе У. Арлова, — адбылося гэта значна раней, калі з'явіліся першыя вершаваныя публікацыі.

Увогуле, звароты празаікаў да паэзіі адбываюцца ў літаратурным свеце значна радзей, чым пераходы паэтаў да прозы. Большасць беларускіх празаікаў, драматургаў, крытыкаў пачыналі свой пісьменніцкі шлях з вершаў, ды і сталыя паэты пасля чатырох-пяці зборнікаў лічаць за правіла выдаць кніжачку апавяданняў і апавесцяў: ці то дзеля цікавасці, ці то дзеля прэстыжу, а, можа, зразумеўшы, што паэзія — не прафесія. Падобныя эксперыменты рэдка заканчваюцца ўдачай і яшчэ радзей уяўляюць цікавасць для крытыкі, бо не прыўнесшы нічога новага ў прозу, яны нічога «не выносяць» і з паэзіі, не адлюстроўваюць творчае звалюццё пісьменніка. Але і тут здараюцца выключэнні — напрыклад, проза Леаніда Дранько-Майсюка, апошняя кніга так і называецца: «Тут» і ўключае ў сябе, акрамя вершаў і паэм, эсэістычную прозу.

Заўважылі падобнаства-супрацьлегласць назваў? У Л.

Уцёкі насустрач

Дранько-Майсюка — «Тут», а ў У. Арлова — «Там...». І абедзве кнігі даюць магчымасць разглядаць паэта як празаіка, а празаіка як паэта.

Маладзейшыя літаратары вызначылі сваё месцазнаходжанне купалаўскім азначэннем «Тутэйшыя», крыху старэйшыя за іх (не па ўзросту, па творчым развіцці) У. Арлоў і Л. Дранько-Майсюк — назвамі кніг. Дарэчы, згадаю, што артыкул Сяргея Дубаўца ў «Літаратуры-1» таксама называўся «Тут», а апавяды гэтага аўтара разам з апавяданнямі Валянціна Акудовіча і Пятра Васючэнікі ўяўляюць сабой такую цікавую і арыгінальную з'яву ў літаратуры, як проза крытыкаў.

Але зараз — пра кнігі Л. Дранько-Майсюка і У. Арлова, пра месца прозы ў творчасці паэта і паэзіі — у творчасці празаіка.

Ёсць старое, мудрае правіла: у размове з пісьменнікам нельга выказваць захаплення яго раннімі творами, бо тым самым прыніжаюцца новыя, апошнія па часе напісаныя. Самому даводзілася назіраць, як хмурнелі твары класікаў, калі хтосьці нетактоўна прызнаваўся ў любові да іх юнацкіх апавяданняў, «тактоўна» абыходзячы маўчаннем апошні пульхны раман. Не ведаю, ці распаўсюджваецца гэтае правіла з размоў на артыкулы, таму не буду выказваць сваё захапленне вершамі Л. Дранько-Майсюка са зборнікаў «Вандрунік» (1983) і «Над пляцам» (1986). Пры-

знаюся проста, што вершы з кнігі «Тут» за рэдкім выключэннем мяне не ўразілі і нават засмуцілі з прычыны іхняе... прафесійнасці. Дзіўнае, вядома, абвінавачванне, якое ў сваю чаргу ставіць пад сумненне прафесійнасць крытыка. Што ж, паспрабуем знайсці іншыя аргументы. Вершам гэтым уласціва другаснасць, абстрагаванасць, перабор разумовай, паняццённай лексікі і недахоп канкрэтнай, прадметнай, многія ўяўляюць сабой зарыфмаваныя разважанні і думкі, часам арыгінальныя, часам банальныя, але толькі — разважанні, толькі — думкі. Шмат вершаў пра паэтаў і паэзію, якія маглі б стаць літаратурнаўчымі артыкуламі, і вершаў на надзённыя тэмы, якія маглі б стаць публіцыстычнымі нарысамі. Напрыклад:

Вучыла дзяржава красці
Не толькі — гайкі, цвікі
(Што можна ў кішэню
пакласці),

А цэлыя цягнікі.
Настаўніцай клепатлівая
Брала па сотні гадзін,
І вучні яе надзіва
Слухмяныя як адзін.

Магчыма, кагосьці з паэтаў такія творы і ўпрыгожылі б, але толькі не Л. Дранько-Майсюка, які карыстаецца ў літаратурным асяродку рэпутацыяй паэта-эстэта.

Вершам са зборніка «Тут» уласцівы, нарэшце, эклетызм. Невядома толькі, ці ён вынікае з самазаспакоенасці паэта,

ці — з яго творчай няўпэўненасці.

А зараз, пасля ўсяго вышэйсказанага, я хачу сказаць, што кніга «Тут» — не толькі лепшая ў пісьменніка Л. Дранько-Майсюка, але і адна з лепшых у беларускай літаратуры апошніх гадоў. Бо, акрамя дэранных і добрых вершаў, змяшчае гэтая кніга шэраг празаічных эсэ, у якіх паэзія больш, чым у саміх вершах. Таму што вершы пісаліся прафесіяналам, а эсэ ствараліся майстрам, мастаком. Розніца паміж прафесійнай пісьменніцкай працай і мастацкай творчасцю добра праілюстравана некалі Андрэяй Белы на прыкладзе сваіх успамінаў, што пісаліся раздзеламі і тамамі, і «Сімфонія», што выкладаліся, нібы мазаіка, са сказаў і словазлучэнняў.

«На радзіме Ціля Уленшпігеля», «Вандрука ў Татры і дзве постаці мастака», «Анёл згоды», «Адзін радок Гётэ» — таксама выкладзеныя са сказаў і словазлучэнняў, вытканія з метафар і асацыяцый, як і створанае пасля выхаду кнігі эсэ «Ратаванне Грэцыяй» («ЛіМ», 14.XII.1990). Пэралічаныя творы можна было б назваць і падарожнымі нарысамі, але дастаткова працытаваць хоць некалькі ўрыўкаў з іх, каб стала відавочнай іх адметнасць, іх непараўнальнасць з традыцыйнымі ўзорамі беларускай падарожнай нарысыстыкі:

«Табе драпежна ўсміхаліся

рытуальныя маскі жыхароў Акіяніі, а ўкамяленыя кавалачкі гліны з ацалелымі фрагментамі шумерскага клінапісу наводзілі на сумныя думкі пра немінучы распад матэрыі. Цябе душыла шалёнае буянне ўзораў на іранскіх дыванах і зусім не цешылі фрывольныя сюжэты з жыцця каралёў на французскіх габеленах. (...) З рускай парцэляны на саксонскую грацыёзным ланцужком пералаталі японскія журавы — жывыя іерогліфы прыроды, несучы на тонкіх крылах спрадвечную далікатнае вшнёвае палёсткі. Журавы праляцелі праз цябе, як праз воблака, і ты нават не варухнуўся» («Адзін радок Гётэ»).

Альбо перанясёмся з берлінскага музея ў сонечную Грэцыю, толькі абавязкова возьмем з сабой каханую жанчыну, бо: «У любую краіну можна ехаць аднаму, але сюды, у Грэцыю, трэба ехаць з той жанчынай, якая падабаецца, — толькі з той жанчынай, цалуючы якую, дакранаешся як да жывой плоці і да яе завушніцаў, пярсцёнкаў, ланцужкоў... Вандруную самоту мужчыны зразумеюць паўсюль, але тут, у Грэцыі, — не. Само гэтае неба адпрэчвае зсяякі пурызм і патрабуе закаханай суладнасці душ і закаханай суладнасці целаў» («Ратаванне Грэцыяй»).

Вядома, падобныя падарожныя эсэ маглі ўзнікнуць у беларускай літаратуры толькі ў наш час, бо гадоў дзесяць-пятнаццаць назад айчынам пісьменніку дазвалялася на працягу рэдкіх замежных вандровак толькі выкрываць заганы капіталістычнага грамадства, эстэтычнае засваенне геаграфічнай і гістарычнай прасторы не ўхвалялася, а дакрананне да ўзвешніц, пярсцёнкаў, ланцужкоў і тым больш да жывой плоці катэгарычна забаранялася.

Гаворку на тэму «ратаванне

„А вы зірніце на жывое“

Максім Гарэцкі і дзеці

Дзеці... Зусім кароткае слова, а якую гаму пацучыў абуджае яго ў нас! У адных яго выклікае нялёгка ўспаміны аб сваёй далёкай бытасці, у другіх — нядаўнія бестурботныя гады школьнага жыцця, у трэціх — пяшчотныя і радасныя ўсмешкі сваіх дзетак, унукаў, праўнукаў... І амаль у кожнага — роздум. Роздум над тым, што мы (дарослыя) далі сваім дзецям учора, што даём сёння, з чым і каго адправім у заўтра.

Гэты роздум ёсць і ў творах Максіма Гарэцкага — мастацкіх, літаратурна-крытычных і публіцыстычных, якія ўключаюць у дадатковы том Збору твораў. Не меншую цікавасць выклікаюць артыкулы М. Гарэцкага, што апублікаваны ў розных перыядычных выданнях і падпісаныя псеўданімамі.

Адной з першых да разгляду якраз гэтага боку дзейнасці пісьменніка звярнулася В. Лашкевіч. Яна справядліва заўважыла, што М. Гарэцкі быў прамым паслядоўнікам Я. Купалы, Я. Коласа і З. Бядулі, што ў яго творах тэма дзяцінства «арганічна пераплятаецца з праблемамі выхавання і народнай адукацыі».

Дзіцячая тэма не магла заставацца па-за ўвагай многіх даследчыкаў творчасці пісьменніка, бо яна вельмі натуральна, арганічна ўплецена ў мастацкую тканіну яго твораў. Непасрэдна ці ўскосна гэтае праблема закранаецца ў працах А. Адамовіча, Д. Бугаёва, М. Мушынскага, Э. Гурэвіч і інш.

М. Гарэцкі надаваў вялікае значэнне абуджэнню нацыянальнай свядомасці беларускага народа, пашырэнню асветы, павышэнню ўзроўню культуры. Вялікія спадзяванні пры гэтым ён ускладаў на школу, менавіта на маладую змену, каму ў будучым працягваць і мацаваць ідэі нацыянальнага адраджэння. Праблемы беларускай нацыянальнай духоўнасці, гістарычнай памяці нашага народа неаднаразова ўзнімаліся ім у шматлікіх творах і артыку-

лах. Яго непакоіў стан, у якім знаходзілася родная мова. У артыкуле «Аб беларускай мове ў школе» ён пісаў:

«Дык трэба на астатак раскрыць карты і сказаць рашуча: годзе пытацца ў насляння, якой яно захоча мовы ў школе. Не радзіць жа эндэчная «Жач-посполіта» пытацца, ці хоча польскі народ у Польшчы польскае мовы ў школе. Было б дзіўным і глупым пытацца ў расейца, ці хоча ён расейскай мовы ў школе? Было б вялікаю лухтою пытацца тое ж самае ў немца, французца, ці латыша або эстонаца».

Чаму ж гэта з дурнымі пытаннямі можна падходзіць толькі да цёмнага беларуса?

Не пытаюцца ж духоўныя аіцы ў цёмных мужыкоў аб справах веры. Дык годзе ўжо будзе гэтакіх пытанняў і аб мове ў школе.

Педагагічная навука даўно сказала свой прысуд, што навучанне дзетак павінна адбывацца ў роднай мове, у мове маткі.

Ці ж дзеля нашага праваслаўнага сялянства, пры ўсёй яго зрусіфікаванасці, роднай мовай з'яўляецца расейская?

Ці ж дзеля нашага каталіцкага сялянства, пры ўсёй яго спаланізаванасці, роднай мовай ёсць польская?

Ніводзін сумленны чалавек гэтага не скажа.

А тым часам нават сумленныя асобы хочучы пытацца ў праваслаўных беларусаў, ці не хочучы яны ў школе расейскай мовы?

Як ізноў жа другім часам адбываюцца радзіць падцыці з пытаннем да беларусаў-каталікоў: ці не хочучы яны ў школе польскай мовы?

Сапраўдная ж далікатнасць і сапраўдная людскасць, у згодзе з прысудам апалітычнае навукі, дае адзін загал: не пытаючыся ў цёмнага ці несвядомага народа, выкладаць яму навуку ў яго роднай мове.

Хто так ці гэтак супроць гэтага, той — «палітын» з злою воляю або сам цёмны чалавек».

З часу напісання артыкула «Аб беларускай мове ў школе»

(1921) прайшло не адно дзесяцігоддзе. І як ні балюча, але неабходна прызнаць той факт, што праблема, узятая ў ім, дзякуючы «палітыкам з злою воляю» не страціла сваю актуальнасць і сёння.

Шырокі і разнастайны тэматычны аспект твораў М. Гарэцкага. Асэнсаванне дзіцячай тэмы ў творчасці пісьменніка, разуменне яго жыццёвай пазіцыі ў адносінах да падрастаючай змены дазваляе не толькі яшчэ раз пераканацца ў шматграннасці таленту аўтара, але і ў яго вялікай чалавечнасці, высокай нацыянальнай свядомасці, прадбачлівасці, разуменні той адказнасці, якая ляжыць на сумленні дарослых, за лёс нашчадкаў, а тым самым за лёс заўтрашняга дня.

М. Гарэцкі любіў дзіцей. Ён, па ўспамінах сучаснікаў, іх шкадаваў, да іх прыглядаўся, любіў пачаставаць. У Малаую Багацькаўку заўсёды прывозіў цукеркі для яскавых дзяцей.

Менавіта ім прысвечаны шматлікія старонкі яго творчасці — у апавесці «Меланхолія», «У чым яго крыўда?», «Ціхая плынь», «Камароўская камунарна», дакументальна-мастацкіх запісках «На імперыялістычнай вайне», драматычнай апавесці «Антон», апавяданнях «Смачны заяц», «Малы рызыконт» і інш. Лявонька, Хомка, Ясучок, Мацей, Ляўрынька, Іванька, Тацянка, Ходачка, хлопчык-беспрытульнік... — гэта юныя героі твораў М. Гарэцкага. Яны дзеці свайго часу, пэўных сацыяльных умоў. У вобразнай форме,

з дапамогай мастацкіх сродкаў пісьменнік стварыў яскравы малюнак тагачаснага дзяцінства ва ўсіх яго праяўленнях. Тут можна сустрэць дзіцей рознага ўзросту: зусім яшчэ немаўляты і дзетак, якія ўздумалі «пірагі» пячы на сонцы, хлопчыка, якому «цяжка няцца кораню навукі» і таго, які з задавальненнем і гонарам «сядзіць за сталом і чытае кніжку», дзяўчынку-падлетка, што «немаведама чаго засмуцілася — перад святкамі і блізкаю вясною, быццам маладая перад сваім вяселлем» і сама ёй без прычыны часам так млее сэрца... Вось, напрыклад, як апісвае М. Гарэцкі аднаго са сваіх герояў:

«А вы зірніце на жывое. Яно сядзела хаты, на земляной падлозе, збітай у якім і залітай памінамі, сядзіць на кучы кніжкі і бляшанак, сядзіць, па-турэцку падтуліўшы ногі, сядзіць ля мисы, у якой рулі з пастаялкамі, хлеба, мух і смецця. Круглыя дзіцячыя вочкі, зарумяненыя і пахмурныя, з безнадзейным подзівам уталопляцца на вас. І патроху з'яўляецца свядомасць: чаго вам трэба? Бо вы — не маці, што зачыніла яго, не маючы большых дзетак-нянечкі, і сышла на дзень-год у поле жаць авёс, сышла і не ідзе паркарціць яго і абцерці носік. Вы разважаеце: хлопчык гэта ці дзяўчынка? — Ці не ўсё роўна: доля ж адна».

Гэта — герой нашае гісторыі Хомка».

Гэта — яго дзіцячая пара».

Тонкае адчуванне жыцця, глыбокая чалавечнасць, бацькоўская любоў да дзіцей дазволілі М. Гарэцкаму зазірнуць у самыя патаемныя куточки душы гэтых мілых істот. Дзякуючы высокай творчай культуры яму ўдаецца паказаць свое-

асаблівае дзіцячае светаўспрымання, уласціваю толькі іх узросту гарэзлівасць, каўкінасць, наіўнасць, даверлівасць... Майстэрскае валоданне багаццем і разнастайнасцю мастацкай палітры далі магчымасць пісьменніку перадаць душэўны стан дзіцяці ў хвіліны радасці і гора, разгубленасці і ўпэўненасці, у час гульні і працы, у марых і снах і г. д.

Праблемы дзяцінства для М. Гарэцкага былі пытаннем першаступеннай важнасці, пытаннем вострым, балючым. Бо дзеці — гэта будучае, і М. Гарэцкі разумее, што яго залежыць ад таго, якой «песні бацькоў» навучацца яны, якія духоўныя, маральныя і матэрыяльныя каштоўнасці застануцца ім у спадчыну, з якімі ідэйнымі набыткамі яны пойдуць у жыццё. Пісьменнік звязваў лёс падрастаючага пакалення з лёсам краіны, з будучыняй беларускага народа і зыходзіў з гэтага ў сваёй дзейнасці.

Кіруючыся менавіта такімі прынцыпамі, ён напісаў першую «Гісторыю беларускай літаратуры», падрыхтаваў і выдаў «Хрэстаматыю...» і «Беларускі дэкламатар». Непасрэдна для чытанкі «Родны край», якая прызначалася для школьнікаў 1—4 года навучання, М. Гарэцкім напісаны невялікія апавяданні, замалёўкі. Большасць з іх напісана на аснове ранейшых твораў аўтара. Апавяданні ж «Бітва на Уле» і «Уцёкі Сярэбранага», якія застаюцца невядомымі шырокаму колу чытачоў, былі створаны М. Гарэцкім, відаць, непасрэдна для чытанкі.

Як вядома, доўгі час М. Гарэцкі займаўся выкладчыцкай працай. Кантакт з моладдзю прынёс і яму задавальненне, даваў добры плён. Асабліва прадуктыўным на ніве асветы быў віленскі перыяд (1919—1923) яго жыцця і дзейнасці. Тут ён працаваў у Першай Беларускай Віленскай гімназіі, чытаў лекцыі па беларускай літаратуры перад студэнтамі, прысутнічаў на іх вечарах,

Лёс Макара Краўцова

У чэрвені мінулага года споўнілася сто гадоў з дня нараджэння паэта-нашаніўца, пісьменніка, перакладчыка Макара Мацавеевіча Касцевіча. Свае творы ён падпісваў псеўданімам Макара Краўцоў. Краўцовымі аднавяскоўцы называлі яго бацькоў, таму што іх прадзед некалі шыў сляням кажухі. Нарадзіўся паэт у вёсцы Баброўня над рэчкай Котрай, на Свідзельшчыне ў даволі зможнай сям'і. Пражыў сорок дзевяць гадоў. На яго долю выпаў цяжкі, можна сказаць, трагічны лёс. Як кажуць у народзе: не жыві на гэтым свеце, а пакутавай. Пасля трагічнай смерці ў засценках Беластоцкай турмы ў 1940 годзе не толькі родзічы баяліся назваць яго імя. І сучасныя літаратуразнаўцы абміналі М. Краўцова. Адзін толькі Уладзімір Калеснік у сваёй кнізе «Час і песні» адважыўся ўспомніць яго.

Асноўнай прычынай такога стаўлення да М. Краўцова было тое, што ён прымаў актыўны ўдзел у Слуцкім паўстанні, якое доўгі час называлася «мяцямом супраць Савецкай улады». Апрача таго, М. Краўцоў для Беларускай Народнай Рэспублікі напісаў ваяцкі гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», які ў час беларускай акупацыі Заходняй Беларусі спявалі на вечарах патрыятычнага моладзі. Яго і зараз спяваюць беларусы ў ЗША, Англіі, Германіі, Аўстраліі, іншых краінах.

Мы выйдзем шчыльнымі радамі
На родны, вольны свой прастор.
Хай воля вечно будзе з намі,
А гвалту мы дамо адпор!

Макар Краўцоў закончыў царкоўнапрыходскую школу ў вёсцы Галавачы, пасля Свіслацкую настаўніцкую семінарыю. Некаторы час настаўнічаў у Карашаўскай пачатковай школе на Свідзельшчыне. Дачка яго Іраіда Бенадзіктаўна, якая зараз жыве ў Гродне, расказала мне, што яму далі 25 год турэмнага зняволення. Вярнуўся толькі пасля смерці Сталіна. Два гады праляжаў у ложка і памёр.

Пра лёс самога М. Краўцова доўгі час ніхто не ведаў, аж пакуль не прыйшоў у Баброўню незнаёмы чалавек, які разам з ім сядзеў у турме ў Беластоку. Гэты незнаёмец сказаў па сакрату пляменніку Платону, што М. Краўцова закатавалі ў час допытаў у турме: слабы арганізм не вытрымаў здзекаў. Дзе ён знайшоў свой вечны прытулак, ніхто не ведае.

Друкавацца М. Краўцоў пачаў у 1918 годзе, супрацоўнічаў у беларускіх газетах, у часопісе «Маланка». Пісаў вершы, празаічныя творы, пера-

чытаць іх. З перапіскі відаць, што яму даводзілася цяжка. Амаль у кожным лісце ён прасіў грашовай дапамогі.

Возьмем, напрыклад, ліст ад 12 сакавіка 1937 года: «Дарагі Платон! Вялікі табе дзякуй за прысланыя 9 лютага сто злотых. Шнада толькі, што ты ня любіш падрабней пісаць, як там выглядаюць справы... Нажаль і я, хоць прафесіяй пісьменнік, нічога цяпер ня пішу. Няма куды. Душная атмасфера дый годзі. Прыдзецца мусі пераняцца на іншую мову ды шрайбаваць артыкулы ў расейскія або ў польскія штодзённікі. На хлеб, на воду мусіць чалавек зарабляць. А тут яшчэ хваробы чапляюцца. Жонка хварэе і сам прастуджаны... З канца месяца сакавіка прадбачыцца работа... А тымчасам мушу і зноў да цябе звяртацца. Было б добра, наб выслаў ты мне яшчэ якіх залатовак 50. Калі там для мяне нічога ня маеш, дык можа снамбінуй як пазыч. Адашлю з падзянай, як толькі зараблю...»

А вось ліст ад 25 красавіка 1936 года: «Дарагі Платон! Дзякую за прысланыя перад Вялікім 10 злотых. Буду ўдзячны, калі прышлеш яшчэ, бо тут, тымчасам, тугавата...»

Восенню 1939 года ў кватэру М. Краўцова заявіліся вайскоўцы. Зрабілі вобыск. Усё перавярнулі, перабралі ўсе кніжкі, паперы. Пасля забралі з сабой гаспадара. Знік ён назаўсёды. Пачалося ганенне і на жонку. Яна некаторы час жыла ў пляменніка Платона, затым вярнулася ў Вільню. Яе ад часу да часу наведваў і сын малодшага брата паэта Мікола Касцевіч. Жыла ў нейкім маленькім пакойчыку пад апекай чужой дзяўчыны. Кніжкі Макара Краўцова былі спалены, маёмасць разрабавана. Дзяўчына даглядала Ганну Станіславаўну да самай смерці і пахавала.

Як «ворога народа» судзілі малодшага брата М. Краўцова Бенадзікта, які настаўнічаў у Карашаўскай пачатковай школе на Свідзельшчыне. Дачка яго Іраіда Бенадзіктаўна, якая зараз жыве ў Гродне, расказала мне, што яму далі 25 год турэмнага зняволення. Вярнуўся толькі пасля смерці Сталіна. Два гады праляжаў у ложка і памёр.

Пра лёс самога М. Краўцова доўгі час ніхто не ведаў, аж пакуль не прыйшоў у Баброўню незнаёмы чалавек, які разам з ім сядзеў у турме ў Беластоку. Гэты незнаёмец сказаў па сакрату пляменніку Платону, што М. Краўцова закатавалі ў час допытаў у турме: слабы арганізм не вытрымаў здзекаў. Дзе ён знайшоў свой вечны прытулак, ніхто не ведае.

Друкавацца М. Краўцоў пачаў у 1918 годзе, супрацоўнічаў у беларускіх газетах, у часопісе «Маланка». Пісаў вершы, празаічныя творы, пера-

кладаў з іншых моў на беларускую. Ён пераўвасобіў па-беларуску творы Лермантава, Талстога, Гоголя, Купрына, з польскай мовы пераклаў на беларускую «Версальскі трактат». Пад яго рэдакцыяй выйшаў «Беларускі календар на 1925 год» (выданне Беларускага Грамадскага Сабрання ў Вільні).

Вершы пісаў на розную тэматыку, у тым ліку і інтымную лірыку.

У 3-м выпуску III тома «Беларусь» заснавальнік беларускага мовазнаўства і філалогіі Я. Карскі пасля падрабязнага разгляду важнейшых твораў беларускіх пісьменнікаў пачатку XIX ст. і да 1921 года прыводзіць і «Матэрыялы для слоўніка беларускіх пісьменнікаў» апошняга часу. У «Матэрыялах» Я. Карскі знаёміць нас з 203 пісьменнікамі і дае кароткі агляд творчасці, у тым ліку і творчасці Макара Краўцова. Прыводзіць фрагменты яго некаторых вершаў («Што будзе?», «Мы знаём бацькаўшчыны гора», «Сон», «Бяда» і іншыя).

Вядомы англійскі вучоны Арнольд Макмілін у сваёй кнізе «Гісторыя беларускай літаратуры» невыпадкова назваў Макара Краўцова перспектывым паэтам, на творчасць якога значны ўплыў аказаў беларускі фальклор. Але неабходна сказаць, што яго жыццёвы лёс, адзіноцтва, туга, праца дзеля кавалка хлеба не далі поўнаасцягнуць раскрыцца яго таленту. Тым не менш яго творы з'яўляюцца значным набуткам літаратуры Заходняй Беларусі.

Апанас ЦЫХУН,
заслужаны настаўнік
Рэспублікі Беларусь.

прозай» у дачыненні да Л. Дранько-Майсюка можна было б скончыць клічнікам, калі б не з'яўленне з-пад пяра гэтага аўтара серыі апавяданняў пад агульнай умоўнай назвай «Пра тое, як я...» («...забароненую літаратуру чытаў», «...цукар купляў», «...у заходне-берлінскую оперу хадзіў» і г. д.), што прымушае паставіць пытанні. Думаю, што выхад апавяданняў асобнай кніжкай і разгляд гэтае кніжкі ў кантэксце агульнай творчай эвалюцыі пісьменніка дадуць больш пэўныя адказы.

А вось у звароце У. Арлова да паэзіі я не бачу развіцця з прозай. Наадварот, праца над вершамі (вершамі ў прозе) уяўляецца справай патрэбнай і карыснай для Арлова-празаіка. Невялікія формы даюць магчымасць засяроджвацца над кожным словам, павышаюць індывідуальную сэнсавую вагу сказаў і словазлучэнняў. Некалькі радкоў могуць змясціць у сабе завершаную думку, выказаць глыбокае пачуццё:

Начны матылёк
сеў на стрэлі хадзікаў.
Напэўна, хоча
ў гэту летнюю поўнач
спыніць нам з табою час.

На першы погляд, прычын здарджваць хоць бы на нейкі час прозе ў У. Арлова не было. Яшчэ да таго, як выйшла ў свет другая кніга апавесцяў і апавяданняў пісьменніка («Дзень, калі ўпала страла», Мн., «Мастацкая літаратура», 1988), за ім замацавалася рэпутацыя аднаго з самых цікавых беларускіх празаікаў 80-х гг., аўтара твораў перш за ўсё на гістарычную тэму, і таму (аўтаматычна) — вучня Уладзіміра Караткевіча. Праўда, такая ўстойлівая рэпутацыя мела свае загані, паколькі тыя ж крытыкі-сябры-чытальнікі, што называлі Арлова «вучнем Караткевіча», рабілі залішні націск

на слова «вучань» і падсвядома параўноўвалі непараўнальнае. Катастрафічны недахоп гістарычных твораў, з аднаго боку, і прызнаныя поспехі ў гэтым накірунку У. Арлова-празаіка, з другога, няўмольна прадвызначалі, здавалася б, яго далейшы творчы шлях, шлях прафесійнага стваральніка шматлікіх гістарычных апавесцяў і раманаў.

У звароце У. Арлова да паэзіі мне бачыцца бунт мастака супраць прафесіянала, імкненне творцы выйсці за межы мэтазгоднасці і неабходнасці, прага чалавечай душы выказаць сябе новымі сродкамі.

І таму мяне ўсцешвае і радуе выхад кнігі «Там, за дзвярыма»:

— хоць многімі паэтамі гэтая кніга будзе ўспрынята паблагліва-скептычна (што псіхалагічна апраўдана, але беспадстаўна);

— хоць да шылды «вучань Караткевіча» можа дадзецца шылда «вучань Рэзанова» (што цалкам верагодна, але не крыўдна);

— хоць некаторыя вершы выглядаюць трафарэтнымі і праграмавана-схематычнымі, бо кніга трымаецца на трох-чатырох скразных матывах і сімвалах (што не так заўважна ў часопісна-газетных публікацыях і таму нечакана-прыкра).

Думаецца, кніга «Там, за дзвярыма» прынесе задавальненне і аматарам паэзіі і прыхільнікам прозы У. Арлова. Неабходна толькі знайсці адпаведны ключ, бо там, дзе ёсць дзверы, ёсць і замоч. Магчыма, такім ключом з'яўляюцца Хрыстовы словы з «Адкрыцця Іаана Багаслова»: «Вось стаю пры дзвярах і стукаюся; калі хто пачуе Мой голас і адчыніць дзверы, Я выйду да яго і буду вярцаць з ім, дый ён са Мною».

Сяргей КАВАЛЕЎ.

М. Гарэцкі, акрамя ўсяго, быў добрым бацькам і ўдзячным сынам. Поўныя бацькоўскага клопату пра сваіх дзяцей (Лёню і Галю), іх здароўе, дабрабыт, лісты М. Гарэцкага з Вяткі да жонкі. Вось як, напрыклад, пачынаецца ліст ад 16 снежня 1931 г.:

«Добры вечар! Заўчора атрымаў заказную бандэроль з рэштаю рукапісу «Віленск. (Іх) камун. (араў)», а ўчора твой і Лёнеў ліст з яго малюнкамі. Чаму ж Галю нічога не прыпіша? «Калгас» намалёван нішто, а «Горад» незвычайна добра. Ты, Лёня, мусіць, і цяпер увесь вольны час прасяджваеш над малюнкамі? Раю табе болей гуляць, яшчэ паспееш наўчыцца малюваць. Ліст твой напісан добра і цікава. Толькі дужа кароценькі. Пішы мне болей, пра ўсё. Пішы, як умееш. Як думаеш і гаворыш, так і пішы. — І будзе добра. Але не прымушай сле, а як захочаш — напішы. Ты, Галю, таксама напішы мне пра сваё жыццё хоць трохку. А таксама прашу цябе напісаць кароценька ў Багацкіўну, дзеду і бабе. Напішы ты, затым што мае ж цяпер дужа некалі. А яны будуць надта рады твайму лісту. Я ад іх ужо другі месяц не атрымліваю лістоў і не ведаю, у чым справа. Думаю, што нехта ў іх хворы, а можа, лісты прападаюць, як улётку. А ў вас — ці зусім ужо мінула працуда? Сцеражыцеся яе, дзеткі!...»

М. Гарэцкі балюча перажываў сваё становішча, тое, што ён не можа займацца любімай справай, быць разам з роднымі і блізкімі яму людзьмі, дапамагчы ім. Не таіў ён гэта і ад сваіх дзяцей.

М. Гарэцкім як выкладчыку, пісьменніку, бацьку былі вядомы многія праблемы школы і выхавання дзяцей. Калі каратка ахарактарызаваць зробленае ім на гэтай ніве, то можна сказаць, што ўсёй сваёй дзейнасцю ён як бы імкнуўся адказаць на пытанні, пастаўленыя адным з яго герояў: «Ну ці ж навучыла мяне школа любіць сваё беларускае, даражыць характам роднае прыроды, праняцца гармоніяй родных з'яў? Чаму нас навучылі?»

Тэрэза ГОЛУБ.

з'яўляўся дарадчыкам і кансультантам па розных пытаннях, з якімі да яго звярталіся навучэнцы. М. Гарэцкі шыраа даваўся таленту творчай моладзі. З прыемнасцю ён паведамляў у лісце да Я. Карскага пра «спадзейную талан маладой паэтэсы», студэнткі гімназіі Наталлі Арсенневай. Вельмі тонка, па-бацькоўску шыра, з настаўніцкай прыняповаасцю і тактам даваў слухныя парады яе брату Сяргею, які спрабаваў свае сілы на ніве творчасці.

Са згоды У. Васілевіча, які выявіў рукапісную рэцэнзію М. Гарэцкага на працу Сяргея, працуюць толькі яе заключныя радкі (падрыхтаваны даследчыкам матэрыял знаходзіцца ў рэдакцыі часопіса «Малодосць»):

«У Вас ёсць здольнасці, — пісаў у водгук на працу Сяргея М. Гарэцкі, — не змарнуцьце ж іх лішняй рэфлектыўнасцю характару, аслабляючы сілы душы ў Вашым веку і адбіраючы заўсёды непрадуктыўны час. Помніце, што трэба рыхтаваць сябе да працы ў творчасці ў найвялікшым маштабе і збіраць к таму часу сілы. Для мяне, як вучыцеля, будзе лепшай прыемнасцю, калі Вы некалі з падзякай успомніце маю скромную раду, якая, не развіўшы ў Вас толькі самамнення, паможа Вам стаць у поўнай меры тым, чым Вы можаце стаць».

З студэнцкім асяроддзем М. Гарэцкі быў звязаны доўгі час. Ён выкладаў беларусказнаўства на рабфаку БДУ, працаваў у Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі ў Горках, чытаў лекцыі ў іншых навучальных установах. Арышт, турэмнае зняволенне, ссылка пазбавілі М. Гарэцкага такога роду заняткаў. І толькі ў 1935 г. яму было дазволена працаваць настаўнікам рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе гарадскога пасёлка Пясочнае. «Дужа сумленна, шыра ставіўся бацька, — піша ва ўспамінах Галіна Максімаўна, — да сваё настаўніцкае працы», «...вучыў самастойнасці ў пошуках, вывадах», «самастойнаму аналізу мастацкіх твораў».

Камісія па спадчыне напамінае

Камісія па літаратурнай спадчыне пісьменніка Рыгора Кобеца (З. Азгур, А. Дзялендзік (старшыня), А. Дудараў, А. Красінскі, Л. Лявова, У. Няфёд, П. Пруднікаў, Р. Рэлес, А. Сабалеўскі, Я. Садоўскі, А.

Кобец-Філімонава (адказы сакратар) збірае ўспаміны пра жыццё і творчасць пісьменніка, яго фільмы, спектаклі для кнігі «Сучаснікі пра Р. Кобеца», а таксама пісьмы, рукапісы, аўтографы, фотаздымкі і рэчы,

што маюць дачыненне да яго. Па ўсіх пытаннях можна звяртацца па тэлефоне 23-15-25, Кобец-Філімонава Алена Рыгораўна ці даслаць матэрыялы на адрас: 220004, г. Мінск, а/с 148 Кобец-Філімонавай А. Р.

Рыгор БАРАДУЛІН

ПАД ЗАСЕННЮ НЯБАЧНАГА КРЫЛА

Апакаліпсіс

Бог пройдзе басаною
Небесным Поплавам,
Пярун прытоіцца за хмарным
тынам.
Планета галаву пасыпле
попелам
Радыеактыўным...

У дзяжы гісторыі вякі
Пакідаюць на завод рашчыну
Нацыі.
І як бы чужакі
Не хацелі зруйнаваць Айчыну,
Напаяўца ўпарта праснакі
Духу напаміну
І ўспаміну.
Як бы там ні каркалі крукі,
Бацька перадаць акраец
сыну,

Бо ў дзяжы гісторыі вякі
Пакідаюць на завод рашчыну.

Пытанне

Я запытаў сваю душу:
— Ці чуеш, як табе хлушу!
І мне ўсміхнулася душа:
— Адкажа за мяне імша...

Сон неўмежаванае аблогі
Не пачуе дотыку былля.
Колькі ні аруць яе нарогі,
А яна цнатлівая,
Зямля.

Пасівее дзень каля парогу,
Счырванее золак ад абраз,
Маладзей, глыбей
Аруць аблогу,
Толькі кожны раз —
Як першы раз.

Чалавек, як і дрэва,
Расце, карэніца,
Галее паволі ствол,
Засыхаючы ападаюць сукі
Знаёмых, родных, сваіх,
І толькі карані
Глыбей ідуць у зямлю,
Напамінаючы пра вечны дол.
І вершалінам памкненняў
Адно на зямлі застаецца —
Трымацца за неба...

Ношка

Паўсюль яны родныя і све,
І варта мне іхнія ўспомніць
Імёны паволі —
З гатэля, з кавярні
І з халаднаватага слова фэе,
Нібыта з сенцаў,
Выходжу ў поле.

Шнітка,
Міжыпарніца,
Свінакроп —
Знаёмыя травы,
Яшчэ незабудкі
Я помню ў канавах,
Ды лепш ад хвароб
[Ад якіх, я забыўся]
Катовы мудкі.

Яны з сінізнаю
Ці з сівізнаю,
Пра гэта дакладней
Сказала б кошка,
Што позіркам
Прыцемак паліць вясной.

Духмяныя травы —
Пахучая ношка
І лёгкая,
Памяці несці яе
Няцяжка

У роспачы, ў смутку,
ў надзеі.

О, дзякуй вам, продкі,
Мае дабрадзей,
За ношку,
Што памяці моцы дае.

На заручыны

Спачатку,
Як дзядзька вясковы,
Які асцярожна ступае
На вымытую падлогу
Тым ботам,
Што меў канкрэтна размовы
З самім балотам,
А потым
Пакліча суседа сабе

на падмогу
І, пяршак запішы кампотам,
Зацягвае песню ціхую,
Аж у хаце
Газоўка радасці ўспыхвае
І залівае святлом
Бяседа ўсю за сталом
І тады, сапраўды,
Ходзіць хата,
Ходзіць дол,
Ходзіць хадном падол.
Некаму вясёла праз край,
Нехта аціх,
Нехта гамоніць.
Гэта ў суботні трамвай
Зайшоў вясковы гармонік.

Туман

Лістападаўскі рынак... Туман... Та-кога туману мне бачыць яшчэ не да-водзілася за ўсе трыццаць тры гады жыцця. Дзевяціпавярховакаў, што ста-ялі ў дваццаці кроках ад аўтобусага прыпынку, не было відаць. Нават ліхтар на слупе, пад якім я стаяў у засяроджаным чаканні аўтобуса, быў нябачным. Толькі цмянае, крыху падфарбаванае святлом мігценне, пад-казвала, што ліхтар гарыць, але, маж-ліва, гэта толькі здавалася. Верты-каль слупа знікала ў тумане. Жалеза густа абсыпалі дробныя кроплі. Літа-ры на аб'явах расплываліся...

Людзі на прыпынку стаялі моўчкі і змрочна ўглядаліся ў туман. На па-расоны ападалі кроплі, і тканіна ця-мнела. Нерухомасць парушалі позіркі на гадзіннікі — было відаць, што людзі спазняюцца.

Аўтобус з'явіўся нечакана. Пачула-ся глухое вуркатанне рухавіка, пры-відна ўспыхнулі фары, і, нарэшце, ад-чыніліся дзверы. Людзі страцілі здранцвенне і кінуліся запаўняць яр-ка асветлены салон. Калі ўсе былі ў аўтобусе — дзверы зачыніліся.

Я стаяў прыціснуты да шкла, якое адгароджвала вадзіцеля ад салона, і не мог паварушыцца — столькі набі-лася пасажыраў.

Вадзіцель, апрануты ў форменны гарнітур сіняга сукна, глядзеў на вет-равое шкло, па якім нервова і мітус-ліва кідаліся чорныя «дворнікі». По-тым ён зняў фуражку з бліскучым ка-зырком і паклаў яе на прыборны шчыток. Крануў рычаг, націснуў пе-даль, і аўтобус сутаргава здрыгануў-ся.

Вадзіцель быў лысы. Маленькая, як адпаліраваная, галава з тонкім дзюбаватым носам выдавала манумен-тальнай і, як на пастамеце, трыма-лася на шырокіх падставах.

Аўтобус яшчэ раз здрыгануўся і паймаў, працінаючы шчыльны туман. Па вокнах лабелі гарызантальных ручаі, такія, як на шкле ілюміната-раў самалёта, які раптоўна трапляе ў гэтыя хмары.

— Вар'ят! Вар'ят! — закрычала ма-ладая жанчына ў чырвоным капелю-шы і чорных пальчатках і балюча сціснула маё плячо.

— Спыніцеся! Стойце! Скажыце, каб спыніў аўтобус! — людзі ляман-тавалі, грукалі ў шкло, адчайна ўск-рыквалі, чапляліся, за што маглі, і хісталіся, калі аўтобус рабіў рэзкі паварот, не збаўляючы хуткасці.

— Ён нас заб'е! Спыніце яго! — крычаў мажны мужчына ў цяжкіх акуларах на збылым твары і з усёе моцы грукаў кулаком па шкле.

Вадзіцель павярнуў манументаль-ную галаву і зірнуў на перакошаныя жахам твары пасажыраў. Тонкія ву-сны развяла паблажлівая ўсмешка. Яна нагадвала ўсмешку хірурга, калі лязо яго скальпеля дакранаецца да цела пацыента, а хірург ведае, на-колькі гэта балюча, і атрымоўвае пра-фесійную асалоду, бо ўпэўнены ў не-абходнасці свайго дзеяння. Вузкія во-чы вадзіцеля спыніліся на маім твары і мірганулі. На міг яго твар зрабіўся сляпым. Я адчуў, што маё цела дра-нцее.

Вадзіцель адварнуўся, націснуў

кнопку магнітафона і пачаў глядзець прад сабой — туды, дзе павінна была быць дарога.

Загучала музыка. Ад нечаканасці ў аўтобусе зрабілася ціха. Праз му-зыку ўрачыстага марша пачуліся ліч-бы, якія вымаўляў механічны голас: дзевяноста адзін, дзевяноста два, дзе-вяноста тры... Лічбы гучалі праз ад-нолькавыя інтэрвалы, аб'якава і ўпэўнена.

Людзі спалохана маўчалі. Мажны

мужчына ў цяжкіх акуларах пачаў хрысціцца і марматыць малітву. Ціха загаласіла жанчына ў чырвоным ка-пелюшы, потым пачуўся дзіцячы плач.

А праз колькі часу пасажыры змоў-клі, і адно механічны голас працягваў аб'якава вымаўляць лічбы: дваццаць дзевяць, трыццаць, трыццаць адзін...

Я адчуваў, што аўтобус імчыць па роўнай і цвёрдай дарозе, бо ягоная хада была мяккай і роўнай.

Яшчэ я адчуваў, што прайшло шмат часу, бо ногі зацкалі, а спало-ханасць змянілі аб'якавасць і стома.

Спынілася музыка і змоўк механі-чны голас. А праз колькі хвілін з дынамікаў пачулася: «Прыехалі!». Аўтобус стаў, дзверы адчыніліся, і ўсе кінуліся з салона.

Пад нагамі быў асфальт, а вакол той жа шчыльны туман. Людзі нерво-ва смяяліся, плакалі і дзякавалі лё-су за сваё вызваленне.

Дзверы зачыніліся, святло ў сало-не згасла, аўтобус міргануў чырвоны-мі агнямі і знік у тумане.

Як сляпы, я выцягнуў рукі і ру-шыў з натоўпу. За спіною чуліся га-ласы, смех, ускрыкі, а праз дваццаць крокаў яны зніклі, з'едзеныя туман-ам. Мае рукі ўперліся ў агароджу, зробленую з металічных пруткоў, вы-сокіх, іржавых і заостраных, як дзі-ды.

Людзі сабраліся на мой голас і пас-ля нядоўгіх ваганняў падаліся ўздоўж агароджы. Людзі ішлі і разважалі — дзе яны і што перад ім. Адны каза-лі, што за агароджаю парк, другія пярэчылі і сцвярджалі, што там вай-сковы палігон, бо толькі вайскоўцы здатны збудаваць такую агароджу.

Доўгая вандроўка скончылася, калі дайшлі да грувасткай бетоннай брамы. Доўга стаялі каля яе і выра-шалі, што гэта: уваход ці выхад.

Я першым пераадолеў хваляванне і рушыў пад браму. Людзі падаліся ва мной.

Хутка туман знік. Памыліліся ўсе — гэта быў не парк і не палігон, а вя-лізныя, да самага далягляду, могілкі з аднастайнымі шэрымі помнікамі. На

кожным помніку мацавалася бліску-чая шылдачка.

Ні дрэў, ні кустоў на могілках не было. Аднолькавыя сцежкі, адноль-кавыя помнікі і цішыня, якая ахутва-ла імглісты краявід гэтага месца. Сцежкі разыходзіліся ад брамы, як промні ці выхадныя радыусы. Неру-хомасць краявіду і яго ўстойлівасць супакойвалі.

Некалькі чалавек засталася каля брамы — яны былі з малымі дзецьмі,

ДЗВЕ НАВЕЛЫ

а астатнія разышліся па могілках.

Я ішоў вузкай сцяжынкай, роўнай, як напаята струна. Аднастайнасць па-чынала раздражняць і насцярожваць. За спіною ўзвышалася адна толькі брама, яна адна і парушала роўны краявід, уздымаючыся над полем.

Перад адным з помнікаў я спыніў-ся і мімаволі прачытаў шылдачку...

На бліскучай пласціне было адгра-віраванае маё імя і прозвішча, дак-ладная дата нараджэння і праз карот-кі працяжнік — дата смерці.

«Гэта здэк і падман!» — гучна абурыўся я, але ўсё вакол пераконва-ла і даводзіла, што гэта не здэк, а рэчаіснасць.

Пачуліся хуткія крокі. Паўз мяне шпарка прайшоў мажны мужчына ў акуларах. Ён трымаўся за сэрца і га-варыў: «Два месяцы... Толькі два... Гэта шэсцьдзесят дзён...».

Зноў пачаў брацца туман. Я заспя-шаўся да брамы. Пустэльныя могілкі хутка зніклі ў тумане.

За брамай стаялі людзі. Маладая жанчына ў чырвоным капелюшы пла-кала, усе рабілі выгляд, што не заў-важаюць.

Калі з'явіўся аўтобус, людзі ня-спешна, без мітусні і штурханні за-поўнілі салон. Дзверы зачыніліся, аў-тобус здрыгануўся і рушыў у туман.

Пасажыры маўчалі, засяроджаныя, як у царкве.

Аўтобус ехаў марудна-марудна, сіг-наліў, праз кожную хвіліну прыпы-няўся. Вадзіцель узіраўся ў шкло, выціраў успатнелы твар, незадаволе-на хітаў маленькай галавой на шыро-кіх плячах...

Але ніхто не абураўся, што можа спазніцца і не паспець.

Табу

Табурэтка...
Та-бу-рэт-ка...
Табу...
— Чаму табурэтка, а не цыркуль?
— Можна і цыркуль, але табурэт-ка лепш. Спі.
Спачатку я не паверыў, але жонка запэўніла, што павінна дапамагчы, і

таму спрабую. Заплюшчваю вочы і пачынаю паўтараць гэтае слова.

— А якога яна колеру?
— Што? Колеру? Не ведаю, без розніцы — цяжкая.

А для мяне колер важны. Калі кар-рычневая, то адразу ўяўляю вайско-вую: з дзіркай для рукі — устойлівую, шмат разоў перафарбаваную, цяжкую.

Табурэтка...
Та-бу-рэт-ка...
Табу...

Уладзімір СЦЯПАН

Не дапамагае мне табурэтка, і я пачынаю ўспамінаць уласныя сны.

Была ў нашым гуртку такая гуль-ня-спаронітва: хто лепш заострыць аловак. Стараліся, і алоўкі вастрэлі як шыла. Вось з такім алоўкам-шы-лам і схіліўся да мяне Алег — ня-зменны стараста гуртка. Вастрэў гра-фіту калоціцца, расплываецца, каб на імгненне сабрацца ў ледзь бачную кропку...

... Алег крычыць і б'е алоўкам мне ў вока. Спрабую вызваліцца, але мар-на...

... Аловак «Архітэктар» выбівае другое вока, і я працінаюся ў халод-ным здранцвенні і суцэльнай цемры.

Пасля гэтага сну я хварэю. Сон з карчыневым алоўкам — прарочы. Упершыню прысніў яго ў шостым класе, дваццаціга лістапада, а двац-цаць першага я ляжаў у запаленнем лёгкіх і трызніў. Тэмпература пад со-рак трымалася амаль тыдзень. Гэта было ў шостым класе, і дзень запо-мніў дакладна.

Алег Данілевіч быў старэйшы на два гады. Я яму зайздросціў. Ён ма-ляваў лепш за ўсіх у гуртку. Настаў-нік вітаўся з ім за руку і заўжды ста-віў у прыклад, але і без настаўніка было зразумела, што да Алега мне далёка...

Мы абіліся на вуліцы, пад вокна-мі Палаца культуры, пад снім ліхтар-ом. Мы качаліся па мокрым, раскіс-лым снезе і біліся да знямогі — лю-та, па-сапраўднаму. Бойка была «раз на раз», гурткоўцы стаялі маўклівым спалоханымі колам. Мы кусаліся, рва-лі адзене, душылі адзін аднаго...

Я перамог. Тая перамога была адзіным, у чым я пераўзышоў Алега.

А ночку, пасля той бойкі, я і пры-сніў Данілевіча, які выкалаў мне во-чы. За ўсё жыццё сніў гэты сон разоў востем і заўсёды хварэў. Здаралася, што хварэў нараніць, а бывала праз дзень, але калі прыснію, то захварэю абавязкова.

Алег у гурток не вярнуўся, і зрэд-

І трамвай, як на колах хата,
Спяшаецца на заручыны.
І падростае дзень,
І адпаведна ягоны цень
Журліва-гаркотна засмучаны.

Memento!

Глядзі на старасць
І прымірайся
На гэтым свеце
Жыць ва ўспаміне.
Глядзі на старасць
І прымірайся
Апошняй кропляй
Дрыжэць на галіне.

Калі?

І сам не заўважыш ты,
Калі размяняў-такі
Каханні свайго залаты
На марны медзякі.

І будзеш жыць драбязой,
Здымаць чужыя куты,
Расу называць слязой
І пушчай густой кусты.

Застаўшыся далуках,
У неба працягнеш істы.
І пойдзе хадзіць па руках
Даверу твайго залаты.

Рыгор Бярозкін

З пасмаю дыму
ад папяроскі,
Заламанай па-кавалерску
за вухам,
Дыміўся кратэрам
Рыгор Бярозкін —
Кволы здароўем, дужы
духам.

Турмы, лагеры, фронт, уцёкі
Прайшоў з усмешкай нялёгкай
Смела.
Ён чуў здалёку Паззіі крокі,
Якая яшчэ і хадзіць не ўмела.

Сябры яго звалі вясёла.
Рэбэ.
Настаўнік быў сам
Да навукі ахвочы.
Дасюль глядзяць мне
ў душу,

Як неба,
Ягонья вечныя,
Біблейскія вочы.

У думках рэшту дзён
перабіраю,
Не ўспамінаючы той дзень
знарок,

Калі ў чарзе ў нябыт
я стану з краю,
Калі прыстане мой слухмяны
крок.

І цень мой упадзе пад ногі
гаю,
Дзе дрэвы кайнасьці далі
зарок
Не варухнуць галін свайго
адчаю,
Пакуль не зробіцца вачыстым
змрок.

Душа даношвае старое
ўбранне
І мусіць адляцець у тое
ранне,
Што з вечнага, як і яна,
святла;
І ўжо ў апаратцы новай боль
прачуты
Згадаць і зноў вярнуцца
на пакуты
Пад засенню нябачнага крыла.

За добро не серабром,
Не зялёнай меддзю,
Плацяць за добро добром
У чатыры рэдзі.

Золата і серабро
Падуладны праху.
Ты дабро, нібы рабро,
Выламі без страху!

Чаканне і адчай

Чаканне і адчай
Перагукаюцца.
Чаканне і адчай —
Яны звычайца.

— Чакай мяне, адчай!
Чаканне просіць.
— Чаканне, не знікай!
Адчай галосіць.

Дарогай прыкмячай
Сцяжынкі пыльных.
Чаканне і адчай —
Дазорцы пыльных...

Паспець

Паспець усё зрабіць
і час сысці,
Не затрымаўшыся ні
на хвіліну,

І ціха легчы ў жаўтапес
ці ў гліну,
Такое розніцы, як і ў жыцці:
Ці з голаду глытаць
пажадна сліну,
Ці смелай лыжкай боўтацца
ў гусці.
Хай вока бачыць голую галіну,
А памяць помніць крону
ўсю ў лісці.
Убачыўшы спакойную даліну.
Брысці, як ціхі човен
у трысці.
І глыбіня глыбей сваю пярліну
Спяшаецца схаваць у забыцці.
Няма жыццю ні сну ані
спачыну.

У надпрыпцкім лесе

Прыпцкія берагі на шалі
пясочныя
Паклалі хвалі апошняе веры.
Чарнобылем,
Як і сосны,
Падсочаныя,
Мы чакаем свайго сякера...

ку бачыў я імкліваю Алегаву постаць
на вуліцах гарадка. Мяне з гуртка
прагналі. Месяцы са тры я басцяўся
па Палацы культуры і наведваў то
духавы аркестр, дзе спрабаваў наву-
чыцца граць на альта, то цырк, дзе
займаўся фокусамі.

З усіх сноў паўтараюцца толькі
тры. Кароткія, як абрываць кінастуж-
кі, якая круціцца па колу і паўтараец-
ца, паўтараецца...

Мне гадоў сем ці восем. Вясна. Цё-
плыя травеньскія вечары. Мокрая трава,
клейкая лістота каштанаў, пафарба-
ваная агароджа вакол каруселяў.
Змрок. Старэйшыя хлопцы адагнулі
рог дзвёрак металёвай скрыні і ўклю-
чылі каруселі.

Я трымаюся рукамі за шурпатую
парэнчыну. Пальцы сціснуліся да бо-
лю, і каруселі з кабінкамі на ланцугах
пачынаюць раскручвацца і хутка-хут-
ка ляцць. Мільгаюць дошкі пляцоў-
кі, шыкетнік агароджы, камлі дрэ-
ваў...

Спачатку радасна. Палёт у цемры
захалляе і заварожвае. Пльвучы каш-
таны, абрысы шатаў на тле бэзавага
неба бягуць зменлівай хваляй. Паз-
воньваюць іржавыя ланцугі.

Раптам усе ўцякаюць, а я не магу
адчыніць кабінку, каб саскочыць.
Спружыну заклінула, і не стае моцы,
каб адцягнуць ці адламаць жалезную
збоку.

Каруселі круцяцца і круцяцца. Я
адзін сяду парк. Робіцца блага:
свет страчвае рэальнасць, рассыпа-
ецца на дробныя іскрыстыя аскепкі.
Губляю прытомнасць...

У гэтым сне я ведаю, што гэта сон,
і не палохаюся...

Вяртаецца свядомасць. Не магу
расціснуць рукі. Крычу...

Голас ляціць па парку.
Потым я дома, на канапе. З нос-
цячэ кроў. Мама прыкладае мне да
лба мокры ручнік.

Вочы заплішчваюцца самі, і мяне
ізноў круціць, круціць. Гэта бяскон-
чы сон.

Трэба сябе прымусіць прагнуцца.
Вяртаюся ў свядомасць ад голасу ма-
мы: «Не закрывай вочы! Адкрый!..»

Пасля таго, як прысноў каруселі,
— абавязкова падмануць з грашамі. Гэ-
та ведаю, але нічога зрабіць не магу.
Так было і будзе. Але якое дачынен-
не маюць каруселі да падману? Рас-
тлумачу.

У той дзень я выцягнуў з бацька-
вай кішэні тры рублі. Хлопцы пасла-
лі мяне па запалкі. Прыбег дадому.
Маці на кухні. У калідоры вісеў баць-
каў плашч. Я паляпаў па кішэнях, за-
ле і разам з запалкамі выцягнуў
тры рублі. Хацеў пакласці назад, але
ў калідоры з'явілася мама. Пакуль я
рабіў выгляд, што забарсваю кеды,
яна стаяла і глядзела.

Тады я не прызнаўся, што ўкраў
тры рублі. Бацькі пасварыліся, а мя-
не нават і не запозрылі. Колькі раз-
зоў я хацеў сказаць, але не змог.

Нарэшце прызнаўся бацькам, але
яны ўжо не змаглі ўспомніць той вы-
падак — прайшоў столькі часу. Яны
смяяліся з маёй запозненай шчырас-
ці. Мама сказала, што я сам гэта пры-
думаў, а бацька запаліў папяросу,
пусціў струмень сінятага дыму і
сказаў: «Усяго тры рублі, а вы тут
развялі ўспаміны...»

А мне ўсё сніцца, як я лезу ў кі-

шэнь плашча. Там пакамечаны пачак
папярос, дробязь, запалкі і тры рублі.
Крошкі тытуно прыліпаюць да ўспат-
нелых пальцаў. А потым круціцца кар-
руселі... Мне блага, і голас мамы,
які вяртае ў сапраўднае жыццё: «Сы-
нок, не закрывай вочы, адкрый, пра-
ніся!»

На першым курсе мастацкай ву-
чэльні мне зрабілі маску. Распусцілі
ў вялікай місе шэры гіпс, намазалі
твар вазелінам, а потым аблілі цёп-
лым гіпсам і знялі форму.

Працэдура непрыемная, нейкая гід-
кая. Чаму пагадзіўся — відаць, жа-
даў мець арыгінальную рэч. Калі зды-
малі гіпс — ледзь не задыхнуўся, а
яшчэ ў дадатак павыдзіралі бровы і
вейкі...

Форму намазалі мылам і аддалі мой
твар з заплішчанымі вачамі.

Маска атрымалася ў ракавінах і
свінцовага колеру. Калі падсохла, то
пабялела. Зрабілася мучністай, як
скура тапельца.

Я гэтай маскі баюся. Яна не падоб-
ная да мяне: адутлаватая, змрочная,
старэчая. Але выкінуць ці разбіць не
змож — захаваў. Яна ляжыць на га-
рышчы ў гаражы. Здраецца, калі шу-
каю якую рэч, раптам натрапіла на яе
і імгненна палохаюся, хоць ведаю,
што маска — толькі кавалак гіпсу,
не больш.

Сон з маскай ненавіджу. Ён сніцца
выпадкова, без даў прычыны.

Вяртаюся дадому. Мама з прэстым
шытвом на каленях, бацька з заўсёд-
ным «Беламорам». Расправаюся. Ад-
разу іду ў ванную. Намылываю твар і
збіраюся пагаліцца, а ў люстэрку гі-
псавая маска з бровамі і вейкамі.

Клічу бацькоў і паказваю на свой
твар. Яны глядзяць і не разумеюць.
Спрабую тлумачыць — марна.

Бацька абавіраецца на вушак, ку-
рыць і прапануе ўзяць яго лязо. Ма-
ма падае чысты ручнік.

Змываю мыла, бо спадзяюся, што
гэта яно робіць твар такім нязвыклым
і чужым. Мыла не змываецца...

Пасля гэтага сну не магу галіцца
раніоў, хоць і разумею, што гэта то-
лькі сон. Праўда — настрой псуецца
на цэлы дзень, і глядзецца ў люстэр-
ка болязна...

Табурэтка...
Та-бу-рэт-ка...
Табу...

Сон не ідзе. Пачынаю думаць пра
апавяданні, якія хочацца напісаць,
хоць і ведаю, што менавіта гэта ра-
біць і нельга, бо давядзецца пакутаваць
гадзін да чатырох. Але пра апавядан-
ні разважаць цікавей, бо ёсць позірк
збоку.

Тэкст. Падтэкст. Дыялог...
Я — хлопчык, які наведвае гурток,
дзе малое гіпсавыя галовы і маскі ан-
тычных багоў.

Маскі запэкаваныя, у шэрых графіт-
ных плямах. Яны вісяць на сценах на
ўзроўні вачэй. Гурток на трэцім па-
версе Палаца культуры. За будыні-
най Палаца культуры парк і карусе-
лі. Вакол каруселяў вялікія каштаны.
Праз парк ёсць дарога да дому, да
таго дому, дзе хлопчык жыў раней...

Трэба забараніць сабе разважаць
пра сны і літаратуру. Забараняю. На-
кладаю табу.

Табу...
Та-бу-рэт-ка...

Каб выжыла «Вясёлка»

Калі дзіця плача, нават чужыя людзі не
праходзяць міма.

«Вясёлка» крычыць з чэрвеня
мінулага года, ды мала хто пачуў гэты
плач аб помачы. Быццам яна знаходзіцца
на чужой зямлі, быццам яна сірата ў род-
ным доме. Вось і атрымалася, што за
свае 35 гадоў «Вясёлка» ўпершыню задаў-
жала чытачам ажно пяць нумароў за 1991
год.

Грошай, што сабралі супрацоўнікі рэ-
дакцыі, пусціўшы шапку па крузе, хапіла
толькі на два месячныя тыражы. А як вы-
пусціць рэшту?

Былі камсамол рэспублікі, заснавалі
нікі «Вясёлкі», не змог выдзельці патрэб-
ную суму грошай на выпуск часопіса.
Цяпер заснавалінікам «Вясёлкі» стаў Бе-
ларускі дзіцячы фонд, які абараняе пра-
вы дзяцей, заступаецца за пакрыўджан-
ых і гаротных.

У цяжкі для «Вясёлкі» час нам паверы-
лі і падтрымалі нас нашы чытачы. Пад-
пісаліся на часопіс 106 тысяч хлопчыкаў
і дзяўчынак. Вельмі вам удзячны!

Як вядома, падпісная цана на 1992 год
была 4 рублі 80 капеек. Але сёння на
тую суму грошай, што сабрана па пад-
пісцы, «Вясёлкі» не выжыць.

Даражэ ўсё: папера, каларовыя фар-
бы, дастаўка пошты падпісчыкам, праца
друкароў. У гэтым годзе «Вясёлкі» аб-
цягаюць дапамагчы Міністэрства інфарма-
цыі і Міністэрства фінансаў Рэспублікі
Беларусь. Мы з надзеяй звяртаемся і да
вас, нашы чытачы, аўтары і сябры «Вя-
сёлкі». Дапамажыце нам таленам, які да-
памагалі некалі ў вёсцы людзям, у якіх
згарэла хата ці якіх напаткала іншая
бядка.

«І Я КАЖУ: ЧЫТАЙЦЕ ВЕРШЫ...»

«Ах, Беларусь, мая ты доля» — словы
гэтыя ўдэкані Лось, прамоўленыя як уз-
дых паўчас трывожна-панутнага розду-
му аб лёсе бацькоўскай зямлі далі назву
літаратурна-музычнаму спектаклю,
прысвечанаму жыццю і творчасці паэ-
тэсы, што прайшоў у мінулае нядзелью ў
Беларускай дзяржаўнай філармоніі.

Не сказаць, каб зала была паўноткай.
Такі ўжо час — не да лірыкі. У адным ня-
ма сумнення: у залу прыйшлі тыя, хто
не проста любіць паэзію, а менавіта
паэзію Е. Лось.

Яе ж паэзія, як паказаў і спектакль
(рэжысёры Г. Рыжкова і М. Казінін, му-
зыку і песні на вершы Е. Лось напісаў
Л. Захлеўны), — з'ява далёка неарды-
нарная. Яна, як і ўся сапраўдная паэзія,
дзіця свайго часу. І вельмі добра, што
стваральнікі спектакля не пайшлі шля-
хам асучаснення паэтэсы, адбору толькі
тых твораў, якія б гучалі ў рэчышчы
сённяшняга дня. Е. Лось не цярпела
фальшывы ні ў жыцці, ні ў паэзіі, яна бы-
ла паэтам ад нараджэння, а паэт ужо
тым і цікавы, што ён — Паэт.

Гучалі самыя розныя творы (чыталі
Г. Рыжкова, М. Казінін, В. Карэлінава,
З. Феанцістава, В. Сабераў, В. Ласоўскі).
Вершы — споведзь перад роднай Бела-
руссю. Вершы, што агляваюць характа-
рыстычныя рысы беларускай прыроды.
Вершы-прызнанні ў
каханні, роздум аб жаночай долі. Уры-
ваўся ў дзень сённяшняга і водгалас міну-
лай вайны, пра якую яна ў адным з тв-
раў прамы сказала: «Я развяжусь з вай-
най пасля, калі стану сама зямлёй...»
Гэтыя ж матывы гучалі і ў песнях, якія
выконвалі І. Краснадубскі і В. Карэліна-

Вясёлка» аб'яўляе аперацыю «Вырата-
ванне». Калі мы дадаткова да падпіскі
зборам яшчэ і мільён рублёў, то можна
мець гарантыі, што ўсе нумары нашага
часопіса сучасна ўбачаць свет.

Дарагія бацькі, дзядулі і бабулі! Вашы
дзедзі і ўнукі — чытачы «Вясёлкі». Паспры-
яйце, каб яны атрымлівалі свой любімы
часопіс на роднай мове.

Шаноўныя настаўнікі і выхавальнікі!
Вашы вучні — чытачы «Вясёлкі». Па-
дбайце, каб яны прыходзіла ў кожную
школу, у кожны дзіцячы сад.

Павананяны шэфы! Вашы дапапечныя —
чытачы «Вясёлкі». Падтрымайце часопіс з
той увагай і дабрамай, з якой падтрым-
ліваеце вы свае школы і дзіцячыя сады.

Мы звяртаемся да ўсіх вас, шчырыя
людзі ў Рэспубліцы Беларусь і за яе ме-
жамі. Спагадным сэрцам пачуйце голас
«Вясёлкі» у цяжкі для яе час. Ваша лю-
боў і падтрымка, вашы пасільныя гра-
шовыя ахвяраванні дапамогуць «Вясёл-
цы» выжыць. І яна ўдзячна ўсміхнецца
вам, вашым дзецім і ўнукам казкай, вя-
сёлай песняй, яркімі фарбамі сваіх ма-
ляўнаў.

Вашы ахвяраванні прысылаюць на ра-
хунак: Мінск, Бізнесбанк, № 707801, код
МФО 400019, Беларускі дзіцячы фонд,
спецрагунак «Вясёлка».

Можна прысылаць грошы і на наш ас-
тас: 220048, Мінск, Калектарная, 10, часо-
піс «Вясёлка».

«Вясёлка» павінна жыць!
«Вясёлка» будзе жыць!

Уладзімір ЛІПСКІ,
галоўны рэдактар часопіса «Вясёлка»,
прэзідэнт Беларускага дзіцячага фонду.

У ЧАС ВАЙНЫ з гітлераўскай Германіяй савецкае камандаванне пачало засылаць на Беларусь чэкістаў для арганізацыі і вядзення партызанскай вайны. Шырока выкарыстоўваліся звычайныя для чэкістаў метады гвалту: мужчынскае насельніцтва вёсак прымусям забіралі ў партызаны, гвалтоўна забіралі прадукты харчавання, забіралі не толькі тых, хто быў супраць іх, але і тых, хто быў не з імі. З мэтай узмацнення партызанскага руху чэкісты часта ішлі на правакаванне немцаў на карныя дзеянні супраць мірнага насельніцтва. Абстаноўка ваеннага часу стымулявала маральна няўстойлівых партызан на грабеж мірнага насельніцтва. Сярод партызан быў немалы працэнт тых, хто быў далёкі ад разумення сапраўднай барацьбы з ворагам, якая патрабуе гераічных учынкаў. Каб атрымаць партызанскія дакументы, барацьбу з ворагам яны падмянялі фізічным знішчэннем замешаных ці падазраваемых у калабаранізме. Асабліва вялікі ахвяры несла беларуская інтэлігенцыя, і ў першую чаргу настаўнікі школ. Знішчаліся яны цэлымі сем'ямі. Калі ў першы перыяд вайны адносіны немцаў да беларусаў былі ў асноўным лаяльняны, то пазней, калі пачаўся масавы партызанскі рух, рэпрэсіі немцаў дасягнулі значных маштабаў.

«ПАРТЫЗАНЫ ПРАВАКАВАЛІ АКУПАНТАЎ...»

сці сваёй, да немцаў? Ці былі дастатковыя падставы ў беларусаў ненавідзець немцаў?

Варта ўлічыць, што беларусы, якія пастаянна адчувалі ўціск з боку моцных суседніх дзяржаў, асабліва бальшавіцкай Расіі з яе сталінскімі лагерамі, не заўсёды бачылі ў немцах сваіх ворагаў, ва ўсякім разе, у першы перыяд вайны. Насельніцтва заходніх абласцей за паўтара года знаходжання ў складзе СССР паспела расчаравацца ў бальшавізм. Калі ж гаварыць пра нямецкіх акупантаў, дык тут не было ні асаблівай варажасці, ні асаблівай любові, а было пацучцё насцярожанасці ад пастаяннага небяспекі, якая зыходзіла ад іх.

Невялікая ж частка беларускай патрыятычна настроенай інтэлігенцыі змагалася за адраджэнне і суверэнітэт Беларусі, верачы ў планы фашысцкай Германіі ў адносінах да іх радзімы. Таму сярод тых, хто змагаўся за адраджэнне Беларусі, было нямала сумленных патрыётаў, якія шчыра верылі ў нямецка-фашысцкую прапаганду. Многія з іх пазней, разабраўшыся ў сутнасці фашызму, змянілі сваё стаўленне да немцаў і ваявалі на баку англа-амерыканскіх саюзнікаў, а пасля заканчэння вайны раз'ехаліся па розных краінах.

Дык што ж адбывалася тады на акупіраванай беларускай зямлі? Адно па-за сумненнямі — беларусы паказалі бяспрыкладную мужнасць і волю да супраціўлення. Заўсёды спакойныя і ўраўнаважаныя беларусы вывелі з гэтага стану, прымусялі ўзяцца за зброю і помсціць так, як, відаць, яшчэ нікому не ўдавалася. Упэўнены, рабілі б яны гэта таксама і без дапамогі эмісараў чырвонага дракона, якія пакінулі на беларускай зямлі крываваы сляды, не менш страшныя, чым чор-

Шырокі партызанскі рух на Беларусі яшчэ не характарызуе сапраўднага стаўлення беларусаў да акупантаў. Калі пасапраўднаму ўнікнуць у тое, як арганізавалася і праводзілася партызанская вайна, то мы атрымаем прыкметныя разыходжанні з агульнапрынятым пунктам гледжання.

Неабходна падзяляць партызанскі рух, які ўзнік незалежна сярод беларусаў з удзелам акружэнцаў, і арганізаваны з Цэнтра пры дапамозе засланных энкэвэдзістаў. Стыль баявых дзеянняў апошніх не вызначаўся разборліваасцю ў выбары сродкаў для дасягнення мэты. Лёс мясцовага насельніцтва іх цікавіў у апошнюю чаргу, чаго не скажаш пра сапраўдных беларускіх партызанскіх рух, добра апісаны ў творах Алеся Адамовіча, Васіля Быкава, Янкі Брыля і іншых беларускіх пісьмнікаў.

Відаць, нідзе так, як у партызанскім руху, не правялася адначасова гераічнае і злачынна-баязлівае, бескарна-ідэйнае і хцівае, маральнае і нізменна-варварскае. Узважыць, чаго было больш, немагчыма. Відавочна, праўду першага было больш, інакш не было б тых слаўных перамог партызан, пра якія так многа напісана. Аднак тое, што побач з першым мела месца і другое, не выклікае сумненняў. Гераічнае ў партызанскай барацьбе асветлена ў літаратуры досыць шырока і, трэба сказаць, са значным пе-

рабольшаннем. Другі ж — чорны бок — амаль не быў закрануты нашымі пісьмнікамі, ды і зрабіць гэта было цяжка ва ўмовах таталітарнага рэжыму. Але сёння праўду казаць можна.

Калі меркаваць па нямецкім генеральным плане «Ост», беларусам быў падрыхтаваны, вядома, не лёгкі, але менш цяжкі лёс, чым суседнім народам. З мэтай каланізацыі Беларусі (яна ўключалася ў Германскую імперыю) для часткі беларускага насельніцтва, якую фашысты лічылі арыйскай, няхай колькаска меншай, дапускалася асіміляцыя з немцамі і ставіліся патрабаванні адносіцца да іх як да немцаў. Большую частку насельніцтва (75%), якую яны адносілі да не зусім арыйскай, меркавалася перасяліць на іншыя землі, але не адразу, які іншыя народы, а на працягу даволі значнага перыяду, з забеспячэннем ільготных умоў фінансавання і пасялення ў раёнах, прымальных для вядзення сельскай гаспадаркі. Гэтыя ўвогуле драконаўскія планы, тым не менш, не даюць дастатковых падстаў меркаваць аб нібыта асаблівай варажасці немцаў да беларусаў, як гэта падносілася бальшавіцкай прапагандай у апраўданне велізарнай колькасці ахвяр, панесеных беларускім народам у выніку партызанскай вайны. Пытанне не ў тым, трэба было ці не трэба весці партызанскую барацьбу супраць агрэсара, які спрабаваў цалкам ка-

ланізаваць Беларусь, тут усё відавочна, а ў тым, як весці гэтую барацьбу. Партызанская вайна являлася так, што галоўным лічылася забіць немца любой цаной: цаной сялянскай сям'і або цаной усёй вёскі. Такі характар дзеянняў быў уласцівы больш партызанам, якімі кіравалі з Цэнтра па лініі НКУС.

Яскравы прыклад гэтаму — забойства партызанамі намесніка Беларусі фон Кубэ, які найбольш лаяльна ставіўся да беларусаў, за смерць якога былі расстраляны тысячы мірных грамадзян горада Мінска. Якая эфектыўнасць гэтай акцыі ў справе набліжэння перамогі? Відаць, эфект быў адваротны. На месца Кубэ прыйшлі ваенныя, якія адразу ж распачалі шырокамаштабныя карныя аперацыі. У выніку гэтая акцыя прывяла да пагоршэння становішча ў партызанскім руху.

Забойства Кубэ, як і забойства асобных афіцэраў ці салдат у населеных пунктах, былі малаязначнасьці і бессэнсоўныя, калі ўлічыць, якой цаной, якімі ахвярамі гэта абарочвалася для мірнага насельніцтва Беларусі. Ясна кожнаму чалавеку са здаровым розумам, што галоўным павінна было быць знішчэнне цяжкіх з ваеннымі грузамі і жывой сілай, станцый з ваеннымі саставамі і іншых ваенных аб'ектаў.

Якое было на самай справе стаўленне беларусаў, у больша-

Апошнім часам пошта «ЛіМа» прыносіць лісты, аўтары якіх робяць спробу пэўным чынам рэвізаваць гісторыю партызанскага руху на Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, адмаўляюць яго масавы арганічны характар, імкнуцца прадставіць супраціўленне гітлераўскім акупантам як справу, цалкам інспіраваную чэкісцкімі органамі.

Такую пазіцыю ўвогуле падзяляе і аўтар дасланага ў «ЛіМ» допіса «Партызаны правакавалі акупантаў» наш чытач з Масквы, прафесар, доктар тэхнічных навук Яўген Шыраеў. Допіс яго рэдакцыя напрасіла пракаменціраваць члена рэдкалегіі «ЛіМа», былога партызана, пісьмніка Нічыпара Пашкевіча.

ПРА ТОЕ, што адбывалася на акупіраванай гітлераўцамі беларускай зямлі, як вядома, напісана безліч мастацкіх і дакументальных кніг, успамінаў, навуковых прац, даведнікаў. Але, здаецца, яшчэ ніхто ніколі не адважыўся сказаць: усё, праўда вычарпана да дна, можна закрываць тэму. Тым больш не скажаш гэта сёння, калі мы пачалі больш удумліва і аб'ектыўна разбірацца ў сваёй мінуўшчыне, скідаючы з вачэй ідэалагічна-прапагандысцкія шоры, адмаўляючыся ад розных прадузятых схем. Многачаста напісана пра вайну, безумоўна, на канавана жывы і жыцьцё на праву мастацкай праўды ці неабвержнага дакумента. Але і патрэба ў новым, усебаковым адлюстраванні і асэнсаванні гэтага самага трагічнага перыяду народнай гісторыі заяўляе пра сябе з усё большай рашучасцю.

Тэмпераментны голас прафесара Я. Шыраева хацелася б успрымаць іменна ў гэтым кантэксце — як нецярплівае жаданне хутэй бачыць мастацкую, навуковую і публіцы-

стычную думку на шляху нічым не абмежаванага, сумленнага і шчырага выяўлення тагачасных падзей, людскіх лёсаў і настрояў, вызначаючы толькі аднаго Бога — яго вялікасць факт. Варта ўсяляк падтрымаць аўтара артыкула, калі ён гаворыць, што ў спадчыну наступным пакаленням мы павінны перадаць вопыт народа ваеннай пары ў поўным аб'ёме, як ён складваўся і склаўся ў сапраўднасці. Дадам ад сябе, што гэта сапраўды нядобра, несумленна выстаўляць сябе перад нашчадкамі ў ненаaturalным, прыхарошаным, ці наадварот, выглядзе.

Ды вось якая атрымалася няўвязка. Наважыўшыся тут жа абазначыць важнейшыя арыенціры да ўсебаковай ісціны, Я. Шыраеў не даў сабе асаблівага клопату, каб самому засцерагчыся ад таго, у чым ён абвінавачвае іншых. І першым чынам — ад непрыкрытай тэндэнцыінасці (праўда, новага, сённяшняга гатунку), як і ад яе родных сясцёр — бяздоказнасці і адвольнага абыходжання з фактамі. А ў выніку...

Сёння, канешне, можна мець ладны навар папулярнасці, распісваючы розныя цёмныя і каварныя справы нашых органаў дзяржаўнай бяспекі. Актыўна дзейнічалі чэкісты і на акупіраванай ворагам беларускай зямлі. Вялі тут разведку і контрразведку, учынялі дыверсіі, памагалі ў гэтых справах, калі трэба, і малавартым партызанам. Словам, выконвалі тое, што ім і належала рабіць у вайну па абавязку службы. Але пад пяром Я. Шыраева

дзеянсць чэкістаў, з якіх ён і пачынае свой артыкул, пэўна, каб адразу прыкаваць увагу чытача, выглядае, мякка кажучы, зусім інакш. Па-першае, яны ператвараюцца ў галоўных, ледзьве не адзіных падбуршчыкаў і арганізатараў партызанскай барацьбы (прафрантавыя, Беларускі і Цэнтральны штабы партызанскага руху, райкомы, абкомы і ЦК Кампартыі Беларусі, розныя іншыя кіруючыя структуры ў артыкуле — ні слова). Па-другое (вось асабліва з гэтага і той ладны навар!), усё, што ні рабілі чэкісты, аказваецца, было суцэльным гвалтам над мірным насельніцтвам, інтарэсы і жыццё якога яны ні ў што не ставілі.

Чытаючы адпаведныя мясціны артыкула, не ведаеш, ці спачуваць аўтару з поваду яго такой зацятай непрыязі да чэкістаў, якія ваявалі ў варажым тыле, ці смяяцца. А на смех цягне таму, напрыклад, што, як сцвярджае аўтар, яны — адпаведна сваім звычайным метадам — забіралі мужчынскае насельніцтва вёсак у партызаны сілком, прымусям. Якім жа, скажыце, калі ласка, трэба было быць ідыётам, каб разлічваць на прымусявую мабілізацыю людзей у партызанскія атрады?! Варожы тыл — гэта ж не двор ваенкамата, дзе мабілізаваных можна, калі неабходна, узяць пад ахову і не спускаць з іх вока, пакуль не пагрузяць у транспарт. Ну, добра — сагнаў людзей у лес пад дулам аўтамата, прымусяў іх прабуць партызанскую прысягу, і што рабіць далей? Так пад дулам аўтамата і ганяць на дывер-

сіі, у разведку ў варожы гарнізон, за ламаччам для вогнішча і г. д.? Смешна, вядома.

А як уявіць сабе і знайсці хоць нейкія матывы ўчынкаў чэкістаў, калі нам гавораць, што яны «забівалі не толькі тых, хто быў супраць іх, але і тых, хто быў не з імі»? «Не з імі» ж былі мільёны жыхароў гарадоў і вёсак. Значыць, так размашыста і касілі пагалоўна ўсіх, хто трапіў на воць? Не зважаючы на тое хоць бы, што ў выніку заўтра не будзе ў каго нарабаваць прадуктаў харчавання, каб, падмацаваўшыся, далей ісці на свае крываваы справы?

Шмат розных жахаў чэкіскага разулу, разлічаных на даверлівага чытача, нарадзілася ў распаленай фантазіі прафесара. Ды, мабыць, і самы наіўны чытач з глыбокім сумненнем здрыганецца ад заключнага акорду «чэкіскай тэмы», калі аўтар сцвярджае, што «эмісары чырвонага дракона... пакінулі на беларускай зямлі крываваы сляды, не менш страшныя, чым чорныя батальёны карычневага дракона».

Не будзем безнадзейна дакераць аўтара за тое, што ён «умудрыўся» абясціцца без фактаў і лічбаў, робячы такія параўнанні і абгульненні. Хацелася б лепш напрасіць яго задумацца над тым, чаму гэта паўмільённае войска партызан, сярод якіх было не менш як дзве трэці беларусаў, цярпела такі крываваы здек з народа параўнальна невялікай зграі ліхадзеяў (разведвальна-дыверсійныя групы і спецыяльныя атрады, якія дзейнічалі на Беларусі пад кіраўніц-

вам чэкістаў, налічвалі каля дзесяці тысяч чалавек, ды і то сярод іх было вельмі многа мясцовых жыхароў; «класічны» спецатрад «Градава» (С. А. Ваўпшасова), напрыклад, прыйшоў з-за фронту ў складзе 32 чалавек, а к канцу акупацыі «аброс» мясцовымі жыхарамі так, што налічваў ужо многія і многія сотні ўзброеных байцоў і патаемных разведчыкаў. Калі дакладней, то ў сістэме партызанскага руху на Беларусі налічвалася за ўсе гады акупацыі ўсяго 1850 супрацоўнікаў НКДБ і міліцыі)?

Але прасіць прафесара задумацца над гэтым, бадай, няма патрэбы, бо ў артыкуле мы знаходзім адказ на пастаўленае пытанне. Партызаны, як даводзіць аўтар, лёгка засвойвалі псіхалогію, мараль і метады сваіх націнцеляў і арганізатараў — энкэвэдзістаў. Іх, прынамсі, многіх і многіх таксама было хлебам не кармі, а дай толькі паздэкавацца з мірнага насельніцтва, застрэліць каго-небудзь з замешаных ці падазраваемых у калабаранізме, асабліва з асяроддзя інтэлігенцыі. «Відаць, нідзе так, як у партызанскім руху, не правялася адначасова гераічнае і злачынна-баязлівае, бескарна-ідэйнае і хцівае, маральнае і нізменна-варварскае. Узважыць, чаго было больш, немагчыма», — чытаем мы (падкрэслена мною). Вось такім яно было, партызанскае войска. Дык адкуль жа ў яго, з такімі прапорцыямі ўзаемаўключаных маральна-псіхалагічных якасцей, з такой «крытычнай масай» бандыцкіх нораваў і шкурных інтарэсаў магло ўзяцца дастаткова моцы і ахвоты, каб не толькі безупынку даваць пад дых ворагучыню, а і ўкарочваць рукі раз'юшаным пасланцам «з цэнтра па лініі НКУС»?

Апошнім часам на хвалі пагалоўнай пераацэнкі ўсіх нашых каштоўнасцей можна ўсё часцей бачыць, як драбнеюць, ператвараюцца ў нішто альбо ўвогуле набываюць злавесны сэнс баявыя справы беларус-

ня батальёны карычневага дракона.

Дазволі сабе прывесці некаторыя ўспаміны са свайго дзяцінства, выступіць жывым сведкам падзей таго часу.

Помню пачатак вайны. Наступленне немцаў было такое імклівае, што савецкія ваенныя ўлады ў вёсках Заходняй Беларусі не паспелі мабілізаваць мужчын. Амаль усе засталіся дома. Фронт прайшоў каля май вёскі Паляны Маладзечанскага раёна. Упершыню немцаў мы ўбачылі, калі яны прыйшлі купляць у сялян яйкі і курэй. Тады фронт быў ужо далёка за Мінскам.

Першы час асаблівай варажасці паміж беларусамі і немцамі не назіралася. Не было і вымагаўнасці ці грабязу насельніцтва з боку акупантаў. Быў толькі адзін выпадак, калі ў вёску нечакана наляцела група салдат адной з саюзных з Германіяй краін і пад пагрозай зброі пачала забіраць у насельніцтва прадукты (курэй, яйкі, гусей, парасят і інш.). Найбольш актыўныя сяляне, парайшыся, вырашылі далажыць аб тым, што здарылася, каманданту бліжэйшай чыгуначнай станцыі Сечкі (напрамак Маладзечна — Палачаны), якая знаходзілася за тры кіламетры ад вёскі, накіраваўшы туды бывалага сяляніна Якубовіча, які ведаў крыху нямецкую мову. Прыведзены Якубовічам нямецкі афіцэр з салдатамі паспеў затрымаць і арыштаваць увесь гэты атрад і вярнуць сялянам нарабаванае.

Дзеля справядлівасці варта сказаць, што немцы бралі дзяржаўныя падаткі толькі з забяспечаных сялян, прычым меншы, чым у пасляваенны час пры савецкай уладзе. Больш таго, малазямельным бедным сялянам аказвалася дапамога. У нас у вёсцы жыла бедная сям'я Ка-

ралевічаў, якая атрымлівала гэтую дапамогу.

Партызаны заходзілі да нас рэдка. У нас не было ні балот, ні хоць колькі значных лясоў. Невялікія прыгожыя бары, што існавалі да прыходу ў 1939 годзе Чырвонай Арміі, былі чамусьці амаль цалкам высечаны ў саракавым годзе савецкімі ўладамі. Тым не менш, трагічныя падзеі, звязаныя з дзеяннямі партызан, даходзілі і да нашай вёскі. Непадалёк ад нас на хутары жыла заможная сям'я Кажухойскіх. Гаспадар — проты вясковы хлопец, які ажаніўся з дачкою памешчыка, вызначаўся ўменнем весці гаспадарку. Партызаны расстрэлялі ўсю гэтую сям'ю. Бачных прычын не было. У адказ на гэтую акцыю партызан немцы расстрэлялі дзве сям'і сялян у вёсках Цюрлі і Сакі, у якіх спыніліся на начлег партызаны. Увогуле, партызаны сістэматычна знішчалі сем'і польскіх і беларускіх дваран, а таксама сем'і настаўнікаў. Апошнія разглядалі імі як калабарацыяністы толькі таму, што працавалі ў школах, вучылі дзяцей.

У пачатку вайны былі частыя выпадкі ўцёкаў ваеннапалонных з канцлагераў. Часцей за ўсё яны асядалі ў вёсках. Разам з сялянамі працавалі на палях. Партызаны вышуквалі гэтых ваеннапалонных і прымушалі ісці з імі ў лес ці падпольна працаваць у немцаў для збору разведвальных дадзеных і аказваць дапамогу партызанам у правядзенні дыверсійных аперацый. Хто адмаўляўся, — расстрэлявалі. Так быў расстрэляны былы ваеннапалонны, які жыў у суседняй невялікай вёсачцы Наўстроні ў сяляніна па прозвішчы Лёган. Мае бацькі таксама прытулілі ваеннапалоннага, Аляксея Калініна (па нацыянальнасці рускага), які ўцёк з канцлагера. Уладзе ён быў прадстаўлены як сваяк. Павінен

заўважыць, што з боку сялян такі крок быў спалучаны з вялікай рызыкай. Па ўказанні партызан Аляксей працаваў грузчыкам на чыгуначнай вузлавой станцыі г. Маладзечна і збіраў разведвальныя дадзеныя. Пры вызваленні нашай тэрыторыі савецкай арміяй ён пайшоў на фронт і з таго часу пра яго, на жаль, нічога не вядома.

Заслугоўваючы увагі фактам лаяльнага стаўлення немцаў да беларусаў у першы год вайны з'яўляецца вызваленне ваеннапалонных з лагераў і адпраўка іх па дамах. Для гэтага дастаткова было бацькам або родзічам ваеннапалоннага звярнуцца да ваенных улад, ахоўнікаў лагера, і ваеннапалоннага адпусцілі дадому. Падобны выпадак меў месца з маім далёкім сваяком. Некаторыя сяляне ішлі на рызык і такім чынам вырвалі рускіх ваеннапалонных.

Улічваючы, што практычна ўсё мужчынскае насельніцтва Заходняй Беларусі з-за паспешлівага адступлення Чырвонай Арміі, аказалася не мабілізаваным, і тое, што ваеннапалонныя беларусы па хадаўнасці родных адпусціліся немцамі дадому, можна меркаваць, што ў канцлагерах заставалася нязначная частка беларусаў (па крайняй меры ў пачатковы перыяд вайны).

У апошні час пачалі з'яўляцца публікацыі пра бяспынствы партызан над мірным насельніцтвам. Нарэшце настаў час сказаць праўду пра гэта. Метады партызан часам нічым не адрозніваліся ад метадаў нямецкіх карных атрадаў. Вядомы беларускі пісьменнік Янка Брыль напісаў аб спаленні партызанамі, на чале з засланным з Цэнтра камандзірам, беларускай вёскі разам з людзьмі, жыхары якой нечым не дагадзілі партызанам («Літаратура і мас-

тацтва», 22 лютага 1991 г.). Пісьменнік Вячаслаў Адамчык у сваім апавяданні «Вазьмі крыж свой» («Наша Ніва», № 3, 1991 г.) апісвае, як партызаны распраўляліся з ні ў чым невінаватымі людзьмі, калі ў іх не аказвалася золата, якое партызаны збіралі па заданні Цэнтра. У п'ятым у тую ж газету Рыгора Лявонцьева (г. Чэлябінск) апісваецца выпадак расстрэлу ў Клічаўскім раёне партызанамі ні ў чым невінаватага настаўніка школы Васіля Астроўскага. У шэрагу матэрыялаў прыводзяцца і прозвішчы партызанскіх камандзіраў, якія тварылі гэтыя зверствы. Паўсюдна, дзе здзяйсняліся такія бяспынствы, адчуваецца почырк энквэдэстаў, а прасцей — бандытаў, якія распраўляліся над мірнымі грамадзянамі толькі за тое, што яны вымушаны былі працаваць на нямецкіх прадпрыемствах ці ў школах, зарабляючы сабе на хлеб.

Не ашчаджалі яны і сялян, якія адмаўляліся аддаць партызанам свае небагатыя пажыткі. Не будзе памылкай сказаць, што ўсё гэта мела масавы характар.

Пасля вайны абяскоўленая, разбураная, пазбаўленая сваёй інтэлігенцыі Беларусь апынулася ў поўнай уладзе партызан. Яны занялі большасць начальніцкіх крэслаў, пачынаючы ад кіраўніцтва рэспублікі і канчаючы мясцовымі органамі ўлады. Сярод іх былі розныя людзі — сапраўдныя героі і тыя, хто праявіў «гегаізм» толькі з мэтай набыць партызанскія дакументы. Менавіта апошнія аказаліся найбольш актыўнымі ў мірных пасляваенны час. Дамінуючую ролю тут адыгрывалі былыя партакраты, якія прайшлі праз партызаншчыну. Не менш актыўнымі былі і тыя, з чыіх рук не была змыта кроў ахвяр сталінскіх рэпрэсій 30-х

гадоў. Усё жыццё, не толькі палітычнае, а і культурнае (літаратура, мастацтва) былі прасякнуты бальшавіцка-партызанскай ідэалогіяй. Гэтыя псеўдапартызаны прывычнымі метадамі гвалту заганялі народ заходніх абласцей у калгасы і граблі яго непамернымі падаткамі і лабарамі, калі тыя не жадалі ўступаць у іх.

Помню, як, ужо будучы студэнтам, я атрымаў ліст ад бацькі, у якім ён пісаў, што фінагенці (з былых партызан) забралі проста з вясковага статка ў полі цялушку і павялі яе з сабою ў якасці нядоімкі (падатку) за тры кілаграмы мяса, недапастаўленыя у тэрмін дзяржаве. Тады адначасова яны забралі скаціну ў нашых суседзяў Каліноўскіх і ў іншых сялян. Я пісаў пра гэта ў газету «Правда». Няцяжка здагадацца, чым усё гэта скончылася.

У паслясталінскі перыяд прадаўжыла функцыянаваць тая ж машына партызаншчыны. У пэўным сэнсе гэтым можна растлумачыць і кансерватызм цяперашняга Вяроўнага Савета Рэспублікі Беларусь, які складаецца, як трэба меркаваць, у немалой частцы з былых партызан і асоб, цесна звязаных з імі сваяцкімі сувязямі ці па рабоце ў партыйных і савецкіх органах.

Сёння асноўныя спадзяванні даводзіцца ўскладаць на маладое пакаленне, больш смелае, пазбаўленае страху змрочных мінулых гадоў.

Увесь свет і асабліва маладое пакаленне беларусаў павінны ведаць сапраўдную гісторыю партызанскага руху на Беларусі.

Я. ШЫРАЕЎ,
прафесар, доктар тэхнічных навук.

кіх партызан, грозную сілу якіх прызнавалі нават самі гітлераўцы. Учытайцеся, напрыклад, у гэтыя радкі з інтэрв'ю Аляксея Каўкі карэспандэнту «ЛіМа»: «Попел беларускіх Хатыняў — ці не дужа высокая плата за ўзварвання партызанамі рэйкі, падстрэленага аднаго-друга бургамістра, старасту, немца-абозніка, ці нават пакаранага падпольшчыкамі гаўляйтара?» («ЛіМа», 1992 г., 10 студзеня). Што і казаць, плата, будамоўна, задужа высокая, вышэй не прыдумаеш. Але ж і «паслужны спіс» партызанскай арміі на справе не такі нікчэмны. Навошта ж так бязлітасна яго абцінаць!

Сумны рэкорд па развенчванні партызанскай барацьбы належыць, бяспрэчна, адной нашай вядомай пэццы, якая, між іншым, па збегу жыццёвых абставін не бачыла і не магла бачыць партызан на ўласныя вочы. Вось некаторыя ўдарныя фрагменты з яе гнейнага пэтычнага маналага:

...Пішучь вершы, повясці,
раманы,
Усё ж няма там ні слаўца
нігдзе,
Каб грудзьмі стаялі
партызаны
За расстрэляных, за паленых
людзей!
То ня подзьвіг баявы
І смелы,
Толькі брэх сабачы і пусты,
Наклінаць на сёлы смерць
умелі,
А самыя шпарылі ў кусты!
Выстаўлялі немаўлят пад
стрэлы
І слабых жанчын пад кулямёт,
Ім за рэйкі дык душа балела,
Не балела толькі за народ.
Жаль народны, што ня знае
меры,
Дым з абпаленых,
загубленых насцей.
Партызаны горшыя,
як звервы,
Звер так ворагу ня кідае
дзяцей.
Край мой любы, жытні
і курганны,

На няласцы мелюдзю чужых,
І калі мне снажучь
партызаны,
Жудасна мне робіцца ад іх.

Чытаючы гэтую несусветную хлусню, проста нямееш і не знаходзіш слоў, каб запярэчыць. Заўважу толькі, што пэтка адным махам абразіла дзесяткі тысяч сваіх сяціёр — мацярок і дзяўчат, якія ішлі полеч з мужчынамі ў шарэнгах партызан і падпольшчыкаў (асабліва балюча за іх, ладна ўжо мы, мужчыны, — праглынем!).

Я. Шыраеў, дзякаваць богу, не выносіць такіх безапеячальных смяротных прысуд партызанскай барацьбе ўвогуле. Ён усё ж вучоны і ведае, што з гістарычнымі фактамі праз пяцьдзесят гадоў змагацца цяжкавата. Не адмаўляе ён і «слаўных перамог партызан, пра якія так многа напісана». Але вольна яму муляе, не дае спаць, дык гэта, папершае, як ужо сказана, залішне вялікі ўдзел энквэдэстаў у партызанскай барацьбе і згубны іх уплыў на яе метады, падругое, спелата нашых гісторыкаў, якія ваяць усё ў адну кучу. У якім сэнсе?

«Неабходна, — вучыць Я. Шыраеў, — падзяляць партызанскі рух, які ўзнік незалежна сярод беларусаў з удзелам акружэнцаў, і арганізаваны з Цэнтра пры дапамозе засланных энквэдэстаў». Таму, бачыце, што першы з іх гэта «сапраўдны беларускі партызанскі рух», а другі... — пра яго характар са слоў аўтара я гаварыў вышэй.

Значыць, два аўтаномныя, розныя па стылі і метадах барацьбы рухі. Цікава. А, скажам, для маладога даследчыка, які шукае новыя падыходы да асветлення тых падзей, і заманліва.

І вольна ён, малады даследчык, падзякаваўшы прафесару за фундаментальную падказку, рынецца ў бой, каб рэалізаваць свежую ідэю. Але тут жа з расчараваннем і астыне.

Бо варта яму зрабіць першы лагічны ў такім выпадку крок — узяць у рукі якое-небудзь даведчае выданне (скажам, кнігу «Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны», дзе абагулены кароткія звесткі пра ўсе брыгады і атрады, іх паходжанне і асабовы склад), як стане ясна, што падараваная прафесарам ідэя проста высмактана з пальца.

Так, па ўсёй рэспубліцы ў масавым парадку ўзніклі партызанскія атрады і падпольныя групы з «акружэнцаў» і мясцовых жыхароў. Так, бяскоўным ланцугом ішлі атрады, групы, партыйныя і камсамольскія арганізатары, ваенныя спецыялісты з-за фронту, у складзе якіх, дарэчы, было вельмі многа беларусаў (характэрна, што спецыяльныя курсы па падрыхтоўцы кадраў для партызанскіх атрадаў рэспублікі, якія дзейнічалі каля Мурама Горкаўскай вобласці, насілі назву **Асобы беларускі збор**). Але ўсё гэта злівалася ў адзіную плынь, і ніякага «парада суверэнітэтаў» не было (я не кажу пра лакальныя ўспышкі звычайнай амбіцёзнасці ці барацьбы за ўладу). Камбрыгамі, камандзірамі атрадаў, камісарамі і іншымі кіраўнікамі рабіліся і «акружэнцы», і мясцовыя жыхары, і прысланыя з-за фронту. Прычым, яшчэ раз мушу падкрэсліць, — «з-за фронту» зусім не азначае «па лініі НКУС», як хоча пераканаць нас Я. Шыраеў. Усім і справамі партызанскага руху ўсё ж загадалі вышэйназваныя штабы і партыйныя органы. Хацелася б параіць аўтару пазнаёміцца ў памянёным даведніку з адпаведнымі звесткамі хоць бы пра 18 брыгад і 5 асобных атрадаў, якія дзейнічалі ў яго роднай Маладзечанскай (тады Вілейскай) вобласці. Ён быў бачыў, якая там была «каша», і наўрад ці адважыўся б «вылушчаць» з адзінага руху нешта аўтаномнае, асаблівае.

«Тэорыя» двух рухаў спатрэбілася Я. Шыраеву не так сабе, не дзеля фіксацыі быццам бы рэальных працэсаў. Яму ахвота давесці, што «сапраўдныя» беларускія партызаны здолелі б здзейсніць сваю місію, не наклікаючы гней гітлераўцаў на мірнае насельніцтва, бо барацьба вялася б, відаць, інакшымі, «цывілізаванымі» ці што, метадамі. «Ясна кожнаму чалавеку са здаровым розумам, — сцвярджае Я. Шыраеў, — што галоўным павінна было быць знішчэнне цягнікоў з ваеннымі грузамі і жывой сілай, станцыя з ваеннымі саствамі і іншых ваенных аб'ектаў (нядаўня амерыканская «Бура ў пустыні» ды і толькі!»).

Ну што ж, напамнім тады, што безліч баявых аперацый было праведзена партызанамі і ў адпаведнасці з гэтым запозненым сцэнарыем. Але хіба яны не заканчваліся помслівай расправай гітлераўцаў з мірным насельніцтвам? Вось адзін толькі прыклад з мноства яму падобных. У жніўні 1942 года круглянскія атрады пад кіраўніцтвам Сяргея Жуніна дзёрамі налетам разграмілі чыгуначную станцыю Слаўнае (што паблізу Талачына), дзе былі і ваенныя саствы, і склады з боепрыпасамі, і розныя абарончыя збудаванні. Даведаўшыся пра гэта, Гітлер запатрабаваў ад камандавання групы арміі «Цэнтр» — не, не ўдарыць па партызанскіх базях, а «неадкладна правесці аперацыю адплаты... з прымяненнем самых жорсткіх рэпрэсіўных мер». Што і было зроблена: 100 мірных жыхароў станцыйнага пасёлка, у тым ліку нямала старых і дзяцей, гітлераўцы расстрэлялі на вачах сагнанага паўтарысячнага натоўпу жыхароў суседняга гарадскога пасёлка Крупкі (у навуку ўсім). Збіраліся яшчэ спаліць усё вёскі абпал чыгункі ад Барысава да Оршы, але

«разумна разважылі: дзе ж тады раскватароўваць свае вайсковыя часці і адкую зімою браць рабочую сілу для ачысткі чыгуначных пуцей ад снегу?»

Відаць, адзінае выйсце было тады ў беларускага народа — сядзець, як мыш пад венікам, і не варушыцца. Але што зробіш, калі ён не захачеў у такім нягожым стане чакаць свайго непазбежнага канца. А што беларускай нацыі «свяцілі» толькі канечна, няцяжка было здагадацца і па першых кроках захопнікаў. Хоць бы па тым, як яны ўмомант разарвалі жывое цела Беларусі на квалкі і раскідалі іх куды каторы, пакінуўшы для прыліку пад назвай «Беларутэнія» ўсяго адну чацвёртую частку тэрыторыі рэспублікі.

Паскубваючы партызанскі рух то з аднаго боку, то з другога, Я. Шыраеў адначасова вырываецца і на больш шырокі палітычны прастор — рубам ставіць праблемы адносна нямецкіх акупантаў да беларусаў як нацыі, і наадварот. Гэта, бадай што, другая каронная тэма артыкула, прасачыць логіку якой, праўда, надзвычай цяжка, бо думка аўтара тут сутаргава беуца паміж Сцылай і Харыдай. Тым не менш асноўныя палажэнні прафесара дастаткова празрыстыя, каб зразумець, куды ён хіліць.

А хіліць ён к таму, што беларусы «ў большасці сваёй» (як быццам нехта праводзіў усеагульнае апытанне ці хоць бы выбарчае сацыялагічнае даследаванне) «не заўсёды бачылі ў немцах сваіх ворагаў, ва ўсякім разе, у першы перыяд вайны». Самі немцы быццам бы не давалі для гэтага ніякіх асаблівых падстаў.

Я. Шыраеў спасылаецца тут на памяць свайго вясковага маленства. Ну што ж, пяцьдзесят гадоў назад да гэтых дзіцячых уражанняў я мог бы пад настрой далучыць і свае, у нечым (Працяг на стар. 12).

НА АРЭЛЯХ РАЗБЭРСАНАЙ ДУМКІ...

(Пачатак на стар. 10—11).

падобныя назіранні зялёнага юнака. Я таксама ўпершыню ўбачыў немцаў жыўцом з надзвычай мірным абліччам, хоць і ў вайсковай форме, — прыехалі яны ў нашу вёску з бліжэйшага аэрадрома, як мы казалі б цяпер, па гуманітарную дапамогу: «Матка, яйка». Потым прыязджалі яшчэ нейкія за правізіяй, дык нават ветліва навізвалі гаспадыням афіцыйна, з арлінай пятачкай квітанцыі за «пазачаныя» курэй і парасят: «Матка, беражы, хутка будзе капут вайне, за ўсё заплаціць Вялікая Германія!» Мог бы, словам, пад настрой далучыць да прафесарскіх гэтых свае незласлівыя ўражання. Ды вось якая заваўка. Перад тым, як апынуцца ў сваёй вёсцы, я цяжка нёс у сваёй душы і іншы вопыт. На маіх вачах армады нямецкіх бамбардзіроўшчыкаў на трэці і чацвёрты дні вайны разамалілі ўшчэнт — не, не які-небудзь наш армейскі гарнізон (што было б увогуле па законах вайны), а сталіцу «сім-патычнага» ім беларускага народа з трымастамі тысячамі мірных жыхароў. А потым гулілівыя сцяраўнікі ледзьве не прасавалі нас, бежанцаў, фізеляжамі на Маскоўскай шашы, усцілаючы яе абочыны забітымі і параненымі. Як жа тут, будучы беларусам, можна было пазбегнуць пачуцця варажасці да немцаў і застацца ў палоне ілюзій наконт магчымасці нейкага паразумення з імі?

Тым больш цяпер мы з прафесарам — сталыя (і старыя) ужо людзі. Шмат чаго пабачылі ў вайну, шмат якія жажлівыя, раней не вядомыя дакументы маглі пачытаць за мінулы дзесяцігоддзі пасля вайны. І, здавалася б, даўно ўжо не павінна было застацца малейшага следу нейкіх супярэчлівых разважанняў аб намерах, з якімі гітлераўцы прыйшлі на беларускую зямлю. Аднак жа вось даводзіцца і сёння гушкацца на арэлях прафесарскай разбэрсанай думкі з яе неверагоднай амплітудай ад справядлівага абвінавачвання агрэсара ў «драконаўскіх планах» да сумненняў наконт «асаблівай варажасці немцаў да беларусаў, як гэта падносілася большавіцкай прапагандай», больш таго — да нейкай нібы радасці, што беларусам быў падрыхтаваны, хоць і нялёгка, «але менш цяжка лёс, чым суседнім народам».

Канешне, немцы не абыходзіліся так з беларусамі, як з яўрэямі і цыганамі, якіх знішчалі толькі па нацыянальных адзнаках. Аднак наўрад ці маглі беларусы са сваім рахманам-інтэрнацыяналісцкім характарам, са сваёй спагадлівасцю не прыняць да сэрца гора і трагедыю

братоў і суседзяў і бяздумна цешыцца сваім «менш цяжкім лёсам». Мы ж, здаецца, ніколі не імкнуліся будаваць сваё шчасце побач з няшчасцем іншых.

Ды які там «менш цяжкі лёс»? Пераказваючы асноўныя моманты той часткі «сваўага» гітлераўскага плана «Ост», дзе гаворыцца пра лёс беларусаў, Я. Шыраеў, відаць, ніколі не ўдумаўся ў іх жахлівы, трагічны сэнс. Уявіце сабе — нацыя павінна была знікнуць з твару зямлі, невялікай часткай «анямечыўшыся», а асноўнай масай выгнаць у Сібір, а шаноўны прафесар не знаходзіць у гэтых вар'яцкіх разліках гітлераўцаў «асаблівай варажасці» да яе. Нават як бы хоча суняць наш вечны страх і гнеў, лічачы патрэбным не прамінуць сказаць, што гэта адбылося б не адроз, а на працягу значнага часу ды яшчэ з забеспячэннем нейкіх там «ліготных умоў фінансавання» для перасяленцаў. (Цікава было б — у духу каварнай дэптылізацыі нашай сучаснай прэсы — спытацца, якую з двох дарог выбраў бы для сябе аўтар, калі б ўся вайна пайшла па гітлераўскім хацэнні, і як бы ён у «прапанаваных абставінах» выбіўся ў прафесары?). Цяжка павярнуць, што гэтая халодная трактоўка расійскага вераломства належыць беларусу па паходжанні ды яшчэ (як сведчаць яго іншыя публікацыі) прыхільніку сённяшняй барацьбы за наша нацыянальнае Адраджэнне і яднанне.

Не лішне заўважыць, што асноўныя пасылкі плана «Ост» былі вызначаны гітлераўскімі вандалямі ўжо ў 1940 годзе! Гэта я к таму, што нярэдка можна пачуць, быццам бы гітлераўскі генацыд у дачыненні да беларусаў з'явіўся вынікам іх нечаканай для немцаў непакорлівасці і шырокага размаху партызанскай барацьбы (вадглас гэтай легенды добра чуецца і ў артыкуле Я. Шыраева).

Дзіўным чынам адрэкамендаваў сённяшняму чытачу Я. Шыраеў у сувязі з нацыянальным пытаннем і пэўную частку «беларускай патрыятычна настроенай інтэлігенцыі» (маюцца на ўвазе, канечне, не Янка Купала, Якуба Колас, Кузьма Чорны, Ларыса Александровіч і да іх падобныя). Яна, гэтая інтэлігенцыя (пэўна ж, як і належыць інтэлігенцыі, цвет і сумленне нацыі), быццам бы не змагла спачатку «разабрацца ў сутнасці фашызму» і верыла «ў планы фашысцкай Германіі ў адносінах да іх радзімы». Тое, што не змагла разабрацца, калі яно сапраўды так, аднасьём на раху-

нак інтэлекту гэтай інтэлігенцыі. Але вось на якія планы немцаў адносна адраджэння і суверэнітэту Беларусі яна ўскладала свае шчырыя надзеі? Акупанты ж, захапіўшы Беларусь, і блізка нічога падобнага не абяцалі, нават у прапагандысцкіх мэтах (генеральная акруга «Беларутэнія» — трэба думаць, не рэспубліка, а генеральны камісар, ці гаўляйтар, якога прызначаў Берлін, — пэўна ж, не абраны народам прэзідэнт). Гітлераўцы не расакрэчвалі пакуль свой план «Ост», але ж і нічога заманлівага па нацыянальным пытанні нідзе не было сказана, акрамя заклікаў да насельніцтва ствараць органы самакіравання і «службы парадку». Нават гаўляйтар Кубэ, які, паводле Я. Шыраева, «найбольш лаяльна ставіўся да беларусаў» (цікава, каго гэта ён «пералаляліў» з верхаводаў нацысцкай партыі?), і той слова не вымавіў пра беларускі суверэнітэт. А падручны характар Беларускай рады даверу пры Генеральным камісарыяце, на якую гэты «клапатлівы апякун» беларусаў рашыўся, звернем увагу, толькі ў ліпені 1943 года, няцяжка было і разгадаць. Як і прывідную дзяржаўную ролю створанай потым, у снежні таго ж года Беларускай Цэнтральнай Рады (гэта ўжо, дарэчы, падрунак новага гаўляйтара — эсэсаўца Готберга).

Сёння, канечне, можна паспачуваць многім з тых, хто, шчыра ашукаўшыся, пайшоў на супрацоўніцтва з акупантамі і зламаў свой лёс, страціў сваю радзіму. Але ж дзеля справядлівасці хочацца нагадаць, што «большавіцкая прапаганда» своечасова паказвала ўсім, хто заблудзіўся ў тых двух соснах, куды яны ідуць, і цяплява тлумачыла, куды павінны ісці ў такі час сапраўдныя патрыёты. Тлумачыла і, трэба сказаць, ня мала каму дапамагла. Партызаны не толькі стралялі здраднікаў — яны таксама давалі магчымасць тым, хто своечасова адумаўся выкупіць сваю віну перад радзімай. Успамінаю свой атрад: пад канец нашай партызанскай эпопеі ў яго складзе было ці не трэць былых уласаўцаў, паліцаяў і іншых калабарыяністаў. Зрэшты, лепш нагадаць сапраўды яркі факт — пераход на бок партызан цэлай брыгады «кронаўцаў» на чале з Гіль-Радзіёнавым.

Некаторыя аматары суцэльнага рэдагавання гісторыі ў святле сучасных нацыянальных клопатаў ставяць пытанне нават так: а ці была для беларусаў вайна Савецкага Саюза з гітлераўскай Германіяй Айчынай вайной? Што тут скажаш? Як для каго. Для паліцаяў, бургамістраў, службоўцаў «самааховы» і іншых здраднікаў, якія

да канца трымаліся сваіх пазіцый, вядома, не была. Для нас жа, партызан, падпольшчыкаў і звышмільённага «квантыгенту» беларусаў-франтавікоў, безумоўна, была. А паколькі нас было непараўнальна больш, то, пэўна ж, гаварыць ад імя народа маем права імяна мы. Цікава, што супраць вызначэння вайны з напалеонаўскай Францыяй як Айчынай ніхто пакуль не выступае, хоць і тады ж, здаецца, не было раю на беларускай зямлі і народ не меў свайго суверэнітэту. Відаць, нельга ўраўнаважваць, ставіць на адну дошку ўнутраныя праблемы народнага жыцця і знешнюю небяспеку, калі яна пагражае нацыянальным вынішчэннем. Можна ўявіць, якую памяць пра сябе пакінулі б у народзе дзекабрысты, калі б яны выйшлі на Сенацкую плошчу, скажам, у 1812 годзе.

Я зусім не адмаўляю верагоднасці фактаў анархічнага самавольства партызан, нічым не апраўданых бясчынстваў і рэпрэсій з іх боку, пра якія гаворыць Я. Шыраеў, успамінаючы тагачасныя падзеі ў сваім родным раёне, а таксама спасылаліся на некаторыя публікацыі ў друку. Наадварот, мог бы тое-сёе, не менш абуральнае, дадаць у гэты «чорны рахунак» і з вядомага мне. Чаго-чаго, а «партызаншчыны» ў нашым асяроддзі хапала. Адно толькі выклікае расчувае пярэчанне — калі самаўпраўныя і злычынныя дзеянні асобных людзей, колькі б іх ні было, уводзяць у ранг партызанскай палітыкі, стратэгіі і тактыкі. Абсурднасць такіх абагульненняў для мяне вядомая, таму што на справе якраз ня мала рабілася ў тых складаных, цяжка кантралюемых абставінах, каб стрымаць стыхію ўсёдазволенасці, якая зыходзіла ад маральна няўстойлівых байцоў і камандзіраў.

Я. Шыраеў адсылае чытача да публікацыі Янкі Брыля ў «ЛіМе», але ў адпаведнасці са сваімі мэтамі акцэнт увагу трымае на злучнасці партызан, пра якое пісьменніку расказала старая настаўніца з Віцебшчыны. Я ж хачу звярнуць увагу на другую частку гэтай публікацыі, якую «вядзе» ўжо сам пісьменнік. А ён адшукаў-такі сляды таго камандзіра атрада, які ўчыніў злычынную акцыю. Ім аказўся прысланы з-за фронту па лініі Беларускага штаба партызанскага руху старшы лейтэнант Баграц Калайджан. Камандаванне брыгады туды яго і вярнула з адпаведнай характарыстыкай, у выніку чаго ён, па чутках, трапіў у штрафны батальён (мера пакарання ў час вайны амаль што вышэйшая).

Дарэчы, я добра ведаў камандзіра Асвейскай брыгады, цяпер ужо нябожчыка Івана Кузьміча Захарава, Героя Савецкага Саюза, да вайны дырэктара мясцовай МТС, надзвычай вытрыманага, рахманага чалавека. Калі я пачаў чытаць Янку Брыля і ўцяміў, што ўсё ад-

бывалася ў «гаспадарцы» Захарава, адрозу падумалася: а як жа ён — само ўвасабленне справядлівасці — паставіўся да такога злычынства свайго падначаленага, няўжо мог спісаць усё на вайну? Аказалася, што паставіўся, як належыць. Не забыўся Захараў пра таго Калайджана і ў сваёй кнізе ўспамінаў «Война в краю озер» — там сказана пра яго некалькі адпаведных слоў.

Час ад часу кланяючыся партызанам за іх мужнасць і гераічныя справы, Я. Шыраеў усё ж вядзе к таму, каб выдаць партызанскі рух за нейкую пошасць, якая злавесна дае аб сабе знаць і ў пасляваенным жыцці рэспублікі. Ён абурецца, што пасля вызвалення «Беларусь апынулася ў поўнай уладзе партызан», прычым найбольш актыўнымі праваднікамі «большавіцка-партызанскай ідэалогіі» былі іменна «псеўдапартызаны». Ну што ж, наконт «захопу ўлады» пярэчыць не буду. Але скажыце, калі ласка, каму мы, адваваўшыся, павінны былі здаць уладу: тым жа бургамістрам, паліцаям і іншым праслужнікам акупантаў? Бо іншых прэтэндэнтаў не было. Канешне, не ўсе былі партызанамі ў новай якасці аказаліся на вышыні, тады ўвогуле стыль кіраўніцтва нёс на сабе адбітак ваеннага часу з яго жорсткай каманднай псіхалогіяй. Ды адкуль жа было ўзяцца ідэальным палітычным і гаспадарчым кіраўнікам? Рабілі, як маглі, з тым жа штурмавым пачасам, што і ў ваенных абставінах, на жаль, не разумеючы, што выпявала неабходнасць у новых, дэмакратычных метадах. А «псеўда» ў нас, прызнаем, заўсёды хапала і хапае, усталі іх і ў шарэнгах сучасных «змагароў за народнае дзела». Узвальваю на былых партызан адказнасць за ўсе грахі сталіншчыны і паслясталінскай палітыкі — ці ж гэта не тэндэнцыянасць самага крайняга гатунку?

Не, на «метадалогічнай» завасцы, якую прапанаваў Я. Шыраеў, поўнай, праўдзівай, сапраўды навуковай карціны партызанскай вайны не створыш. Будзе яна куды больш касабокай і збедненай, чымся створанага дагэтуль пад націскам ідэалагічна-прапагандысцкіх схем.

У заключэнне хацелася б прасіць аўтара артыкула, каб ён не палічыў, быццам бы я, усяго толькі кандыдат навук, набраўся нахабства павучаць яго, доктара навук. Рабіў я свае «заўвагі на палях» пераважна з разлікам на маладога чытача. Каб ён, у прыватнасці, не блытаў сённяшніх немцаў, якія прызналі Беларусь як суверэнную дзяржаву, з тымі, што былі ачмураны гітлераўскай расісцкай ідэалогіяй. І каб з пацвісцю ставіўся да тых старонак гісторыі роднага народа, якія трэба браць на сваё духоўнае ўзбраенне.

Н. ПАШКЕВІЧ,
удзельнік партызанскага руху на Беларусі.

«Юнацтва» — пра далёкае мінулае

Тэма гісторыі Беларусі ў планах выданняў выдавецтва займае адметнае месца і з кожным годам пашыраецца. Прычым «Юнацтва» не абмяжоўваецца мастацкімі творамі гістарычнай навіраванасці, а штогод прапаноўвае юным чытачам некалькіх розных жанраў.

Так, напрыклад, у 1990 годзе выйшлі ў свет наступныя кнігі:

1. Зборнік «Старажытная беларуская літаратура». Навуковы артыкул, тэксты, каментары.
2. Зборнік «Падарожная кніга Ф. Скарыны». Артыкулы, нататкі, апавяданні, вершы пра жыццё і дзейнасць слаўтага сына зямлі беларускай; яго творы, прадмовы да кніг.
3. Зборнік «Вацкіўшчына».

Цалкам прысвечаны гістарычнаму мінуламу Беларусі. У першую кнігу альманаха ўвайшлі творы Я. Дылы «На шляху з варагаў у грэкі», «У імя дзяцей», «Падручны студэнт»; У. Караткевіча «Сівая легенда»; «Ладдзя распачы»; В. Шматава «Урокі Скарыны».

У нялёгкім для кнігадрукавання 1991 годзе юныя чытачы атрымалі наступныя кнігі:

1. Лойка А. «Скарына на Градчанах». Аб пражскім перыядзе жыцця Ф. Скарыны.
2. Глобус А., Клімковіч М. «Дзікае паліванне». Комікс паводле аповесці У. Караткевіча «Дзікае паліванне караля Стаха».
3. Кніжка-карцінка «Падарожжа па гарадах-героях». Аб узнікненні і славе гарадоў-герояў.

у тым ліку Мінска і Брэсцкай крэпасці.

У бягучым 1992 годзе будуць выдадзены:

1. Краўчэвіч А. «Гродзенскі замак». Своеасаблівае падарожжа ў Беларускае сярэднявечча. Гісторыя гродзенскага Старога замка, расказ пра жыццё і побыт нашых далёкіх продкаў.
2. Гайдук М. «Паратунак». Гістарычнае эсэ. Шляхам гадоў пройдзе чытач побач з простымі воінамі і знакамітымі князямі, стане сведкам згуртавання перад крыжакімі нашэсцем — за свой паратунак, за існаванне славянства.
3. Дайнека Л. «Меч князя Вячкі». «След ваўкалака». Раманы пра барацьбу нашых далёкіх продкаў супраць рыцараў-крыжакоў і пра малавядомыя ста-

ронкі жыцця князя Усяслава Полацкага.

4. Ермаловіч Я. «Ралікваны перазон». Аповесць — своеасаблівы гімн працы, расказ пра гісторыю ўзнікнення сляніскіх прылад.

5. Зборнік «Вацкіўшчына». Чарговая кніга знаёміць з гістарычнымі творамі беларускіх пісьменнікаў і вучоных. Прапануе галерэю партрэтаў гістарычных дзеячаў Беларусі.

Цікавыя гістарычныя кнігі падрыхтавала «Юнацтва» на 1993 год выпуску:

1. Кніжка-карцінка «Адкуль мы?». Тэкст напісаў Л. Дайнека.
2. Зборнік «Згукі Вацкіўшчыны». Познаёміць з творамі Е. Полацкай, К. Тураўскага і іншых дзеячаў беларускай культуры.
3. Арлоў У. «Міласць князя Гераніма». Гістарычная апавесць і апавяданні.
4. Дайнека Л. «Жалезныя жалуды». Раман аб падзеях XIII

стагоддзя на тэрыторыі Беларусі.

5. Пярохін С. «Мядовы бунт». Эсэ. Пра старажытныя рамяствы і гульні нашых продкаў, незвычайныя адкрыцці.

6. Якімовіч А. «Кастусь Каліноўскі». Аповесць пра паўстанне 1863 года і яго кіраўнікоў.

Нямала задуман ёсць і на 1994 год. Напрыклад: Л. Дайнека піша для самых маленькіх чытачоў кнігу «Агонь і цені» — 10 апавяданняў з гісторыі Беларусі. Разам з тым выдавецтва хацела б, каб пісьменнікі і навукоўцы звярнулі асаблівую увагу на юных чытачоў і прапанавалі «Юнацтву» цікавыя, пазнавальныя, таленавітыя творы гістарычнай тэматыкі, якія б маглі ўнесці адметны ўклад у фарміраванне нацыянальнай годнасці беларусаў, у гістарычную адукацыю юных.

Міхас ПАЗНІКОУ,
галюны рэдактар
выдавецтва «Юнацтва».

ПРЭМ'ЕРЫ

Пяюць... і Кот і Людавд!

Фота А. ВАЙНШТЭЙНА.

25 сакавіка на сцэну ДАВТА выйшаў «Кот у ботах». Прэм'еру гэтай амаль забытай оперы Ц. Кюі паказаў Дзіцячы музычны тэатр-студыя. Музычны кіраўнік і дырыжор В. Собалеў, галоўны хормайстар і дырыжор Н. Ламановіч, мастацкі кіраўнік пастаноўкі С. Цырун, рэжысёр І. Давыдава, балетмайстар А. Дзмітрыева-Лаўрыновіч, мастак-пастаноўшчык Т. Каралёва... Пяюць, танцуюць, з артыстызмам прадстаўляюць герою вядомай казкі Ш. Перо, пакладзенай у аснову лібрэта, юныя салісты Глеб Мацвяйчук, Жэня Окунь, Віка Смірнова, Гена Антонаў і многія іншыя ўдзельнікі студыі, поруч з якімі заўзята ўключваюцца ў дзеянне і дарослыя артысты — А. Кралін, А. Гардынец, М. Качаноўскі, Першыя спектаклі з поспехам прайшлі ў дні школьных канікулаў.

Н. К.

МУЗЫКА

Няма цаны той дапамозе...

Дабрачыннасць заўжды, асабліва ж у наш скрутны час, выклікае пачуццё павагі і удзячнасці. Тым больш, калі тая добрачыннасць — ад людзей, якія самі маюць асабліваю патрэбу ў дабрачыннасці. 25 сакавіка ў Белдзяржфілармоніі адбыўся дабрачынны канцэрт у дапамогу Жодзінскаму дашкольнаму дзіцячаму дому, з удзелам двух калектываў культурына-асветнага цэнтара Беларускага таварыства інвалідаў у зрок.

У выкананні Камернага хору (кіраўнік Л. Пашчанка) гучала духоўная музыка: «Песня да Бога» Г. Пёрсэла і фрагменты «Літургіі Іаана Златавуста» М. Куліковіча-Шчаглова. Гэты твор беларускага кампазітара практычна невядомы на ягона радзіме, і першае выкананне выклікала вялікую цікавасць. Глыбокая, радкай прыганосці музыка атрымала праніжанае прачытанне.

скі, дыпламант рэспубліканскага конкурсу В. Патрый. Рэпертуар гэтага калектыву ўключае багата твораў беларускіх аўтараў: гучалі песні У. Будніка, У. Прохарава, З. Яўтуховіча, В. Іванова, Я. Магаліфа, І. Канцюкова, І. Лучанка, п'есы для аркестра В. Раінчына, А. Моўчана. Калектыв існуе толькі калі трох гадоў і вядзе вялікую творчую работу, выступае перад працаўнікамі прадпрыемстваў свайго таварыства ў розных гарадах рэспублікі, у вайсковых падраздзяленнях, шпітальных і інш. У складзе аркестра — прафесійныя музыканты, падзяняны агульным творчым пошукамі. Вызначаюцца салісты А. Ткачук (труба), У. Вяляжнін (саксафон), І. Волкаў (гітара). Эстрадасімфанічны аркестр здатны быць канкурэнтна іншым нашым калектывам.

Да слоў удзячнасці, выказаных айцом Ігарам, — за радасць сустрэчы з музыкай і людзьмі, аддадзенымі чароўнаму мастацтву і гатовымі памагчы ў цяжкую часіну пакутнікам, далучыліся і усхваляваныя слухачы.

І. ГУРАРЫЯ.

сабой навучэнцы і выкладчыкі імкнуцца на роднай мове. Да ўсяго кіруюцца прынцыпам: уменем самі — навучым іншых. Нядаўна ў тэхніку-

ме прайшоў рэспубліканскі семінар кіраўнікоў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў «Каб мова стала роднаю».

Мова аб'ядноўвае вернікаў

Кожны аўторак, увечары, бібліятэка імя Пушкіна ў Мінску гасцінна расчыняе дзверы адной са сваіх залаў перад вернікамі розных хрысціянскіх канфесій. Тут яны разам займаюцца вывучэннем і тлумачэннем Евангелля, дыскутуюць, слухаюць лекцыі, разучваюць гімны, спраўляюць набажэнства. І ўсё — на беларускай мове. Сярод наведвальнікаў пераважаюць пратэстанты, але прыходзяць і праваслаўныя, і католікі, і уніяты. Можна сустрэць тут навукоўцаў, пісьменнікаў, мастакоў, артыстаў, настаўнікаў, вайскоўцаў.

— На ўсіх хрысціян, — кажа адзін з ініцыятараў стварэння клуба вернікаў пратэстанцкай святары Эрык Сабіла, — адно Святое Пісанне. І Бог — адзін. Чаму ж павінны

размяжоўваць нас штучна створаныя моўныя бар'еры? У праваслаўнай царкве гучыць пераважна руская мова, у каталіцкім касцёле — польская. І пратэстанцкі абшчыны ў большасці сваёй трымаюцца рускай мовы. Гэта не можа не адбівацца адмоўна на працэсе згуртавання нацыі, на адраджэнні нашай нацыянальнай культуры. Вось мы і паставілі перад сабой мэту — спрыяць пашырэнню ўжытку роднай мовы ва ўсіх хрысціянскіх цэрквах на Беларусі...

Мэта — высакародная. Трэба спадзявацца, што колькасць прыхільнікаў беларускай мовы сярод вернікаў-хрысціян і святароў будзе няўхільна расці.

А. В.

ЛІТКУР'ЕР

Першыя чытанні

У мэтах ушанавання памяці пісьменніка-земляка Максіма Гарэцкага, выконваючы раённую праграму «Спадчына», Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія, Горацкі аддзел культуры і гісторыка-этнаграфічнага музея арганізавалі навуковыя чытанні, прысвечаныя 99-годдзю з дня нараджэння ілаіка нацыянальнай літаратуры. У чытаннях прынялі ўдзел родныя пісьменніка, навукоўцы, журналісты, супрацоўнікі музея.

Пленарнае пасяджэнне адкрыў прарэктар па вучэбнай рабоце сельскагаспадарчай акадэміі М. Дабралюбаў. Удзельнікі чытанню вітаў загадчык аддзела культуры Горацкага райвыканкома Р. Макееў. Пляменнік М. Гарэцкага, акадэмік АН Беларусі Р. Гарэцкі па даручэнні даччы пісьменніка Галіны Максімаўны выступіў з паведамленнем «М. Гарэцкі і народная творчасць». Аб спадчыне М. Гарэцкага і перспектывах яе вывучэння расказаў член-карэспандэнт АН Беларусі М. Мушынін. Удзельнікі пленарнага пасяджэння паглядзелі слайд-фільм «Сцежкамі жыцця М. Гарэцкага».

Потым адбыўся святковы канцэрт, у якім былі выкананы творы М. Гарэцкага «Стожны душы», «У лазні», паказана пастаноўка п'есы «Любачка і Гапон», гучалі беларускія песні, выканаліся народныя танцы.

Ах, жанкі, жаночки...

«Споведзі знявечаных душ» — так назваў кнігу, выпушчаную выдавецтвам «Беларусь», Алесь Усея. Душы «героі» яе сапраўды знявечаныя. Самае ж страшнае, што спавядаюцца жанчыны. Забойцы, рабаўніцы... Пра гэты яшчэ не так даўно амаль не пісалася. А між тым рэчаіснасць наша гаварыла, крычала, ляманталася: дэградацыя аснова асноў — жанчына. А, пэўна ж, менавіта тут вытокі нашай бездухоўнасці, азлобленасці, агрэсіўнасці...

Суладдзе талентаў

У ДOME літаратара прайшла прэм'ера кнігі Віктара Карамазова «Крыж на зямлі і поўня ў небе», выпушчаная нядаўна выдавецтвам «Юнацтва». Апаўядае яна аб жыцці і творчасці нашага знакамітага земляка Вітольда Бялінскага-Бірулі. Пра ўменне аўтара па-майстэрску раскрыць свет В. Бялінскага-Бірулі гаварылі народныя пісьменнікі Беларусі Я. Брыль, які веў ве-

чар, А. Кудравец, А. Марачкін і маладая мастачка Г. Хінко-Янушкевіч, якая афармляла кнігу. У выкананні салісткі Белдзяржфілармоніі І. Шумілінай гучалі творы Бетховена, Шуберта, Чайкоўскага, Шапэна, якія так любіў мастак. Старонкі з кнігі В. Карамазова прачыталі М. Захарэвіч, П. Дубашынскі, З. Белахвосцік.

П. ГАРДЗІЕНКА.

Памятае Беларусь Шаўчэнка

Грамадскасць Кобрына правяла вечар, прысвечаны памяці выдатнага ўкраінскага кабары Тараса Шаўчэнка. Пасля даклада аб яго жыцці і творчасці адбыўся канцэрт калектываў школ Млынава Ратнаўскага раёна Украіны і Дзівіна Кобрынскага раёна, у якім гучалі ўкраінскія і беларускія народныя песні. Гімнам дружбы стала ў агульным выкананні песня «Рева та стогне Дніпр шірокі».

А. ЦЕЦЯРУК.

Пагадненне падпісана ў Егіпце

Вось ужо больш за дзесяць гадоў трывалы творчы сувязі падтрымліваюць між сабой егіпецкая кнігавыдавецкая фірма

«Мэй» і беларускае выдавецтва «Юнацтва». За гэты час на арабскай мове ў нашай рэспубліцы па ле заказах выдадзена адзінаццаць кніг, тыраж

якіх перавышае 300 тысяч экзэмпляраў. Юныя егіпцяне пазнаёміліся з казкай Максіма Танка «Быліна пра касмічнае падарожжа мураша Бадзіні», серыяй «Казка за казкай», бібліятэчкай «Зрабі сам».

Рыначныя адносіны вымагаюць новых падыходаў да ўзаемавыгаднага

супрацоўніцтва. З гэтай мэтай у Каіры адбылося падпісанне мемарандума аб стварэнні сумеснага прадпрыемства «Нашы кнігі». Заснавальнікамі яго выступілі фірма «Мэй», Цэнтр дзіцячай кнігі з Масквы, выдавецтва «Юнацтва» (Мінск), «Цырытам» (Эстонія), «Мольда» (Украіна).

Пра майстроў — па-майстэрску

Пад вокладкай новай кнігі доктара мастацтвазнаўства Анатоля Сабалеўскага «Асоба мастака», толькі што выпушчанай выдавецтвам «Мастацкая літаратура», сабраны артыкулы, нарысы, са старонак якіх ажываюць вобразы тых славутых майстроў нацыянальнага тэатра, пра каго і сапраўды можна гаварыць, як пра асобу — Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча і Францішка Аляхновіча, Фларыяна Ждановіча і Барыса Платонава, Ларысы Александровскай і Глеба Глебава...

Піша А. Сабалеўскі і пра нашых сучаснікаў — Андрэя Макаёнка, Аляксея Дударова...

ВЫСТАВА

«Пушкін зь Віцебску» — у Менску

Год назад Алесь Пушкін ладзіў у горадзе над Дзвіною выставу пад назовам «Пушкін у Віцебску». А сёлета, 25 сакавіка, у Дзень незалежнасці Беларусі, ён адкрыў выставу ў менскім ДOME літаратара — «Пушкін зь Віцебску». На адкрыцці мела месца тэатралізаванае дзейства (перформэнс).

А. ПУШКІН, «Аўтапартрэт».

У ім бралі ўдзел сам мастак, апрануты ў адмысловую світку і наплялюш з пяром, чорны раяль, аголеная мадэльна і жывы певень. Падчас перформэнса гучала музыка і вершы, гарэл бенгальскія агні. Адным словам, мастак ужо каторы раз пераконвае глядачоў, што Дзень незалежнасці — гэта неабавязкова «свята са слязімі на вачах», ёсць у жыцці месца радасці.

Колькі слоў пра саму выставу. Часткова яна складаецца з твораў ужо экспанаваных. Скажам, у Віцебску была інсталляцыя-дыпціх «Адзёныя Беларусі народнай» і «Адзёныя Беларусі сацыялістычнай». Першая частка — народны строй з музея, другая — пудзіла «калгасніка». Цяпер гэта — трыпціх, дыпціх дапоўнены голым манекенам жаночага полу, дэкарыраваным апликацыямі ў выглядзе грашовай купюры (50 р.) і талонаў на харчаванне — «Адзёныя Беларусі сучаснай».

Жывапісныя работы Пушкіна з ліку новых, створаных за год, што прайшоў з выставы ў Віцебску, і нідзе дагэтуль

Можна і прыдбаць

Чарговая экспазіцыя разгарнулася ў Цэнтральным выставачным павільёне Рэспублікі Беларусь. Мінскі метадычны цэнтр і абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры арганізавалі тут выстаўку-продаж твораў народных умельцаў. Тут творы жывапісу, мастацкага ткацтва, вырабы са скуры, саломкі, дрэва. Іх можна не толькі пабачыць, але пры жадаці і прыдбаць.

ДРУК

І хочацца, і колецца

Паступіў у кнігарні тэматычны план выпуску літаратуры выдавецтва «Вышэйшая школа» на 1993 год. Знаёмішся з ім з прыемнасцю. Як бачна, не забываюць у калектыве аб своечасовым выкананні Закона аб мовах. З'яўцацца на роднай мове дапаможнікі і падручнікі. Напрыклад, «Зборнік задач па курсу агульнай фізікі», «Кіраўніцтва да разрашэння задач па агульнай фізіцы». Маецца намер выпусціць «Кароткі руска-беларускі слоўнік эканамічных тэрмінаў», «Руска-беларускі

матэматычны слоўнік» і іншыя аналагічныя выданні. А каго не зацікавіць кніга «Вяртанне маўклівага споведзі: постатэ дзельчаў беларускага Адраджэння ў кантэксце часу», у якой сабраны матэрыялы аб жыцці і творчасці В. Ластоўскага, братаў Ляўкевічаў, Ф. Аляхновіча, Н. Арсеневы, А. Мрыя і іншых? Вось толькі цэнны... Як у той прымаяўцы: «І хочацца, і колецца». Арыенціраваць на кнігі «Вяртанне маўклівага споведзі» ажно 17 рублёў 50 капеек.

КОНКУРСЫ

Хто ж ты, «Настаўнік года-92»?

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь 5—10 красавіка праводзіць у Мінску другі рэспубліканскі конкурс прафесійнага майстэрства «Настаўнік года-92». У праграме яго — адкрытыя ўрокі, навукова-тэарэтычны і творчы конкурсы. Няма сумнення, што будучы названы дастойны пераможца. Тыя, што валодаюць прафесійным майстэрствам. А мо і тыя, што з павагай ставяцца да нацыянальнай мовы? У адказ на гэтае пытанне, адназначна міністра адукацыі Беларусі Г. Бутрыма, які праграму конкурсу, адракаваныя па-беларуску, прапанаваў рэдакцыям рэспубліканскіх газет з уласным лістом на рускай мове. Што ж, намесніку міністра, пэўна, лепей ведаць, якой мовай нарыстацца для дзелавой перапіскі ў суверэнай дзяржаве!

ТЭАТР

Да Малчанаўскага юбілею

Вечарына, прысвечаная 90-годдзю з дня нараджэння вялікага майстра беларускай сцэны Паўла Малчанава, адбылася ў ДOME літаратара. Пра свае сустрэчы з майстрам сцэны расказаў пісьменнік А. Слесарэнка. Мінчукі змаглі ўбачыць ігру Паўла Сцяпанавіча ў старадаўнім жарце «Збянтэжаны Саўна» (разам з вядомай Г. Манаравай), — стужку з асабістага кінаархіва А. Слесарэнка, У дакументальным фільме «Громаў пра Малчанава» падаваў расповяд вялікага майстра рускай сцэны пра свайго беларускага паплекніка. На жаль, артысты Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, якому аддаў лепшыя гады творчасці П. Малчанаў, не ўзялі ўдзелу ў вечарыне.

П. ГАРДЗІЕНКА.

АДРАДЖЭННЕ

Таваразнаўства — па-беларуску

Прызнацца, пасля Хазанава стаўленне да ўсіх гэтых «нулінарных» вучылішчаў і тэхнікумаў у многіх асацыіруецца з нечым негатывым. Аказваецца, дарма. Вось Мінскі тэхнікум гандлю, на-

прыклад. Сярод адпаведных навучальных устаноў тут ці не першымі пачалі выкладаць гісторыю, хімію, таваразнаўства, матэматыку і іншыя прадметы па-беларуску. Ды і размаўляць між

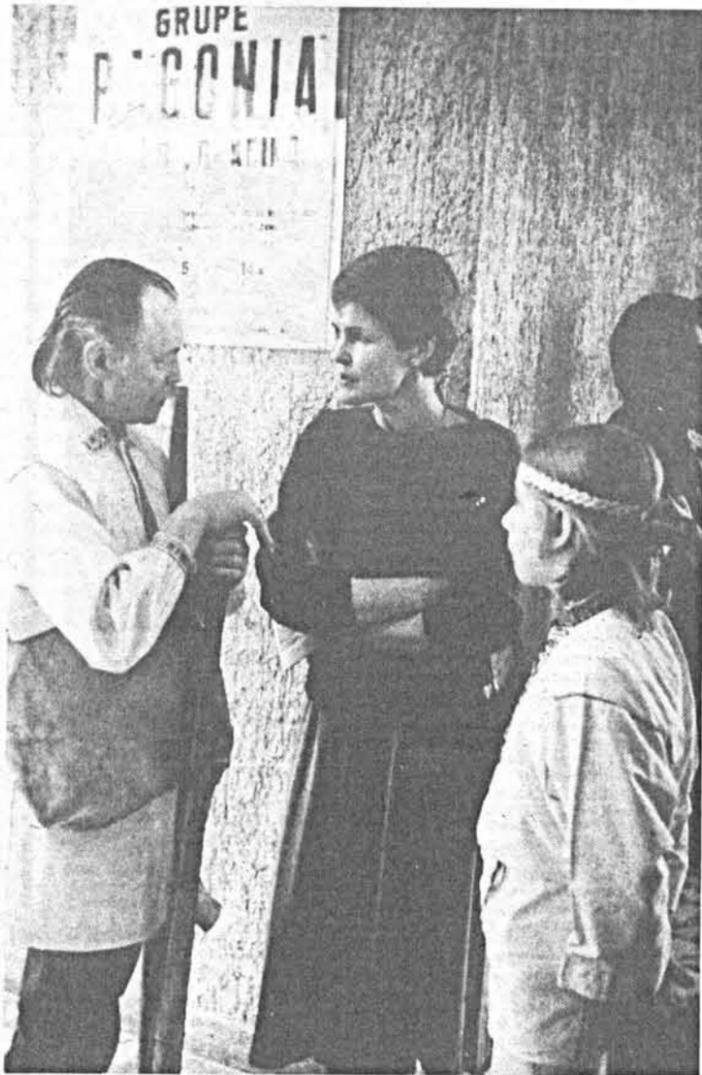
Не «дзядзька» — беларусы ў Вільні!

(Пачатак на стар. 3).

батлейку, новы вобраз уніі, гэтай адзінай беларускай рэлігіі, імя якой — мастацтва! Уплішчыла, а потым — дала прастору, прычакала плёну! З жалем, так бы мовіць, стыхійнага верніка, перапрашаю і «ай-доў духавых» (паводле Ганулі Зноскіхі), і дзядзек святароў таксама. Паводле беларускага філосафа нават нашаму фальклору ўласцівы пераход вышніх вобразаў (напрыклад, багоў, анёлаў) у матэрыяльна-целесны ніз; паводле летуві-

скага крытыка, няма, мабыць, нацыі, якая б так іранічна ставілася да свету і да сябе ў свеце. «Вас не спяляць Чарнобыль, — цягнуў незмацянальны калега, — вы праз слёзы і з яго насмеяцеся. Ніколі не бачыў, каб так умелі пакіць ды пасмяяцца з сябе!»

Дэпартамент па справах нацыянальнасцяў у асобе дырэктара Галіны Кабецкайтэ мог быць задаволены: беларускую незалежнасць ушанавала і святая беларускай культуры. Перадусім — тэатральнай...

На вернісажы «Пагоні».

Выяўленчае мастацтва Беларусі было прадстаўлена на свяце нашай культуры ў Вільні творамі мастакоў суполкі «Пагоня». Вернісаж адбыўся ў віленскім Палацы мастацкіх выстаў 26 сакавіка. Прывітальнае слова на летувіскай мове сказаў Аляксей Марачкін, ад віленскіх беларусаў выступіў Алег Аблажэй. Сэнс абодвух выступленняў: мастацтва яднае народы, творцы культуры здольныя зрабіць тое, што не заўжды могуць палітыкі — навесці трывалыя масты ўзаема-разумення.

Мастакі «Пагоні» не імкнуліся здзіўляць віленчукоў свай творчай разняволенасцю і крутым авангардам. Гэта было б даволі цяжка (віленчукі лепей за нас знаёмы з сучасным мастацтвам Захаду і ў сэнсе авангарду пайшлі далей, чым мы) і галоўнае — навошта? У нас свой шлях, сваё бачанне свету. Выстава стала своеасаблівым люстэркам беларускага менталітэту. Вядома, што беларусы — людзі ўпарта, але да экстрэмізму не схільныя (у тым ліку і ў мастацтве). Выстава «Пагоня» ў Вільні знаёміць віленскага і летувіскага глядача з шырокім спектрам беларускага выяўленчага мастацтва ад выцінанкі да інсталляцыі. Дарэчы, удзел у выставе бяруць і беларусы-віленчукі, бо сярод сяброў «Пагоні» і мастакі-беларусы замежжа. Над экспазіцыяй плёна працавалі графік Уладзімір Вішнеўскі і дызайнер Леў Талбузін.

Нагадаю, што «Пагоня» нарадзілася ў 1990 годзе на з'ездзе СМ як вынік расколу ў рэспубліканскім Саюзе мастакоў. Мастакі з «Пагоні» галавалі за поўную незалежнасць СМ Беларусі ад «цэнтру». На свяце незалежнасці ў Вільні «Пагоня» прадстаўляе і творчы саюз, і Беларусь увогуле.

Афіцыйную праграму Свята закрываў канцэрт мужчынскага хору «Унія».

Засталося назваць тых віленчукоў, хто прычыніўся да арганізацыі Свята. Гэта старшыня Таварыства Беларускай культуры ў Летуве сп. Хв. Нюнька, старшыня віленскай «Сябрыны» сп. В. Стэх, загадчыца кафедры беларускай мовы, літаратуры і этнакультуры Віленскага педінстытута сп. Л. Плыгаўка ды іншыя.

Ю. ЗАЛОСКА,
Ж. ЛАШКЕВІЧ,
П. ВАСІЛЕУСКІ,
У. ПАНАДА (фота).

З МІНУЛАГА

ГАРТАЮЧЫ СТАРЫЯ ЧАСОПІСЫ

Эдвард Хлапіцкі належыць да тых, хто ў мінулым стагоддзі праймаў першыя шляхі ў вывучэнні багатай традыцыйнай культуры нашага народа. І на гэтай ніве ім зроблена нямала. Аднак пераважная большыня яго прац знаходзілася да цяперашняга часу па-за ўвагай беларускай фалькларыстыкі і этнаграфіі.

Нарадзіўся Эдвард Хлапіцкі ў 1830 годзе на беларуска-літоўскім памежжы (в. Мазурышкі, паблізу Вільні). Ён супрацоўнічаў з польскамоўнымі выданнямі «Газета польска», «Вен», «Трыгоднік ілюстрованы», «Блюшч» і інш. Пісаў краязнаўчыя замалюўкі з падарожжаў, гістарычныя апавяданні, даследаванні і ўспаміны пра жыццё і творчасць вядомых пісьменнікаў. Таксама спрабаваў свае сілы ў літаратурнай галіне, займаўся перакладам і паэзіяй. Памёр у 1894 годзе.

Найбольшую каштоўнасць для беларускай навукі маюць гісторыка-этнаграфічныя нарысы, надрукаваныя ў адным з найбольш папулярных часопісаў Варшавы другой паловы XIX ст. штотыднёвіку «Клосы» («Калоссе»). Што выходзіў у 1865—1890 гадах.

Штотыднёвік вылучаўся разнастайным і багатым зместам. У ім друкаваліся працы па філасофіі, літаратуры, мастацтве, гісторыі, археалогіі, этнаграфіі, фальклору і інш.

Сярод важнейшых прац Э. Хлапіцкага гісторыка-этнаграфічны нарыс «Апавяданні з вандроўкі па краі» (1887, т. 44). Аўтар апавядае аб вандроўцы з Беластока ў Вільню, а адтуль у ваколіцы Маладзечна і Валожына. У нарысе ёсць апісанні гарадоў, мястэчак, вёсак. апавяды пра знакамітых людзей.

У час знаходжання падарожніка ў Маладзечне яму давялося бачыць вясельныя абрады ў час святкавання дажынак.

Э. Хлапіцкі апісаў усе этапы «русінскага» (беларускага. — А. Л.) вясельна, пачынаючы ад сватання і канчаючы ад'ездам маладой у хату маладога. Да

тых ці іншых вясельных абрадаў падарожнік прыводзіць народныя песні з характэрным мясцовым каларытам.

Яшчэ адзін гісторыка-этнаграфічны нарыс Э. Хлапіцкага «Задняпроўе. Нататкі з падарожжа» (1867, т. 5). Гэта публікацыя з'явілася ў выніку шматмесячнай вандроўкі, якая пачалася на Верхнім Забужжы, а закончылася на паўднёвым усходзе Чарнігаўскай губерні. Падарожнік закранае гістарычнае мінулае паўднёва-ўсходняй часткі былой Магілёўскай губерні (у тым ліку г. Гомеля і яго ваколіц), яе гарадоў і вёсак, а таксама быт беларусаў Чарнігаўшчыны (якіх украінскае насельніцтва гэтай губерні называла літвінамі).

Мае цікавасць гісторыка-этнаграфічны нарыс «Піншчына, нататкі з падарожжага партфеля» (1886, т. 42), у якім аўтар дае апісанне вясельнага абрада ў ваколіцах Пінска.

Трэба адзначыць, што Э. Хлапіцкі даў усебаковую, глыбокую і даволі аб'ектыўную характарыстыку палешукоў. У адозненне ад некаторых сваіх папярэднікаў (М. Камінскі, Э. Ажэшка), якія адзначалі, што быццам бы палешукам уласцівыя такія рысы, як ляхота, інертнасць, малая рухаваць, слаба развітае пачуццё ўласнай годнасці, ён, наадварот, прыкмятае ў іх (дзякуючы асаблівым прыродным умовам іх існавання) зусім іншыя якасці: немлівы розум ад прыроды, жывасць і спрытнасць у руках, здольнасць да хуткага асваення рознага роду прафесій і інш.

У 1869 годзе штотыднёвік «Клосы» надрукаваў яго «Запіскі з падарожжага партфеля» (т. 9), пра яго паездку па Навагрудскім паеве, у тым ліку па месцах А. Міцкевіча.

Можна меркаваць, што і ў далейшым пры ўважлівым разглядзе польскамоўных часопісаў і газет можна будзе натрапіць на каштоўныя для нас публікацыі гэтага аўтара. Анатоль ЛІТВІНОВІЧ.

«Справа нацыянальная і дзяржаўная Беларусі пастаўлена ва ўсёй шырыні...»

(Пачатак на стар. 5).

Добра гучала гэтая праграма, але ж рэальнае жыццё ўносіла ў яе свае карэктывы. Перш за ўсё трэба было падзяліць спадчыну, якую пакінулі былыя імперыі. Далей трэба было замацаваць новы парадак у Еўропе, дзе нарадзілася шмат маладых краін, гатовых перагрызці адна адной горла ў пагоні за лепшымі кавалкамі імперскай спадчыны. Была і яшчэ адна рэальнасць, якая надыходзіла з Усходу — пагроза бальшавізму. І таму трэба было як мага хутчэй стварыць заслон, якая б здолела стрываць чырвоны націск. Калі ж тут было разбірацца са справай былой імперыі Раманавых з яе вялікай абшарам і не менш вялікай колькасцю народаў і рознага роду ўрадаў! А з іх жа кожны прыслаў у Парыж сваіх прадстаўнікоў і ў кожнай дэлегацыі свае патрабаванні.

Прадстаўнікі Беларусі, Украіны, Эстоніі, Латвіі, Літвы, Азербайджана патрабавалі перш за ўсё прызнаць іх незалежнасць ды памагчы ў барацьбе супраць бальшавікоў. А побач з імі — прадстаўнікі «Рускай Палітычнай Наряды». У гэтых сваё патрабаванне: «Народности, входящие в состав государства, которые близки ему по крови, языку и культуре и которые занимают территории, заключающие в своих границах естественные богатства, а также по своему экономическому и стратегическому значению ли-

шающие основное государство путем от- деления возможности его дальнейшего развития и средств самозащиты — имеют право лишь на культурно-национальную автономию...»

Супярэчнасці былі такія вялікія, што кіраўнікі канферэнцыі нават і не ведалі, як да гэтай праблемы падступіцца. Вільсан заявіў, што расійская справа — гэта такая задача, вырашэнне якой і знайсці цяжка.

Ну а калі цяжка, дык не трэба ламаць галаву, трэба прызнаць таго, хто здаецца найбольш здольным да перамогі над Саветамі. «Вялікая пяцёрка» вырашыла — тая дзяржава, што ўзнікла на месцы былой Расійскай імперыі (у тым ліку і Беларусь), прызнаць фактычна, а ўрад Калчака — юрыдычна, г. зн. у якасці правапераемніка былой імперыі. А для ўласнага заспакаення «пяцёрка» звярнулася 26 мая 1919 г. да Калчака з дыпламатычнай нотай, дзе патрабавала, каб той прызнаў аўтаномію ўсіх нацыянальных стварэнняў, прызнаных дэ-факта, а калі ёсць нейкія разыходжанні, то вырашаць іх на пасяджэннях Лігі Нацый, якая дзеля таго і створана. Атрымаўшы ад Калчака станоўчы адказ, кіраўнікі канферэнцыі прызналі яго ўрад дэ-юрэ. А што да закліку дзеячаў Азербайджана, Эстоніі, Грузіі, Латвіі, Паўночнага Каўказа, Беларусі і Украіны, які з'явіўся 18 чэрвеня (пісалі прадстаўнікі гэтых краін, што існуюць з

вольнай волі сваіх народаў, а адносіны з усімі краінамі, у тым ліку і з Расіяй, будуць вызначаны канстытуцыйнымі сходамі на падставе міжнароднага права, як роўныя з роўнымі), дык яго можна і не заўважаць — што і было зроблена.

Гэтак жа паставілі і да вырашэння іншых пытанняў. Па ўмовах Версальскага міру, які падпісала пераможная Германія 28 чэрвеня 1919 года, скасаваўся Брэст-Літоўскі трактат 1918 г., паводле якога была падзелена Беларусь, і Германія абавязвалася прызнаць незалежнасць усіх тэрыторый, што ўваходзілі ў склад Расійскай імперыі да 1 жніўня 1914 г. (калі пачалася сусветная вайна). І ўсё, здавалася б, добра, ды толькі галоўнае — права на рэпарацыі з Германіі атрымлівала толькі Расія, а Беларусь, як і астатнія дзяржаўныя ўтварэнні ў межах былой Расіі, магла атрымаць толькі нейкую долю на адбудаванне сваёй разбуранай ушчэнт гаспадаркі, прытым толькі з расійскай ласкі.

Прыкладна тое ж здарылася і пры вырашэнні вельмі балючага для беларусаў «польскага пытання». Моцна пратэставалі беларускія прадстаўнікі на канферэнцыі супраць польскай агрэсіі, літаральна закідаваючы яе кіраўнікоў адпаведнымі нотамі пратэсту. І кіраўнікі Антанты шчыра абураліся. Лойд-Джордж, напрыклад, казаў так: «Я сам належу да невялікага народа і таму заўсёды адчуваю вялікую

сімпатыю да ўсіх прыгнечаных нацый. Але калі я бачу, што малыя народы, якія не паспелі яшчэ самі адчуць смак свабоды, ужо імкнуцца самі падпарадкаваць сабе іншых, маё сэрца напаўняецца смуткам. Гэтыя народы, паверце мне, больш вялікія імперыялісты, чым Англія ці Францыя, і ўжо, бясспрэчна, больш вялікія, чым Злучаныя Штаты». Гэтая прамова была накіравана супраць Польшчы. Добрымі былі гэтыя словы, ды толькі словамі яны і заставаліся. Фактычна краіны Антанты нічым не перашкаджалі польскай агрэсіі.

Больш за ўсіх патурала Польшчы Францыя. Бо для яе краіна гэтая была добрым саюзнікам, здольным супрацьстаяць і Германіі, і Савецкай Расіі. А Беларусь, што таксама ўваходзіла ў сферу французскага ўплыву (так вырашылі кіраўнікі Антанты), была стварэннем невядомым, ды яшчэ і на свет з'явілася, дзякуючы ці то Германіі, ці то Саветам — ворагам Францыі. Таму і атрымалася сітуацыя, якую Пётра Крачўскі — адзін з найбольш выдатных асоб беларускай эміграцыі — характарызаваў так: «Еўропа зусім не разумела адбываюцца падзей, а Польшча стала на стары грунт — ганаровай шляхты, марачай аб вялікай дзяржаве «ад мора да мора» з далучэннем у свае абшары ўсіх беларускіх... тэрыторыяў, не лічучыся зусім з жаданнямі мясцовага жыхарства».

Падтрымалі беларусаў у выкрыванні польскай агрэсіі расійскія прадстаўнікі. Прадстаўнік урада адмірала Калчака і генерала Дзянікіна С. Д. Сазонаў (былы міністр замежных спраў Расіі, той самы, што прыняў у 1914 годзе з рук паша Германіі ноту з абвясчэннем вайны) пратэставаў супраць захопу палакамі зямель «Западной Русі» ад імя «несчастного населения, за которое некому заступитъ».

ДА НОВЫХ СУСТРЭЧ, МАЭСТРА!

Мінскі дэбют дырыжора

Мінчане прымалі польскага гасця — дырыжора з Катавіц Віктара Дмухоўскага. Яго выступленне адбылося ў канцэртнай зале філармоніі з Дзяржаўным сімфанічным аркестрам Беларусі. Праграма была прадстаўлена малавядомымі ў нас творамі С. Манюшкі і М. Карловіча — імёны гэтых польскіх класікаў маюць непасрэднае дачынненне і да культуры Беларусі.

Вялікую цікавасць публікі выклікаў асноўны твор праграмы — сімфанічны трыпціх М. Карловіча «Адвечныя песні». Гэта манументальнае палатно (яно змяшчае як бы тры іпастасі глыбокага роздуму: Песня пра вечны смутак; Песня пра любоў і смерць; Песня пра ўсебыццё) не абмінула ўплыў сімфанічных канцэпцый Р. Вагнера і Р. Штрауса і адлюстроўвае вечную праблему жыцця і смерці, асэнсаваную ў духу філасофіі А. Шапенаўэра (жыццё — няўхільнасць пакут, журбота, любоў ды ілюзорнасць шчасця; смерць — растварэнне асобы ў незьлічым усёбыцці).

Выкананне паказала, што дырыжору блізка стылістыка і вобразны склад музыкі Карловіча. Колькі думкі, драматычнага пачуцця і псіхалагічнай тонкасці ўкладзена ў яе інтэрпрэтацыю! Складанае светаўспрыманне кампазітара, у нечым грунтаванае ідэалогіяй неармантызму, абумовіла цэлы шэраг рысаў, якія вымагалі незвычайнай выканаўчай чуйнасці. Унутрана дынамічная, разам з тым фактурна, гарманічна і тэмбрава складаная музычная мова ўвасабляе цэлую гаму настрояў: журліваць, чаканне, няўцешную сумоту, спагаду, надзею, веру ва ўсебыццё. І ўсё гэта — у цесным яднанні з прыродай. Карловіч фанатычна любіў горы. Цудоўная, урачыстая цішыня Таграў была адзінай, бласлаўленай крыніцай нат-

хнення. Яны навявалі неабдымнае, невытлумачальнае для жыхароў раўніны, адчуванне свабоды. Яны ж сталіся і апошнім прытулкам кампазітара. Характар Карловічавага духу вызначыў найважнейшыя стылістычныя асаблівасці творчасці. Перадусім у ягонай музыцы дамінуе выразная лірычная аснова. З усяго багата сродкаў яе ўвасаблення вылучаюцца элегічнасць кантылены, полфанічнасць, г. зн. жаданне даць руху кожнага голасу меладэчную свабоду і цяжкасць. Пры гэтым не губляецца шчыра прастата. У пераўтварэнні тэматызму кампазітар рупліва, з вялікім густам выкарыстоўвае тэмбравыя фарбы. Асабліва захапляе каларытнасць гучання струнных: яскравым узорам тут падаецца васьмігалосная «срабрыстая» тканіна зыходнай тэмы II часткі трыпціха.

Дырыжор і аркестр з зайздросным майстэрствам перадалі ўсе асаблівасці Карловічавай партытуры, складаная, амаль уся полфанізаваная фактура ўспрымалася як простая ды гарнічна ясная. Дынамічная шкала ва ўсіх градацых тонка і скрупулёзна рэгулявалася дырыжорам. Яркі ўразлівы сольныя эпізоды драўляных духавых. Узнісла і сакавіта гучалі харалы медзі. Зместавай яснасцю і тэхнічнай чысцінёй вылучаліся струнныя. Прыемна было адзначыць, як лёгка дырыжор ажыццяўляе «лёгку гукавой матэрыі» і як чула рэагуе аркестр на кожны ягоны жэст. Усё гэта — сведчанне высокіх прафесійных традыцый нашага аркестра.

З найменшым поспехам прагучала і сімфанічная уверцюра С. Манюшкі «Байка». У Мінску яна не выконвалася амаль 20 гадоў. Таму, як і трыпціх Карловіча, гэты твор успрымаўся прэм-

ерай. Кампазіцыя «Байка» прадстаўлена свабоднай рапсодыявай даволі працяглай формай і канцэнтруе ў сабе амаль усе стылістычныя якасці творчасці Манюшкі. Перш за ўсё тут заўважаецца народная інтанацыйнасць, дэмакратызм музыкальнай мовы: блізка да фальклору лі-

Маэстра Дмухоўскі.

рычная насычанасць і грацыёзнасць мелодыкі, узнёсла-рашучая рытміка, адсутнасць гарманічнай тэмпарытмічнай вытанчанасці, эмацыянальнай перабольшанасці. І жывое гучанне, сама трактоўка поўнілася аптымізмам. А гэта пасля раздумліва-меланхалічнага зместу музыкі Карловіча ўспрымалася вельмі свежа і выяўляла ўласцівае гэтаму дырыжору майстэрства пераўвасаблення. Дый і многае іншае ў манеры В. Дмухоўскага прывабіла публіку: моцна сабраная дырыжорская воля і палёт фантазіі, пачуццё музыкальна-інтанацыйнага каларыту і сардэчнасць, тэмперамент і эмацыянальная чуласць. Як нешта асаблівае вылучаюцца славянскія рысы ў артыстычнай натуре дырыжора, га-

лоўныя з якіх — адкрытасць і шчырасць.

Гэтыя нататкі проста немагчыма не дапоўніць пэўнымі звесткамі пра нашага гасця. Яго творчы лёс даказвае (які ўжо раз!), што шляхі Гасподня — не зведаныя.

Дык вось: В. Дмухоўскі — ураджэнец Беларусі (мястэчка Поразава на Гродзеншчыне). У 1986 г. ён скончыў Белдзяржкансерваторыю па класе баяна і дырыжывання. Тады ж стаў лаўрэатам рэспубліканскага конкурсу студэнцкіх навуковых работ. Прайшоў армейскую загартоўку на далёкай Поўначы і вярнуўся ў Мінск, дзе працаваў з аркестрам народных інструментаў, займаўся педагогікай, паказваў сябе здольным арганістам-імправізатарам. У 1989 г. арганізаваў Таварыства польскай культуры ў Мінску і стаў ягоным старшынёй. Паспехі маладога музыканта і арганізатара атрымалі высокі грамадскі рэзананс не толькі на Беларусі, але і за мяжой. У 1990 г. В. Дмухоўскі разам з іншымі дзеячамі польскай культуры быў запрошаны ў Ватыкан, дзе Папа Рымскі Іаан Павел II даў яму аўдыенцыю і сваё бласлаўненне на працу і творчасць. Неўзабаве малады музыкант паступіў у аспірантуру Катавіцкай Музычнай Акадэміі ў Польшчы па класе сусветна вядомага дырыжора прафесара Карала Стры. Яркі музычны талент, спрыяльныя, цывілізаваныя абставіны ў вучобе й творчасці, энергічная і самаадданая праца хутка далі плён. Цяпер Віктар Дмухоўскі, працягваючы вучобу, працуе з сімфанічным аркестрам Чэнстахоўскай філармоніі і ўжо з поспехам выступіў з аркестрамі іншых гарадоў Польшчы.

Нядаўнія гастролі дырыжора ў беларускай сталіцы падарылі слухачам шмат яркіх уражанняў і пацвердзілі правільны выбар музыкантам свайго шляху. Пажадаем жа маладому маэстра шчаслівага лёсу, цікавых творчых кантактаў з беларускімі музыкантамі і новых сустрэч з мінчанамі.

Валянцін ЧАБАН,
кандыдат
мастацтвазнаўства.

АБ'ЯВЫ

БЕЛАРУСКАЯ ОРДЭНА ДРУЖБЫ НАРОДАУ ДЗЯРЖАўНАЯ КАНСЕРВАТОРЫЯ

АБ'ЯўЛЯЕ КОНКУРС
на замяшчэнне пасада прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, хто мае мінскую прапіску]:

— кафедра беларускай музыкі

загадчык кафедры (узрост не старэй за 65 гадоў) — 1.

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апусьлівання.

Заявы і дакументы, згодна Палажэнню аб конкурсах, накіроўваць на імя рэктара, на адрас: 220030, г. Мінск, вул. Ін-тэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 27-49-42; 26-06-70.

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАУ

АБ'ЯўЛЯЕ КОНКУРС
на замяшчэнне пасада прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, то валодае беларускай мовай]:

— прафесара кафедры майстэрства акцёра (сцэнічная мова) — 1

— дацэнта кафедры майстэрства акцёра — 1

— выкладчыка кафедры майстэрства акцёра (вакальныя спеы) — 1

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апусьлівання аб'явы.

Заявы і дакументы падаваць на імя рэктара акадэміі на адрас: 220012, Мінск, пр. Ф. Скарыны, 81, аддзел кадраў; тэл. 32-77-34.

У Мікалая СЕРДЗЮКОВА, загадчыка аддзела публіцыстыкі часопіса «Нёман», памерла маці. Калегі па рэдакцыі выказваюць яму шчырае спачуванне.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Хведару ГУРЫНОВІЧУ з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці бацькі.

ся». Ды толькі беларусы не паверылі ў шчырасць гэтай падтрымкі. Таму і адказалі: «Мы, беларусы, ідзем да поўнай незалежнасці і непадзельнасці, што ўжо было абвешчана ўсяму свету, адрачыся ад гэтага ніяк і ніколі не можам і нашым апякунам з Бела-Польшчы як і з Вяліка-Росіі адказаць адно можам: «Hands off!». Справу нашу на кангрэсе абароніць толькі наша Рада Рэспублікі, якая адна толькі мае права высказвацца ў пытаннях нашае палітыкі» («Беларуская Думка», 1919. 2 чэрв.).

Паліякі тым часам высунулі свае патрабаванні па пытаннях аб граніцах. Па іх думцы, гэтыя граніцы павінны былі праходзіць так, як праходзілі ў 1772 годзе: з Курляндзіі па правым беразе Дзвіны на ўсход, уключаючы павет Полацкі, потым — на паўночны захад ад Гарадка, на левым беразе Дзвіны, за 30 кіламетраў ад Віцебска, — далей на поўдзень зварочваючы на захад ад Сянна, да пункта, дзе сустракаюцца Мінская і Магілёўская губерні, на поўдзень да Бярэзіны — да сустрэчкі яе з паўночнай граніцай павета Рэчыцкага, і перасякаючы Бярэзіну, на паўднёвы захад да Прыпяці, на ўсход ад Мазыра, і, у рэшце рэшт, перасякаючы Прыпяць паміж граніцамі Мазырскага і Рэчыцкага паветаў — у паўднёва-заходнім кірунку, на Украіну.

Канферэнцыя не пайшла насустрач паліякам. Было вырашана правесці ўсходнюю польскую граніцу па лініі Гродна — Ялаўка — Няміраў — Брэст-Літоўскі. 8 снежня 1919 г. Вархоўны Савет Антанты зацвердзіў азначаную лінію сваёй спецыяльнай дэкларацыяй. Не задаволіла гэтая мяжа і беларусаў, бо адыходзілі такім чынам ад Бацькаўшчыны Аўгустоўскі, Сакольскі, Бельскі і Беластоцкі паветы, заселеныя да вайны пераважна беларусамі. Ды толькі пачулі яны ў адказ на

свой запыт, што землі гэтыя абяцаў аддаць яшчэ царскі ўрад.

Зразумела, што абражалі беларускіх прадстаўнікоў такія адносіны. Не дапамагло ні стварэнне самастойнай беларускай дэлегацыі, ні прыезд на канферэнцыю ў маі 1919 г. самога Антона Луцкевіча. І рассяліся паступова спадзяванні беларусаў на тое, што ўвойдуць яны нарэшце ў свет як роўныя паміж роўнымі народамі.

Але ж на каго было крыўдзіцца? На кіраўнікоў Антанты? На бальшавікоў з паліякамі, што раздзіралі і рабавалі край беларускі? На летувісаў, якія, парушаючы ўсе папярэднія пагадненні, запатрабавалі раптам Віленшчыну і Гродзеншчыну? Альбо на сябе, што не звярнулі ў свой час увагі на неабходнасць згуртавання суайчынікоў за мяжой — а іх падчас вайны там былі сотні тысяч, — як зрабілі тое паліякі? А што такое замежныя згуртаванні? Гэта і грошы, і ідэйная падтрымка, і палітычны ўплыў праз хаўрусы выбаршчыкаў!

Ды і якая тут можа ісці размова, калі паміж сабою дамовіцца не здолелі ў такі цяжкі час! Вельмі значнай стратай стала для Беларусі смерць у жніўні 1919 г. ад хваробы аднаго з найвыдатнейшых яе сыноў — Івана Луцкевіча, што прыцягнуў да працы дзеля Бацькаўшчыны шмат славетых асоб і з годнасцю прадстаўляў Беларусь на розных міжнародных пасяджэннях. Найбольш здатны паслядоўнікі яго — Антон Луцкевіч і Вацлаў Ласкоўскі — пачалі сварку паміж сабою на радасць паліякам, бо разумелі тыя, што не змогуць адолець беларусаў і ажыццявіць свае планы, калі беларусы будуць адзіныя.

Каб узмацніць гэты раскол, польскія палітыкі паабяцалі даць беларусам шырокія правы, калі ўвойдуць тыя ў Польшчу

сваю федэрацыю, і размаўляць будуць з імі «як роўны з роўным і вольны з вольным». Так казаў сам «начальнік» дзяржавы Польскай Ю. Пілсудскі. Польскі міністр замежных спраў А. Падаярэўскі запрасіў Антона Луцкевіча прыехаць папраці аб будучых адносінах паміж Польшчай і Беларуссю. Луцкевіч, які ўжо страціў веру ў справядлівае вырашэнне «Беларускага пытання» ў Парыжы, даверыўшыся польскім словам, вярнуўся ўвосень 1919 г. на радзіму. Аднак паліякі абяцанняў не стрымалі — ды і ўвогуле не збіраліся стрымліваць іх, — а давер да Луцкевіча з боку многіх беларускіх патрыётаў знік. У снежні разбілася Рада Беларуска на дзве часткі — адна, на чале з Луцкевічам, спрабавала ўсё ж дамовіцца з паліякамі, другая, на чале з Ласкоўскім, арыентавалася на саюз з Літвой. Што ж да самога Луцкевіча, то ён пакінуў пасаду кіраўніка Рады міністраў і міністра замежных спраў БНР.

Так скончылася фактычна дзейнасць беларускай дэлегацыі на мірнай канферэнцыі ў Парыжы. 21 студзеня 1920 г. яна завяршыла сваю працу. Што ж мелі беларусы ад яе? Няўжо дарма ездзілі яны ў французскую сталіцу? Не, так нельга казаць, бо ўпершыню ў сваёй гісторыі была Беларусь прызнана фактычна, а з боку такіх дзяржаў, як Германія, Чэхаславакія, Аўстрыя, Літва, Латвія, Эстонія, нават і дэ-юрэ. Пачалі падчас канферэнцыі наладжвацца кантакты паміж беларускімі дзеячамі і французскімі дэпутатамі ды амерыканскімі прадстаўнікамі. Следам за фактычным прызнаннем пачалі наладжвацца і эканамічныя сувязі, з'явілася дамоўленасць, што беларусы набудуць у французскага ўрада розных тавараў з ліку амерыканскіх вайсковых запасаў — а гэта і адзенне, і абутак, і аўтамабілі, і прадукты харчавання, і

медыкаменты — на суму каля 10 мільёнаў франкаў у крэдыт, ды пусцяць усё гэта на паляпшэнне становішча свайго народа.

Быў і яшчэ адзін добры вынік — пачалося згуртаванне беларусаў па-за межамі Бацькаўшчыны, у Германіі, Чэхаславакіі, Латвіі, Літве, Злучаных Штатах Амерыкі. «Беларусы на чужыне злучаныя цяпер у калоніі, нацыянальныя гурткі і г. д., — пісаў у сакавіку 1920 г. карэспандэнт газеты «Беларускае жыццё». — У тых краях, дзе прызнана незалежнасць Беларусі, усё беларускае грамадзянства зарэгістравана ў прадстаўніцкіх установах — місіях і консульствах — і карыстаецца ўсімі правамі грамадзян саюзных дзяржаў» («Беларускае жыццё». 1920, 18 сак.).

Добра, нарэшце, было і тое, што беларуская дзейнасць атрымала сякі-такі водгук у сусветнай прэсе. А калі ўжо свет ведае аб такім народзе, дык казаць, што такога не існуе, вельмі цяжка. Таму, хача і здолелі падзяліць Беларускае зямлю Савецкага Расія ды Польшча, усё ж павінны былі іхнія кіраўнікі прызнаць, што ёсць на свеце не нейкія «тутэйшыя» — ці то зрусіфікаваныя паліякі, ці то апалчаныя рускія, а Народ Беларускі. І жыве ён, і далей жадае існаваць! Таму слухнымі былі словы Антона Луцкевіча: «Справа нацыянальная і дзяржаўная Беларусі пастаўлена ва ўсёй шырыні...» І хача час не спрыяў таму, каб цалкам стаўся завершаным будынак беларускай дзяржаўнасці, матэрыял у яго падмурак папярэднікі нашы паклалі добра. Завяршыць жа іх працу павінны ўжо мы, ды так, каб перад нашымі нашчадкамі не было сорамна!

А. ЦІХАМІРАУ,
аспірант Інстытута гісторыі Акадэміі
наук Беларусі.

«НЕ ЗАГІНУЛІ МЫ І НЕ ЗГІНЕМ...»

Ачуньваючы ад летаргічнага нацыянальнага сну, мы не толькі пачынаем па-сапраўднаму ладзіць справы ва ўласным доме, але ўжо згадваем і тых, хто ў розныя часы волюю абставіні апынуўся далёка ад роднай Бацькаўшчыны, ды па-ранейшаму лічыць сябе беларусам, жыве клопатам аб сваёй гістарычнай Радзіме. Безумоўна, спачатку адбылося па сутнасці адкрыццё—прынамсі, для маладога пакалення—такіх пісьменнікаў, як Масей Сяднёў, Наталля Арсенева, Янка Золак, Міхась Кавыль і многія іншыя. Але ж беларускае замежжа не абмяжоўваецца імямі творцаў. Там нямала і іншых адрэджанцаў, якія ўсё сваё жыццё рупіліся аб тым, каб узнавіць малавядомыя факты нацыя-

нальнай гісторыі, прапагандаваць удалечыні ад Радзімы роднае слова, літаратуру. Адзін з іх—Міхась Белямук, цяпер—сакратар часопіса «Полацк», які, як ужо ведаюць лімаўскія чытачы, друкуецца ў горадзе Кліўлендзе (ЗША) пры фінансавай дапамозе царквы Жывоўіцае Божае Маці і Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай царквы. Выдавецкай справай М. Белямук заняўся колькі гадоў назад, а дагэтуль, як і многія амерыканскія беларусы, вымушаны быў займацца далёка не справамі культуры.

Нядаўна спадар Міхась БЕЛЯМУК быў у Мінску—упершыню з таго часу, як пакінуў Беларусь. З ім гутарыць наш карэспандэнт.

— У нас на Беларусі пра вас ведаюць, бадай, толькі ян пра аўтара гістарычных артыкулаў, якія публікаваліся ў «Чырвонай змене», бо «Полацк», на жаль, пакуль што моцна прачытаць нямногія. Таму раскажыце, калі ласка, трохі пра сябе, пра свае карані.

— Нарадзіўся я ў 1924 годзе. На самым сумежжы сучаснай Польшчы і Беларусі. Вёска нашая Голя, якая недзе з дваццатых гадоў стала хутарам, належала то да Гродзеншчыны, то да Берасцейшчыны, а цяпер — гэта Беластоцшына. Нядаўна давалася сустрэцца з мастаком Карпуком, ён, між іншым, адзін з аўтараў «Полацка». Разгаварыліся, дык, аказваецца, мы землякі. Яго вёска ад маёй Голя знаходзіцца ўсяго за некалькі кіламетраў. Бацькі мае былі сяляне. Маці памерла яшчэ ў 1954 годзе. Хварэла на сэрца, рабілі аперацыю, дык не вытрымала наркозу, а бацька прахнуў яшчэ амаль дваццаць пяць гадоў. Але ж вас больш цікавіць маё жыццё. Яно, па праўдзе кажучы, падобнае на жыццё шмат каго з заходніх беларусаў. Апынуўся я, калі пачалася вайна з немцамі, у Нарвегіі. Пасля вырашыў дабрацца ў Нямеччыну, хацеў адшукаць сваіх бацькоў, якія, па маім меркаванні, павінны былі туды выехаць. Хаця канкрэтных звестак пра гэта не меў. На руках адпаведныя дакументы былі, таму і пераязджаў з горада ў горад. Калі апынуўся ў Кобургу, каля старога замка заўважыў гарматы. Мяне ўразіла, што на іх была выява «Пагоні». Мы, беларускія хлопцы, гэтым вельмі захапіліся, таму што больш-менш нацыянальную гісторыю ведалі. А лёс гэтых гармат — скажу забягаючы наперад — такі. Гады з тры назад у «Чырвонай змене» я прачытаў артыкул Г. Сагановіча, здаецца, «Нясвіжская збраўня». У ім паведамлялася, што колісь у радзівілаўскім палацы ў Нясвіжы былі такія гарматы, якія затым прапалі. Я адгукнуўся на гэтую публікацыю, нават маю нататку змясцілі. Аказваецца, недзе ў 1914 годзе гэтыя гарматы забралі з Нясвіжа і прывезлі ў Мінск. Яны стаялі ля колішняга дома губернатара да 1943 года ці крыху пазней. Пасля іх немцы вывезлі ў Германію. Памятаю, тады некаторыя немцы казалі, што ў Кобургскім замку знаходзіцца багатая бібліятэка. Магчыма, так і было. Прынамсі, амерыканцы не бамбілі Кобург.

— Калі ласка, пра зараджэнне беларускага нацыянальнага руху ў Нямеччыне.

— Першапачатковы беларускі цэнтр закладаўся ў Рэгенсбургу. Немцы дапамаглі ў будове царквы, далі неабходныя матэрыялы. Увогуле, гэта была першая беларуская праваслаўная царква на Захадзе. Драўляная... Тут жа, у Рэгенсбургу, была створана і беларуская нацыянальная гімназія, якой далі імя Янкі Купалы. Пасля ёй таксама давалася неаднаразова пераязджаць з месца на месца.

— А што сабой уяўляла гэтая купалаўская гімназія?

— Былі так званыя чатыры пачатковыя класы, а пасля яшчэ восем класаў у гімназіі. Вывучалі, вядома ж, беларускую мову, літаратуру, а таксама нямецкую, англійскую, лацінскую мовы. Важнае месца ў праграме гімназіі займала гісторыя. Спецыяльна вылучалася гісторыя Беларусі, пачынаючы ад дзесятага стагоддзя. Спачатку дырэктарам гімназіі быў Аляксандр Орас, пазней Аляксей Вінніці. Літаратуру выкладаў Аўген Каханюскі (Калубовіч), гісторыю — Іпаліт Паланевіч. У малодшых класах дзетак вучыў Іван Муха. Цікавы чалавек, украінец па нацыянальнасці. З беларусамі ўвесь час размаўляў толькі па-беларуску, а калі выехалі ў Амерыку, там хадзіў толькі ў беларускую царкву.

— Нацыянальнае выхаванне дзетак ялося толькі ў гімназіі?

— У амерыканскай акупацыйнай зоне Нямеччыны беларуская моладзь арганізавала і скаўтынг. У гэтую арганізацыю прымаўся дзеці з сямі да адзінаццаці гадоў. У ёй было шэсць хлапечых сцягоў і адзін дзівочы. Сцягі аб'ядноўваліся ў штандары. Найбольшую колькасць чалавек меў штандар «Баварыя». Са сцягоў жа спачатку быў большым першы сцяг, а пасля шосты, які я арганізаваў і лічыўся ў ім сцяжнікам. У шосты сцяг уваходзіла каля 150 чалавек. Хлопцаў і дзяўчат. Калі ўжо гаварыць пра яго структуру, дык яна такая. Шосты сцяг складаўся са звязаў малодшых і старэйшых скаўтаў, звязу скаўтак, грамадаў пралесак і ваўчанят. Звяз у сваю чаргу дзяліўся на дружыны, у якіх было ад сямі да дзесяці чалавек. Чыталі лекцыі, праводзілі гутаркі. Святакавалі Купалле, іншыя святы. Часам проста збіраліся ля вогнішча. Гімнам стаў верш Н. Арсеневай «Беларусь наша маці-

краіна», музыку да якога напісаў кампазітар М. Куліковіч: Беларусь! Наша маці-краіна! Ты з нас моцных зрабіла людзей.

Не загінулі мы і не згінем, — Пакуль Ты нас наперад вядзеш!

Прысягаем Табе мы сягоння, Што пакуль хоць адзін з нас жыве, — Нашай слаўнай крывіцай пагоні Мы не зганьбім, мы ўславім яе!

Калі мы пераехалі ў Амерыку, мне прапанавалі, каб я стаў шэфам усяго беларускага скаўтызму. Гэта адрозненне пераказваўся, што гэты немагчыма. У Нямеччыне мы ўваходзілі ў Міжнародную арганізацыю скаўтызму. Тут жа павінны былі ўлівацца ў амерыканскі скаўтызм, а значыць, не маглі праводзіць тыя мерапрыемствы, што праводзілі раней.

— І на чым спыніліся?

— Абмяркоўвалі гэтае пытанне ў Кліўлендзе. 80—90 працэнтаў моладзі, якая сабралася, выказаліся за тое, каб стварыць уласную арганізацыю. Увайшлі ў яе юнакі і дзяўчаты ад трынаццаці гадоў і вышэй. Так і ўзнікла Згуртаванне беларускай моладзі. А меншыя, палічылі мы, могуць уваходзіць у скаўцкую арганізацыю. У Нью-Йорку ўзнікла сваё аб'яднанне і да ўсяго арганізацыя «Маладняк». І ў іншых гарадах былі арганізацыі згуртавання. Усё ж удалося дабіцца, каб неўзабаве стала адна арганізацыя. Я прыняў умову, што кіраўніцтва будзе перанесена ў Нью-Йорк. Моладзь ладзіла літаратурныя вечарыны, нават выдавала сваё бюлетэнь. Разам з Беларуска-Амерыканскім Задзіночаннем (БАЗА), аддзелам якога па сутнасці з'яўлялася згуртаванне, мы арганізавалі хор, танцавальны гурток. Але падрабязна пра гэтую і іншую работу БАЗА я раскажу ўжо ў артыкуле «Пачатак», які змяшчаўся ў некалькіх нумарах часопіса «Полацк».

— Дзякую за пазнавальную інфармацыю. Ды ўсё ж яшчэ нолькі слоў пра сябе, спадар Белямун. Як вы захапіліся гістарычнай навукай? Маеце адукацыю адпаведную?

— Не маю адукацыі... Працаваў на фабрыцы, якая вырабляла такарныя станкі, і кіраваў Згуртаваннем беларускай моладзі на грамадскіх пачатках. А тут надыйшоў 1954 год і мяне з работы звольнілі. К таму ча-

су меў сякія-такія зберажэнні, таму і вырашыў падацца вучыцца. Паступіў ва ўніверсітэт, на гістарычны факультэт. Правучыўся год, грошы скончыліся. Удалося ўладкавацца на працу. Яшчэ год папрацаваў, зарабіў грошы і зноў ва ўніверсітэт. У нас гэта дазваляецца. Так бы і атрымаў вышэйшую адукацыю. Калі б... Лічу, што гэта стала маёй памылкай на ўсё жыццё. Вучоба ва ўніверсітэце не па семестрах, як у вас, а па кварталах. Засталося ў мяне два кварталы, а тут з'явіўся новы знаёмы і прапанаваў купіць уласны дом. У яго грошай не хапала. То прапіваў, то з дзяўчатамі прагульваў. Мяне падахоціў. Купілі старэнькую хату і адразу ў даўгі ўлезлі. Пра якую вучобу магла ісці гаворка? А да ўсяго праграма ва ўніверсітэтах мяняецца, гля-

пазнаёміўся, быў Георгій Штыхаў, на той час яшчэ аспірант—у 1964 ці ў 1965 годзе. Канечне, тады са мной было неясна падтрымліваць сувязі, як і з іншымі прадстаўнікамі замежжа. Таму часам Штыхаў даваў адрасы іншых людзей. Даўнія сувязі ў мяне і з Міхасём Чарняўскім, Яўгенам Рабцэвічам. Я ўжо казаў, што знаёмы і перапісваюся з Генадзем Сагановічам. Чалавек дванаццаць набралася на той час, калі пачалі мы выпускаць часопіс «Полацк». І ўсё гэта людзі, не паюся скажаць, нацыянальная эліта, хто вельмі і вельмі рупіцца пра беларускае нацыянальнае адраджэнне.

— Кола вярхоў інтарэсаў?

— У мяне ёсць поўны спіс персідскіх, арабскіх, рускіх, візантыйскіх манет, а таксама

Міхась БЕЛЯМУК (другі злева) на перамовах з беларускімі прадпрыемальнікамі.

Фота Я. КАЗЮЛІ (БЕЛТА).

джу — ужо не два кварталы трэба вучыцца, а два гады. Без работы быў восемнаццаць месяцаў. І раптам прапанава — на тую ж самую фабрыку запрасілі, якая якраз пачала асвойваць выпуск камп'ютараў. Але запрасілі пры ўмове — кантракт на пяць гадоў. Згадзіўся. Так і працаваў аж да 1982 года, пакуль не пайшоў на пенсію.

— Але ж, спадар Белямук, ці навацца да гісторыі ў вас заста-лася?

— Кожную вольную хвіліну выкарыстоўваю, каб наведацца ў бібліятэкі. І ў Гарвардскую, і ў Чыкагскую, і ва Нью-Йоркскую... То на каляды, то ў час водпуску. Круціўся, як толькі мог. Прачытаў дзесяткі часопісаў, кніг, рэдкіх матэрыялаў...

— Відаць, некалькі моў ведаеце?

— Зразумела, беларускую, рускую, а таксама польскую, англійскую, старажытнарускую...

— У «Полацану» публікаваліся лісты Мінолы Ермаловіча да вас...

— Яго прозвішча мне было вядома даўно. Асабліва я зацікавіўся Ермаловічам пасля таго, як прачытаў у «Тезісах» доклады і конференцый па археалогіі Беларусі яго артыкул «Где была летописная Литва». Кніга гэтая выйшла ў Мінску яшчэ ў 1969 годзе. Так і пачалася наша перапіска. Але першым на Беларусі, з кім я

ўсходне-еўрапейскіх, якія траплялі на этнічную тэрыторыю Беларусі з глыбокай даўніны, недзе да 1200—1250 года. Наступнымі перыядамі займаецца Рабцэвіч. Выступіў з артыкулам «Эмблема на шыце герба «Пагоня». Пытанні нацыянальнай сімволікі мяне даўно вабяць. Падштурхнуў да гэтага мой сябра Часлаў Будзкі, сын вядомага нашаніўца, які быў знаёмы з Янкам Купалам, Якубам Коласам, Змітраком Бядулем і іншымі, — Эдварда Будзкі. Пра яго ёсць, дарэчы, згадкі ў энцыклапедыях. Мяркую выступіць у бліжэйшы час з такімі даследаваннямі, як крыж на мураваных сценах, крыж на купалах, на пчатках.

— Спадар Белямун, а праца ў якасці сакратара часопіса «Полацк» турботная?

— Уся работа па сутнасці трымаецца на нас двух — рэдактары Святлане Белай і на мне, як сакратару. Ёсць члены рэдкалегіі, але і яны ганаровыя. Аднак, думаю, турботы турботамі, а часопіс патрэбны. І нам, у Кліўлендзе, і...

— І нам на Беларусі. Шнада толькі, што далёка не ўсе могуць пазнаёміцца з «Полацкам». Відаць, трэба быць зрабіць усё, каб часопіс паступаў у нацыянальную бібліятэку. Там з ім і маглі б пазнаёміцца ўсе жадаючыя. А вам жадаю новых гістарычных пошукаў, новых артыкулаў.

Гутарыў
Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕўСкі — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукпісы рэдакцыі не вяртае і не рэануе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕўСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Ігар ЛУЧАНКОВ, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12